

Έρευνες
Μελέτες

Απρίλιος 2023

Απασχόληση και ανεργία των νέων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές

Έτος ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Αλέξης Ιωαννίδης

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Απασχόληση και ανεργία των νέων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων

Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα

Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 884653

Email: info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

Τίτλος: «Απασχόληση και ανεργία των νέων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές»

Τύπος δημοσίευσης: Έρευνες – Μελέτες ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία δημοσίευσης: Απρίλιος 2023

Συγγραφέας: Αλέξης Ιωαννίδης, Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας της Εργασίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Επιμέλεια έκδοσης: Δέσποινα Βαλάση

Σχεδιασμός εξωφύλλου: The Birthdays Design

Σελιδοποίηση: Ιωάννα Καλουμένου

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιωαννίδης Αλ. (2023), «Απασχόληση και ανεργία των νέων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές», Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ISBN: 978-618-5653-33-0

.....
Οι γνώμες που διατυπώνονται και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη δεσμεύουν μόνο τους συντάκτες τους και δεν αντικατοπτρίζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες απόψεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ.

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Θεσμική, ερευνητική και επιχειρησιακή ενδυνάμωση της ΓΣΕΒΕΕ» με κωδικό ΟΠΣ 5001290. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020».

**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Βιογραφικό συγγραφέα

Αλέξης Ιωαννίδης

Ο Αλέξης Ιωαννίδης είναι Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας της Εργασίας στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Είναι διδάκτορας Οικονομικών Επιστημών του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης στην Οικονομική Επιστήμη από το ίδιο Τμήμα. Είναι επίσης πτυχιούχος του Τμήματος Φυσικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην Πολιτική Οικονομία της Εργασίας και στην Κοινωνική Πολιτική, καλύπτοντας τομείς όπως ο χρόνος εργασίας, ο καθορισμός του μισθού, η ευελιξία, ρύθμιση και απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, η δομή των θέσεων εργασίας, η ανεργία και η φτώχεια των εργαζομένων. Έχει επίσης ερευνητικό έργο στα πεδία της Πολιτικής Οικονομίας, της εργασιακής θεωρίας της αξίας και στη διαχείριση και οικονομετρική επεξεργασία μεγάλων βάσεων δεδομένων. Έχει συμμετάσχει σε ερευνητικά προγράμματα για τις κοινωνικές επιστήμες, έχει συγγράψει βιβλία-μονογραφίες και δημοσιεύσει μεγάλο αριθμό άρθρων σε Ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά, σε συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων.

<https://sp.duth.gr/author/aioann/>

@ aioann@sp.duth.gr

**Απασχόληση
και ανεργία
των νέων
στην Ελλάδα:
υφιστάμενη
κατάσταση και
προοπτικές**

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	10
Εισαγωγή	12
1. Η γενική κατάσταση της αγοράς εργασίας στο σύνολο της χώρας και στις περιφέρειες	16
1.1. Περιφερειακή διάσταση	21
2. Οι νέες – νέοι και η απασχόληση	26
3. Περιφερειακή διάσταση της απασχόλησης και της ανεργίας των νέων	35
4. Εκπαίδευση και κατάρτιση της νέας γενιάς	40
5. Η διάσταση του φύλου στην εργασία και την εκπαίδευση	44
6. Πρόσθετες διαστάσεις της ανεργίας των νέων	51
7. Χρονική διάσταση της απασχόλησης και επαγγέλματα	54
7.1. Επαγγέλματα	61
8. Το εισόδημα των νέων εργαζομένων	68
9. Νεολαία εκτός εργασίας και εκπαίδευσης (NEET)	71
10. Σύγκριση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες	78
11. Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας	91
12. Συμπεράσματα	99
Βιβλιογραφία	104

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι νέες και οι νέοι είναι αντικειμενικά το μέλλον κάθε χώρας, άρα και της οικονομικής της δραστηριότητας. Αποτελούν ένα δυναμικό κομμάτι του πληθυσμού το οποίο σπουδάζει, αποκτά δεξιότητες, εξειδικεύεται, και ταυτόχρονα μπορεί να εργάζεται ή να βρίσκεται στη διαδικασία ένταξης στην αγορά εργασίας. Από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2022 είχε ανακηρυχθεί ως Ευρωπαϊκό Έτος Νεολαίας με στόχο να «ρίξει τους προβολείς» στη σημασία που έχουν οι νέοι άνθρωποι για την οικοδόμηση ενός καλύτερου μέλλοντος – πιο βιώσιμου και χωρίς αποκλεισμούς. Την ίδια στιγμή όμως, το 2022 έκλεισε με 2,8 εκατομμύρια νέους (κάτω των 25 ετών) να είναι άνεργοι στην ΕΕ, εκ των οποίων τα 2,3 εκατομμύρια ήταν στη ζώνη του ευρώ. Ειδικά για την Ελλάδα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το ποσοστό των νέων που είναι άνεργοι αγγίζει στα τέλη του 2022 το 27,3%. ακολουθώντας την Ισπανία, που βρίσκεται στην «δυσμενή» θέση να είναι πρώτη στην ανεργία των νέων, με ποσοστό 32,3% ενώ έπεται η Ιταλία που βρίσκεται στην τρίτη θέση με ποσοστό 23,9%.

Κατανοώντας ότι η ένταξη των νέων ανθρώπων στην αγορά εργασίας και η παραμονή τους σε αυτή είναι καίριας σημασίας συνθήκη για την οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ ανέλαβε την πρωτοβουλία εκπόνησης μιας μελέτης που να αποτυπώνει την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με την απασχόληση, την ανεργία και τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία και να αποτιμά τις εκάστοτε εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί.

Η μελέτη δείχνει ξεκάθαρα ότι η εικόνα της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης δεν είναι ενθαρρυντική για τους νέους και τις νέες της χώρας μας. Ενώ τα ποσοστά ανεργίας τους δείχνουν να μειώνονται τα τελευταία χρόνια, η μείωση αυτή δεν οφείλεται στην αύξηση των θέσεων εργασίας αλλά κυρίως στη μείωση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και εν μέρει στη μείωση του πληθυσμού (αποτέλεσμα και του brain drain) που σημαίνει ότι λιγότεροι νέοι άνθρωποι εργάζονται στη χώρα μας παρότι το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι ενθαρρυντική ούτε για τις νέες και τους νέους ούτε και για την ελληνική οικονομία στο σύνολο της. Έτσι, ενώ η εντύπωση που προκύπτει από την πτώση του ποσοστού ανεργίας είναι θετική, η πραγματικότητα έχει αρνητικό πρόσημο. Επιπροσθέτως, η αρχική εικόνα των γενικών ποσοστών ανεργίας της νεολαίας που φανερώνει, έτσι και αλλιώς, μία άσχημη εργασιακή κατάσταση, συνιστά μόνο τη μισή αλήθεια. Η ενδελεχής μελέτη των στοιχείων δείχνει ότι υπάρχει μία πολύ μεγάλη διαφορά μεταξύ της ανεργίας της Αθήνας και της υπόλοιπης Ελλάδας, ειδικά στην κρίσιμη για την μετάβαση από το σχολείο στην εργασία ηλικία των 20-24 ετών.

Η νέα γενιά στην Ελλάδα έχει το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο συγκριτικά με όλες τις προηγούμενες γενιές (παρά την έντονη διαρροή «εγκεφάλων» προς το εξωτερικό) και ταυτόχρονα έχει τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας τόσο ως προς τις μεγαλύτερες ηλικίες όσο και ως προς άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από τη γενική αυτή εικόνα προκύπτει το συμπέρασμα ότι το νεαρό εργατικό δυναμικό είναι κατά κανόνα σε θέση να ικανοποιήσει την πλειονότητα των αναγκών μιας αγοράς εργασίας υψηλής ειδίκευσης, αλλά δυστυχώς το παραγωγικό και οικονομικό σύστημα της χώρας μας δεν προσφέρει ικανοποιητικό αριθμό θέσεων εργασίας υψηλών δεξιοτήτων ώστε να αξιοποιήσει παραγωγικά και να αναπτύξει περαιτέρω τα ταλέντα και τις γνώσεις των νέων.

Ελπίζουμε τα συμπεράσματα της μελέτης του Αλέξη Ιωαννίδη, Καθηγητή Πολιτικής Οικονομίας της Εργασίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης για τη θέση των νέων στην ελληνική αγορά εργασίας και τη θέση τους στην απασχόληση και την αγορά εργασίας, να φανούν χρήσιμα στους φορείς που χαράζουν την οικονομική και την κοινωνική πολιτική και τελικά να βοηθήσουν στην υλοποίηση αποτελεσματικών παρεμβάσεων στους τομείς που εντοπίζονται τα μεγαλύτερα προβλήματα.

Γιώργος Καββαθάς,
Πρόεδρος ΓΣΕΒΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Εισαγωγή

Η μελέτη που ακολουθεί έχει στόχο να περιγράψει, με τη βοήθεια των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων, την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι νέοι άνθρωποι στην Ελλάδα ως προς την απασχόληση, την ανεργία και τις εκπαιδευτικές τους δραστηριότητες. Η βαθιά κρίση την οποία πέρασε η χώρα και είχε την αφετηρία της στο έτος 2009 και στην παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση, άφησε πολύ έντονα σημάδια στην οικονομία, την παραγωγική δραστηριότητα και φυσικά στην κατάσταση απασχόλησης των εργαζομένων. Η εκτεταμένη ανεργία και η μεγάλη μείωση των μισθών δημιούργησε μία οξεία κοινωνική κρίση, η οποία σε κάποιες πλευρές της διαρκεί έως και σήμερα. Ιδιαίτερα θιγμένοι από την κρίση αυτή υπήρξαν και είναι ακόμη οι νέοι και οι νέες, που αντιμετωπίζουν πολύ υψηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τα υψηλά αυτά ποσοστά επιμένουν και εξακολουθούν να διαφοροποιούν τους νέους προς το χειρότερο σε σχέση με τους υπόλοιπους εργαζόμενους. Η παρούσα μελέτη έχει σα στόχο να αναδείξει διαφορετικές πλευρές της εργασιακής και εκπαιδευτικής κατάστασης των νέων, χρησιμοποιώντας τα τελευταία διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα. Στόχος της είναι να περιγραφούν με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά αυτά ώστε να γίνει δυνατή η καλύτερη κατανόηση των εξελίξεων στην ελληνική αγορά εργασίας και να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα πολιτικής για την αντιμετώπιση των σοβαρών δυσλειτουργιών της.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η μελέτη αξιοποιεί τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Ε.Ε.Δ.) τα οποία συλλέγονται από ένα πολύ μεγάλο δείγμα ατόμων¹ σε κάθε χώρα της ΕΕ και περιλαμβάνουν έναν επίσης μεγάλο αριθμό από μεταβλητές - ερωτήσεις οι οποίες μπορούν να φωτίσουν πολλές και διαφορετικές διαστάσεις του εργατικού δυναμικού αλλά και του γενικού πληθυσμού κάθε χώρας.

Μελέτες αυτού του είδους δεν είναι συχνές, τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς (για παράδειγμα αναφέρουμε: ILO, 2022; Ιωαννίδης, 2015; Ιωαννίδης και Οξούζη, 2016). Συνήθως επίσης, είναι λιγότερο αναλυτικές σε σχέση με την παρούσα. Η ακαδημαϊκή κοινότητα, στην προσπάθεια ανίχνευσης αιτιακών σχέσεων με τη χρήση οικονομετρικών μεθόδων φαίνεται να έχει υποτιμήσει τη μεγάλη χρησιμότητα που έχει η πλήρης και αναλυτική περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης. Κι όμως, αυτή η προσέγγιση μπορεί να οδηγήσει πολλές φορές σε πιο χρήσιμα συμπεράσματα για τη λειτουργία της αγοράς εργασίας από ότι οι (αντικρουόμενες

¹ Το δείγμα για την Ελλάδα για το έτος 2020 που αξιοποιεί η μελέτη αυτή αποτελείται από 199.304 άτομα.

και αμφισβητήσιμες πολλές φορές) οικονομετρικές εκτιμήσεις. Βέβαια η παρούσα μελέτη, αφού ολοκληρώσει την αναλυτική περιγραφή της κατάστασης της αγοράς εργασίας, προχωράει και σε οικονομετρική εκτίμηση των παραγόντων που μπορούν να οδηγήσουν τα άτομα στην ανεργία. Αυτό γίνεται για να εμπλουτιστεί περαιτέρω η μελέτη και να ελεγχθούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν νωρίτερα. Υπό αυτό το πρίσμα, η μελέτη αυτή προσπαθεί να καλύψει μία σημαντική έλλειψη που υπάρχει στη βιβλιογραφία και στην ανάγκη αυτών που ασχολούνται με τη λειτουργία της αγοράς εργασίας να κατανοήσουν τις βασικές πλευρές της και να αποκτήσουν μία γενική και όσο γίνεται αναλυτική εικόνα της.

Στη μελέτη αξιοποιούνται, όπως ειπώθηκε, τα μικροδεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Labour Force Survey) των Eurostat - ΕΛΣΤΑΤ, στη μορφή που παρέχονται από την Eurostat. Κατά την διάρκεια συγγραφής της μελέτης έγιναν διαθέσιμα και τα μικροδεδομένα για το έτος 2021. Τα δεδομένα αυτά χρησιμοποιήθηκαν σε ένα τμήμα της έρευνας, αυτό που κυρίως αφορά τα γενικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης και όχι τις ειδικές πλευρές τους. Στις υπόλοιπες εκτιμήσεις χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα για το έτος 2020 τα οποία παρουσιάζουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα συγκριτικά με αυτά του 2021.

Από το 2021 εφαρμόζεται μία νέα δομή ερωτήσεων από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού και για το λόγο αυτό αρχικά η έρευνα απευθύνεται σε ένα πολύ μικρότερο δείγμα του πληθυσμού σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Το δείγμα αυτό αναμένεται να αυξηθεί τα επόμενα έτη λόγω της κυκλικής ανανέωσής του, μία τακτική δειγματοληψίας που ακολουθείται διαχρονικά από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Ωστόσο για το έτος 2021 η έρευνα αξιοποιεί περίπου το ένα δέκατο του δείγματος του 2020. Αυτό κατά τη γνώμη μας δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στατιστικής αξιοπιστίας για τα εξειδικευμένα δεδομένα που αφορούν επιμέρους και σχετικά ολιγομελή τμήματα του συνολικού πληθυσμού. Επειδή η ανάλυση που ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό εστιάζει σε τμήματα του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού που είναι αρκετά μικρά, εκτιμήθηκε ότι είναι ασφαλέστερο από στατιστική άποψη να χρησιμοποιηθούν τα δεδομένα για το έτος 2020. Επιπρόσθετα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα περισσότερα από τα πεδία που εξετάζονται με τη χρήση αυτών των δεδομένων δε μεταβάλλονται με γοργούς ρυθμούς οπότε δεν αναμένεται σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ του 2020 και του 2021 ή του 2022.

Η μελέτη αναπτύσσεται σε ενότητες που αντιστοιχούν σε διαφορετικές πλευρές της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης. Στο κεφάλαιο 1 παρουσιάζεται η γενική εικόνα του συνολικού πληθυσμού της χώρας και η διαμόρφωση του εργατικού δυναμικού της, καθώς και η χρονική του εξέλιξη τους κατά τα τέσσερα τελευταία έτη τα οποία περιλαμβάνουν την έξοδο της χώρας από τα μνημόνια με τους «δανειστές» της. Εξετάζονται οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού, η συμμετοχή του πληθυσμού σε αυτό και ο διαχωρισμός

του σε αυτοαπασχολούμενους και μισθωτούς. Στη συνέχεια εξετάζονται οι ίδιοι δείκτες σε επίπεδο περιφερειών, για την διερεύνηση των έντονων περιφερειακών διαφοροποιήσεων που χαρακτηρίζουν τη χώρα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται οι δείκτες του εργατικού δυναμικού και της αγοράς εργασίας με ανάλυση ανά ηλικιακή ομάδα. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατή η εστίαση στις ηλικιακές ομάδες των νέων, οι οποίες ορίζονται με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία αλλά και τα δεδομένα της Ελληνικής περίπτωσης. Περιγράφεται επίσης η εκπαιδευτική κατάσταση του εργατικού δυναμικού όσο και η χρονική εξέλιξη της απασχόλησης των νέων κατά τα τελευταία έτη.

Στο επόμενο κεφάλαιο (τρίτο) εξετάζεται πιο συγκεκριμένα η περιφερειακή διάσταση της απασχόλησης και της ανεργίας των νέων ανθρώπων, όπου και αναδεικνύονται πολύ σημαντικά ευρήματα. Στο τέταρτο κεφάλαιο της μελέτης περιγράφεται το εκπαιδευτικό επίπεδο ανά ηλικιακή ομάδα, ενώ το πέμπτο κεφάλαιο εστιάζει στη διάσταση του φύλου και στις σημαντικές διαφοροποιήσεις που υπάρχουν στην εκπαίδευση και κυρίως στην αγορά εργασίας εις βάρος των γυναικών.

Το έκτο κεφάλαιο περιγράφει πρόσθετες διαστάσεις της ανεργίας των νέων, όπως η διάρκεια των περιόδων ανεργίας. Το έβδομο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία αναλυτική περιγραφή των εργασιακών χαρακτηριστικών της απασχόλησης ανά ηλικιακή ομάδα (όπως μερική και προσωρινή απασχόληση), με στόχο να περιγραφεί η θέση των νέων στην απασχόληση και να εντοπιστούν σημεία που επιδεινώνουν τη θέση τους συγκριτικά με τις άλλες ηλικιακές ομάδες. Ιδιαίτερη ανάλυση πραγματοποιείται για τα επαγγέλματα που ασκούν οι νέοι άνθρωποι σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού και συγκριτικά με τις άλλες ηλικιακές ομάδες, κάτι που μπορεί να φανερώσει τόσο τα δυναμικά επαγγέλματα όσο και τη σχετική θέση των νέων συγκριτικά με τους μεγαλύτερους στο επαγγελματικό πεδίο. Στο επόμενο, όγδοο κεφάλαιο ολοκληρώνεται η περιγραφή της σχετικής θέσης των νέων στην απασχόληση με τη μελέτη των εισοδημάτων τους, από την οποία προκύπτουν και πάλι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Στο ένατο κεφάλαιο εξετάζεται μία ειδική κατηγορία νέων που βρίσκονται εκτός εργασίας αλλά και εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας (NEET). Η κατηγορία αυτή έχει συγκεντρώσει την προσοχή της ερευνητών και των σχεδιαστών πολιτικής τα τελευταία χρόνια. Στο δέκατο κεφάλαιο πραγματοποιείται σύγκριση των εργασιακών και εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού, μεταξύ της Ελλάδας και δύο επιλεγμένων Ευρωπαϊκών χωρών, της Πορτογαλίας και της Γερμανίας. Τα ευρήματα αυτής της σύγκρισης είναι εντυπωσιακά και απογοητευτικά ταυτόχρονα.

Στο ενδέκατο κεφάλαιο ολοκληρώνεται η διερεύνηση της ελληνικής δομής της απασχόλησης με την οικονομετρική μελέτη των προσδιοριστικών παραγόντων που

μπορούν να οδηγήσουν ένα άτομο στην ανεργία. Οι παράγοντες που διερευνώνται περιλαμβάνουν φυσικά την ηλικία, την περιφέρεια διαμονής, τα εκπαιδευτικά και άλλα ατομικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο. Τα συμπεράσματα της διερεύνησης αυτής συνάδουν με αυτά των κεφαλαίων που προηγήθηκαν και ταυτόχρονα τονίζουν κάποια σοβαρά προβλήματα της Ελληνικής δομής της απασχόλησης και αγοράς εργασίας. Τέλος, στο δωδέκατο κεφάλαιο συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη αυτή.

1

Η γενική κατάσταση της
αγοράς εργασίας στο
σύνολο της χώρας και
στις περιφέρειες

Στο κεφάλαιο αυτό θα περιγραφεί εν συντομία η εξέλιξη των βασικών δεικτών της ελληνικής αγοράς εργασίας (που περιλαμβάνει τη μισθωτή εργασία) και της δομής της απασχόλησης (που περιλαμβάνει επιπρόσθετα την αυτοαπασχόληση και την εργασία στην οικογενειακή επιχείρηση, (Δεδουσόπουλος, 2014, σελ. 25-26)) κατά τα τελευταία έτη. Με τον τρόπο αυτό θα αποτυπωθεί το ευρύτερο πλαίσιο εντός του οποίου κινούνται οι νέοι και οι νέες στην εργασιακή τους αναζήτηση, κάτι απαραίτητο για την κατανόηση της θέσης τους στην απασχόληση. Η εξέλιξη του πληθυσμού της χώρας (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις ανά έτος που πραγματοποιεί η στατιστική υπηρεσία) παρουσιάζεται στον Πίνακα 1 που ακολουθεί. Παρατηρούμε μία μικρή αλλά αξιοσημείωτη μείωση του πληθυσμού. Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι η δημογραφική αυτή τάση επιδεινώθηκε από τη φυγή μεγάλου τμήματος του πληθυσμού και ιδιαίτερα των νέων προς το εξωτερικό (ιδίως την Ευρώπη) λόγω της αδυναμίας εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα (Labrianiadis and Pratsinakis, 2017; Λαμπριανίδης και Συκάς, 2021). Το φαινόμενο της μείωσης του πληθυσμού που περιγράφεται από τον πίνακα αυτό δεν αποτελεί μονάχα αίτιο για αλλαγές στην αγορά εργασίας, όπως θα φανεί στη συνέχεια, αλλά είναι ταυτόχρονα και αποτέλεσμα της μεγάλης κρίσης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα την περασμένη δεκαετία.

Πίνακας 1: Πληθυσμός Ελλάδας ανά φύλο και έτος

Πληθυσμός	2018	2019	2020	2021
Γυναίκες	5481060	5450364	5428151	5409791
Άνδρες	5192383	5162026	5139418	5125352
Σύνολο	10673443	10612391	10567569	10535144

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η εξέλιξη των βασικών δεικτών της αγοράς εργασίας (και της δομής της απασχόλησης) κατά τα 4 τελευταία έτη (τα μικροδεδομένα για το έτος 2022 δεν ήταν διαθέσιμα για επεξεργασία κατά το χρονικό διάστημα συγγραφής της μελέτης). Η απασχόληση αυξήθηκε κατά το έτος 2019 σε σχέση με το προηγούμενο, ενώ μειώθηκε το 2020 για να αυξηθεί ξανά το 2021 και να φτάσει σε επίπεδο περίπου 2,6% (100.000 άτομα) μεγαλύτερη από αυτήν του 2018. Η αύξηση της απασχόλησης είναι σχετικά μικρή για μία περίοδο τριών ετών. Θα πρέπει να μην ξεχνάμε βέβαια ότι μεσολάβησε η πανδημία με τις αρνητικές της επιπτώσεις

στην οικονομική δραστηριότητα και να συνοπολογιστεί επίσης το γεγονός ότι τα εξεταζόμενα έτη είναι αυτά που ακολούθησαν την έξοδο από το μνημόνιο και τα σχετικά προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, με ότι αυτό συνεπάγεται ή θα έπρεπε να συνεπάγεται για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Πίνακας 2: Κατάσταση απασχόλησης ανά έτος

Κατάσταση απασχόλησης	2018	2019	2020	2021
Εργαζόμενοι/ες	3828021	3911030	3875479	3927980
Άνεργοι/ες	915007	818891	754982	677695
Εργατικό δυναμικό	4743028	4729921	4630461	4605675
Ποσοστό ανεργίας	19,3%	17,3%	16,3%	14,7%
Εκτός εργατικού δυναμ.	5930415	5882470	5937108	5929468
Άνω των 15 ετών	9140149	9103547	9078975	9065354
Ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό	51,89%	51,96%	51,00%	50,81%
Ποσοστό απασχόλησης	41,88%	42,96%	42,69%	43,33%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Σε αντίθεση με τη μικρή αύξηση της απασχόλησης, η μείωση του ποσοστού ανεργίας ήταν σημαντική κατά τα τρία αυτά έτη. Το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε κατά 4,6% από το 2018 έως το 2021. Η διαφοροποίηση που προκύπτει μεταξύ της σημαντικής μείωσης του ποσοστού ανεργίας και της μη σημαντικής αύξησης της απασχόλησης οφείλεται στη μείωση τόσο του πληθυσμού όσο και του ποσοστού συμμετοχής του στο εργατικό δυναμικό, που συντέλεσαν στη σημαντική μείωση του εργατικού δυναμικού στη διάρκεια των τριών ετών. Εάν το εργατικό δυναμικό δεν είχε μειωθεί αλλά είχε παραμείνει στο μέγεθος του 2018, το ποσοστό ανεργίας θα ήταν ίσο με 17,2% το 2021. Επομένως μόνο το 2,1% της μείωσης της ανεργίας μεταξύ του 2018 και του 2021 οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησης και το υπόλοιπο

2,5% οφείλεται στη μείωση του εργατικού δυναμικού. Η δε μείωση του εργατικού δυναμικού οφείλεται, όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 2, στη μείωση του πληθυσμού αλλά και στη μείωση της συμμετοχής των πολιτών στο εργατικό δυναμικό. Η μείωση της συμμετοχής συνήθως είναι αποτέλεσμα της αποθάρρυνσης που δημιουργείται σε μεγάλο τμήμα των εργαζομένων από τις συνθήκες στην αγορά εργασίας, έτσι ώστε να μην αναζητούν πλέον εργασία και να μην εντάσσονται για το λόγο αυτό στο εργατικό δυναμικό και στους ανέργους (δες Πίνακα 17 στη συνέχεια). Η δε μείωση του πληθυσμού επιβαρύνεται και από τη μαζική μετανάστευση ιδίως νέων ανθρώπων προς το εξωτερικό κατά τα χρόνια της οξείας κρίσης. Υπό αυτές τις συνθήκες η μικρή αύξηση της απασχόλησης είναι μάλλον παράγοντας ανησυχίας παρά ικανοποίησης.

Το παραπάνω συμπέρασμα αναδεικνύει επίσης την ανάγκη για τη χρήση πρόσθετων δεικτών για την εξέταση της πορείας της οικονομίας πέρα από τη χρήση του ποσοστού ανεργίας. Ένας τέτοιος δείκτης είναι το ποσοστό απασχόλησης, το οποίο επίσης παρουσιάζεται στον Πίνακα 2. Το ποσοστό αυτό έχει το πλεονέκτημα ότι δεν επηρεάζεται από την αποθάρρυνση ή όχι των εργαζομένων και περιγράφει τις θέσεις εργασίας σαν μέρος του συνολικού πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας κάθε χώρας. Σαν πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας συνήθως χρησιμοποιείται όλος ο πληθυσμός άνω των 15 ετών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, περιλαμβάνει δηλαδή και τους συνταξιούχους, για λόγους συγκρισιμότητας, επειδή τα όρια συνταξιοδότησης και αποχώρησης από την αγορά εργασίας δεν είναι τα ίδια για κάθε χώρα. Με αυτόν τον τρόπο έχει υπολογιστεί και στον Πίνακα 2. Παρατηρούμε ότι υπάρχει αύξηση του ποσοστού απασχόλησης κατά μιάμιση ποσοστιαία μονάδα μεταξύ του 2018 και του 2021. Η αύξηση αυτή, αν και συνέβη εν μέσω της πανδημίας, είναι μικρή λαμβάνοντας υπόψη το δεδομένο της εξόδου της χώρας από το μνημόνιο και δείχνει μη ικανή να επαναφέρει την οικονομία και την αγορά εργασίας στην προ κρίσης κατάσταση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα άτομα που ήταν σε αναστολή εργασίας λόγω της πανδημίας για χρονικό διάστημα που επρόκειτο να διαρκέσει λιγότερο από τρεις μήνες, ή αν αναμενόταν να διαρκέσει περισσότερο από τρεις μήνες ωστόσο εκτιμούσαν ότι θα επιστρέψουν στην ίδια εργασία ή λάμβαναν ένα μέρος του μισθού τους κατά την περίοδο της αναστολής της εργασίας τους από τον εργοδότη ή και το κράτος, θεωρούνταν απασχολούμενοι σύμφωνα με τις οδηγίες του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (I.L.O., International Labour Organization) (ILO, 2020). Σύμφωνα με τις οδηγίες αυτές προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων που βρέθηκαν σε αναστολή εργασίας για ένα χρονικό διάστημα (ακόμη και μεγαλύτερο των τριών μηνών) λόγω των περιοριστικών μέτρων λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού δεν θεωρήθηκαν άνεργοι κατά τις στατιστικές μετρήσεις.

Ως προς την βασική εργασιακή σχέση (η οποία συχνά αναφέρεται σαν «επαγγελματική κατάσταση» στις στατιστικές μετρήσεις) υπό την οποία εργάζεται το ελληνικό εργατικό δυναμικό, εμφανίζεται τα τελευταία έτη μία μάλλον

αμετάβλητη κατάσταση (Πίνακας 3)². Παρατηρείται μία μικρή αύξηση του μεριδίου της μισθωτής απασχόλησης σε σχέση με την αυτοαπασχόληση, η οποία παρά ταύτα καταλαμβάνει ένα σημαντικό μερίδιο του εργατικού δυναμικού (28% περίπου). Ένας λόγος για το σημαντικό αυτό μερίδιο είναι η ιδιαιτερότητα της ελληνικής γεωργικής παραγωγής με το μεγάλο αριθμό των αυτοαπασχολούμενων αγροτών (δες Πίνακα 5 στη συνέχεια). Ένας άλλος λόγος είναι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και η έλλειψη μεγάλων επιχειρήσεων σε πολλούς τομείς της οικονομίας που καθιστούν την αυτοαπασχόληση μονόδρομο για μεγάλα τμήματα του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, πολλές φορές η μορφή αυτή είναι αποτέλεσμα ανάγκης και όχι επιλογής και για το λόγο αυτό εμπεριέχει υποαπασχόληση, δηλαδή αποκρύπτει ένα μέρος της πραγματικής ανεργίας και υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού (Ιωαννίδης 2013).

Πίνακας 3: Επαγγελματική κατάσταση ανά έτος

Επαγγελματική κατάσταση	2018		2019		2020		2021	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Αυτοαπασχολούμενοι	1141654	29,8%	1124072	28,7%	1118026	28,8%	1092854	27,8%
Μισθωτοί	2546279	66,5%	2663522	68,1%	2640876	68,1%	2721381	69,3%
Οικογενειακοί εργάτ.	140089	3,7%	123436	3,2%	116577	3,0%	113746	2,9%
Σύνολο Απασχόλησης	3828022	100,0%	3911030	100,0%	3875479	100,0%	3927981	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

2 Η κατηγορία απασχολούμενων «Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση» αναφέρεται στους Πίνακες που ακολουθούν σαν «Οικογενειακοί εργάτες» για λόγους συντόμευσης των τίτλων των Πινάκων. (Στα Αγγλικά ο όρος είναι "Family workers").

1.1. Περιφερειακή διάσταση

Η περιφερειακή διάσταση της αγοράς εργασίας, στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα σημαντική. Παρότι μικρή γεωγραφικά χώρα, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονες γεωγραφικές διαφορές και ανισότητες. Η ελληνική δομή της απασχόλησης είναι λιγότερο ενιαία και περισσότερο κατακερματισμένη. Τα έντονα γεωγραφικά εμπόδια αλλά και η αναμενόμενη δυσκολία στη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού σε συνδυασμό με τη μακρόχρονη διαφορά στο επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ των περιοχών της χώρας, δημιουργεί τοπικές αγορές εργασίας με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η διοικητική και στατιστική διαίρεση της χώρας στις υπάρχουσες διοικητικές περιφέρειες (NUTS level 2) δεν αντανακλά πλήρως τις χωρικές οικονομικές οντότητες αλλά τις προσεγγίζει σε ικανοποιητικό βαθμό. Στη συνέχεια εξετάζονται οι τοπικές αγορές εργασίας σε κάθε διοικητική περιφέρεια της χώρας. Η εικόνα τους για το έτος 2020 παρουσιάζεται στον Πίνακα 4.

Μία μικρή έκπληξη αποτελεί η Πελοπόννησος, η οποία παρουσιάζει το μικρότερο ποσοστό ανεργίας της χώρας, μικρότερο ακόμη και από την Αττική. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί η γειννίαση και μεγάλη συσχέτισή της με την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, στην οποία βρίσκεται το μεγάλο αστικό κέντρο ολόκληρης της Πελοποννήσου (Πάτρα). Επομένως, το πολύ καλό αποτέλεσμα ως προς την ανεργία της περιφέρειας Πελοποννήσου (και αντίστοιχα το πολύ κακό της περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας) μπορεί να είναι τεχνητό και αποτέλεσμα του διοικητικού διαχωρισμού της Πελοποννήσου από τη μεγαλύτερη πόλη της (Πάτρα), η οποία είναι πιθανό να συγκεντρώνει τα αρνητικά χαρακτηριστικά για την απασχόληση ολόκληρης της περιοχής της Πελοποννήσου. Στην περίπτωση αυτή, η πολύ καλή επίδοσή της περιφέρειας Πελοποννήσου θα μετριαζόταν σημαντικά από την προσθήκη της Πάτρας σε αυτήν. Στη δεύτερη θέση βρίσκεται η Αττική, κάτι αναμενόμενο για τα ελληνικά δεδομένα, η οποία παρουσιάζει μικρότερο ποσοστό ανεργίας με σημαντική διαφορά συνήθως περί το 3% από τις περισσότερες μη νησιωτικές περιφέρειες. Μία ομάδα με σχετικά μικρά ποσοστά ανεργίας συγκροτούν οι νησιωτικές περιφέρειες εκτός της Κρήτης, αλλά με τη Θεσσαλία. Ιδιαίτερη εντύπωση προξενεί η πολύ κακή θέση της Κεντρικής Μακεδονίας, όπου βρίσκεται το δεύτερο μεγάλο αστικό κέντρο της χώρας, η Θεσσαλονίκη. Η διαφορά με την Αττική κυμαίνεται σχεδόν στο 5%, μία εντυπωσιακή διαφορά. Τέλος στις χειρότερες θέσεις βρίσκονται, κατά παράδοση πλέον, η Δυτική Ελλάδα, η Δυτική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα, με την πρωτιά στο ποσοστό ανεργίας για το έτος 2020 να παίρνει η Δυτική Ελλάδα, για την οποία βέβαια ισχύουν τα σχόλια που προηγήθηκαν. Εντύπωση επίσης προξενεί η σχετικά καλή θέση της Ηπείρου.

Πίνακας 4: Κατάσταση απασχόλησης ανά περιφέρεια

2020	Κατάσταση απασχόλησης							Σύνολο
	Εργαζόμενος/η	Άνεργος/η	% ανεργίας	% απασχόλησης	Μη ενεργός/ή	Κάτω των 15	% συμμετοχ.	
Αττική	1471711	240423	14,0%	45,7%	1507597	515462	53,2%	3735193
Βόρειο Αιγαίο	72813	14360	16,5%	43,9%	78504	28236	52,6%	193913
Νότιο Αιγαίο	117636	23529	16,7%	43,1%	131916	53679	51,7%	326760
Κρήτη	231493	48405	17,3%	44,6%	239114	99361	53,9%	618373
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	203593	42312	17,2%	40,2%	260125	82625	48,6%	588656
Κεντρ. Μακεδονία	638820	144376	18,4%	40,2%	805178	261133	49,3%	1849506
Δυτ. Μακεδονία	87116	21337	19,7%	37,6%	123490	35989	46,8%	267931
Ήπειρος	108753	23620	17,8%	37,6%	156576	41860	45,8%	330809
Θεσσαλία	252071	50930	16,8%	41,0%	312350	98862	49,2%	714214
Ιόνια νησιά	72074	13637	15,9%	42,3%	84546	28365	50,3%	198622
Δυτ. Ελλάδα	216616	59656	21,6%	38,3%	289950	92316	48,8%	658537
Στερεά Ελλάδα	188853	45046	19,3%	40,2%	236006	75025	49,8%	544929
Πελοπόννησος	213930	27354	11,3%	46,1%	223161	75682	52,0%	540127
Σύνολο χώρας	3875479	754982	16,3%	42,7%	4448514	1488594	51,0%	10567569

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Πίνακας 5: Επαγγελματική κατάσταση ανά περιφέρεια και είδος επαγγέλματος

2020	Επαγγελματική κατάσταση							
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες				Μισθωτοί/ές		Οικογενειακοί εργάτες	
	Μη αγρότες		Αγρότες					
Αττική	254570	17,3%	7184	0,5%	1198514	81,4%	11443	0,8%
Βόρειο Αιγαίο	17702	24,3%	8454	11,6%	44123	60,6%	2534	3,5%
Νότιο Αιγαίο	34493	29,3%	5233	4,4%	73657	62,6%	4254	3,6%
Κρήτη	50798	21,9%	35779	15,5%	135681	58,6%	9235	4,0%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	36212	17,8%	35624	17,5%	122642	60,2%	9116	4,5%
Κεντρ. Μακεδονία	137195	21,5%	58727	9,2%	428942	67,1%	13956	2,2%
Δυτ. Μακεδονία	18741	21,5%	14668	16,8%	52004	59,7%	1703	2,0%
Ήπειρος	28282	26,0%	11180	10,3%	65081	59,8%	4210	3,9%
Θεσσαλία	55295	21,9%	31951	12,7%	146230	58,0%	18595	7,4%
Ιόνια νησιά	23033	32,0%	5087	7,1%	39585	54,9%	4369	6,1%
Δυτ. Ελλάδα	43627	20,1%	38997	18,0%	119237	55,0%	14755	6,8%
Στερεά Ελλάδα	43557	23,1%	28122	14,9%	108747	57,6%	8427	4,5%
Πελοπόννησος	53567	25,0%	39951	18,7%	106432	49,8%	13980	6,5%
Σύνολο χώρας	797069	20,6%	320957	8,3%	2640876	68,1%	116577	3,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Σε πρώτη ανάγνωση μπορεί να ειπωθεί ότι οι κυρίως τουριστικές περιοχές, όπως τα νησιά και εν μέρει η Πελοπόννησος παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας. Η Αττική διατηρεί την σημαντικότερα καλύτερη θέση της σε σχέση με την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα. Παρατηρούμε επίσης ότι το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι μικρότερο στις εκτός Αττικής περιφέρειες. Αυτό εν μέρει είναι αποτέλεσμα της αποθάρρυνσης του πληθυσμού από τα ψηλά ποσοστά ανεργίας και της απόσυρσής του από την αγορά εργασίας. Άτομα με αντίστοιχα ατομικά χαρακτηριστικά είναι πιο πιθανό να εντάσσονται στην αγορά εργασίας στην Αττική σε σύγκριση με τις άλλες περιφέρειες. Για το λόγο αυτό τα ποσοστά ανεργίας από τις άλλες περιοχές υποκρύπτουν μεγαλύτερη υποαπασχόληση του εργατικού δυναμικού συγκρινόμενα με τα ποσοστά της Αττικής. Δηλαδή, στις περιφέρειες με μικρότερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό η υποαπασχόληση του πληθυσμού είναι μεγαλύτερη απ' ό,τι φανερώνει το ποσοστό ανεργίας.

Η εικόνα γίνεται ακόμη χειρότερη για τις υπόλοιπες περιφέρειες αν λάβουμε υπόψη ότι μεγάλο μέρος των αυτοαπασχολούμενων εκτός Αττικής είναι γεωργοί ή κτηνοτρόφοι (τα συγκεκριμένα ποσοστά παρουσιάζονται στον Πίνακα 5). Στις περισσότερες περιφέρειες οι αυτοαπασχολούμενοι αγρότες αποτελούν από το ένα τρίτο έως και το ένα δεύτερο των αυτοαπασχολούμενων συνολικά. Ωστόσο ο γεωργικός αυτός πληθυσμός ακολουθεί τις τελευταίες δεκαετίες μία φθίνουσα πορεία, για διάφορους οικονομικούς λόγους και επίσης έχει πολύ μεγαλύτερο σχετικό μέγεθος από τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ύπαρξη αυτού του πληθυσμού, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό υποαπασχολείται, υποκρύπτει μη χρησιμοποιούμενο εργατικό δυναμικό, το οποίο συμμετέχει σε εργασίες και εκτός του γεωργικού τομέα. Συνιστά επομένως μία πηγή κρυφής - μη μετρήσιμης ανεργίας. Επίσης, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής γεωργίας, με το μικρό και ιδιόκτητο κλήρο καθιστά τον γεωργικό πληθυσμό ένα σχετικά κλειστό και απομονωμένο τμήμα του εργατικού δυναμικού, με μειωμένη ώσμωση με τα υπόλοιπα και ειδικά τα νέα τμήματα του εργατικού δυναμικού (στον Πίνακα 23 φαίνεται η πολύ μικρή συμμετοχή των νέων στα αγροτικά επαγγέλματα). Αυτό καθιστά τις πιθανότητες ένας νέος να ενταχθεί σε αυτόν τον τρόπο απασχόλησης πολύ μικρές και επομένως η μείωση του ποσοστού ανεργίας η οποία προκύπτει από τη μεγάλη συμμετοχή των αυτοαπασχολούμενων αγροτών στο εργατικό δυναμικό είναι σε μεγάλο βαθμό παραπλανητική. Ειπωμένο διαφορετικά, εάν δύο περιφέρειες έχουν το ίδιο ποσοστό ανεργίας αλλά η μία από τις δύο έχει μεγαλύτερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων αγροτών, τότε σε αυτήν ένας άνεργος είναι πιο δύσκολο να βρει εργασία σε σχέση με την περιφέρεια που έχει το χαμηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων αγροτών (Ioannides, 2022). Αυτό σημαίνει ότι το «πραγματικό» ποσοστό ανεργίας των εκτός Αττικής περιφερειών της χώρας είναι συγκριτικά ακόμη μεγαλύτερο σε σχέση με την Αττική, αφού είναι ακόμη πιο

δύσκολη η εύρεση εργασίας για τους ανέργους στις περιφέρειες αυτές. Το ίδιο συμπέρασμα ενισχύεται και από τη ύπαρξη σημαντικού μεριδίου οικογενειακών εργατών (βοηθών σε οικογενειακή επιχείρηση) εκτός Αττικής (που φτάνει μέχρι και το 7% σε κάποιες περιφέρειες), που είναι ένας ακόμη δείκτης υποαπασχόλησης της εργασίας και επομένως της χειρότερης θέσης ως προς την ανεργία των υπόλοιπων περιφερειών της χώρας.

Συνοπτικά, η γενική εικόνα των κατά τόπους αγορών εργασίας φανερώνει τη σημαντικά καλύτερη θέση της Αττικής και των τουριστικών νησιωτικών περιφερειών σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, τη σημαντικά χειρότερη θέση της Θεσσαλονίκης συγκριτικά με την Αθήνα και την διαχρονικά πολύ δύσκολη κατάσταση στην Δυτική Μακεδονία.

2

Οι νέες – νέοι και
η απασχόληση

Στη συνέχεια η μελέτη θα εστιάσει στην απασχόληση (και στην ανεργία) των νέων. Οι νέες και οι νέοι είναι αντικειμενικά το μέλλον κάθε χώρας, άρα και της οικονομικής της δραστηριότητας. Αποτελούν ως συνήθως ένα δυναμικό τμήμα το οποίο σπουδάζει, εξειδικεύεται, και ταυτόχρονα μπορεί να εργάζεται ή να βρίσκει στη διαδικασία ένταξης στην αγορά εργασίας. Επίσης είναι πιο εύκολο να μετακινηθεί εκτός χώρας για οικονομικούς λόγους και άρα πιο ελαστικό στις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας. Και τέλος, λόγω της διαδικασίας ένταξης στο εργατικό δυναμικό και στην αγορά εργασίας, είναι πολύ πιθανό να είναι κοινωνικά και οικονομικά ένα από τα πιο ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού.

Η διαδικασία μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία έχει στις μέρες μας διαφορετικά χαρακτηριστικά από ότι στο παρελθόν, τα οποία οφείλονται στην σταδιακή ελαστικοποίηση της απασχόλησης (λόγω του παγκόσμιου ανταγωνισμού αλλά και άλλων παραγόντων) και την επακόλουθη αποδέσμευση του εκπαιδευτικού συστήματος από την αγορά εργασίας. Το παλαιότερο πρότυπο της μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία έχει αλλάξει σε μεγάλο βαθμό. Η διαδικασία μετάβασης έχει επιμηκυνθεί και έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Συχνή είναι η παλινδρόμηση και η επιστροφή από την εργασία στην εκπαίδευση, από την οικονομική ανεξαρτησία στην εξάρτηση από την οικογένεια, καθώς και ο εγκλωβισμός και η παραμονή σε ενδιάμεσες καταστάσεις ημι-εξάρτησης (ενδεικτικά αναφέρονται: Walther, 2006; Brzinski-Fay, 2014). Συνηθισμένο είναι επίσης το φαινόμενο των εργαζόμενων που είναι φτωχοί ή με χαμηλά εισοδήματα (Ιωαννίδης κ.α. 2012), το οποίο είναι πιο έντονο για τους νέους εργαζόμενους (δες πίνακα 24 στη συνέχεια) και το οποίο αυξάνει την εξάρτηση από την οικογένεια και τη χρονική διάρκεια της πλήρους μετάβασης στην οικονομική ανεξαρτησία.

Επομένως, οι ηλικίες κατά τις οποίες συμβαίνουν οι διαδικασίες αυτές έχουν επεκταθεί. Στο ερώτημα για το ποιες ηλικίες κατατάσσονται στους νέους ανθρώπους από την εργασιακή σκοπιά, δηλαδή για το ποιες είναι οι ηλικίες κατά τις οποίες πραγματοποιείται η μετάβαση αυτή, η απάντηση δεν είναι πλέον δεδομένη. Στις περισσότερες αντίστοιχες μελέτες των διεθνών οργανισμών (OECD, ILO) ως νέοι θεωρούνται οι άνθρωποι ηλικίας μεταξύ 15 και 24 ετών. Ωστόσο υπάρχει προβληματισμός και για τις ηλικίες από 25 έως 29 έτη, σύμφωνα με τα παραπάνω.

Στην Ελλάδα οι παραπάνω διαδικασίες συνδυάζονται με μακροχρόνια προβλήματα της αγοράς εργασίας, όπως τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας, ιδίως μεταξύ των νέων, η έλλειψη μεγάλων επιχειρήσεων – εργοδοτών και η μειωμένη συνεισφορά του κράτους στην κοινωνική προστασία, κάτι που οδηγεί σε αυξημένο ρόλο άλλων μερών όπως η οικογένεια αλλά και η άτυπη εργασία. Τα παραπάνω συνάδουν με την κατάταξη της Ελλάδας στο Νοτιο-Ευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας (Esping-Andersen, 1990; Ferrera, 1996; Papatheodorou, 2009), όπου η μετάβαση στην αγορά εργασίας και στην οικονομική ανεξαρτησία διαρκεί μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, με μακρόχρονη παραμονή στο εκπαιδευτικό σύστημα και μεγάλες περιόδους αναμονής για ένταξη στην αγορά εργασίας.

Πράγματι, τα δεδομένα για την Ελλάδα δείχνουν ότι στις ηλικίες 15 έως και 22 ετών κυριαρχεί η εκπαιδευτική διαδικασία με πολύ μικρή συμμετοχή στην αγορά εργασίας, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6, κάτι που δεν ισχύει σε πολλές χώρες, ακόμη και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, παρατηρούμε ότι το ποσοστό ανεργίας για την ηλικιακή ομάδα 25-29 έτη είναι πιο κοντά σε αυτό των 20-24 παρά σε αυτό των 30-34. Και όπως φαίνεται από τον Πίνακα 7, το ποσοστό των ηλικιών 25-29 που ακόμη σπουδάζει είναι ιδιαίτερα υψηλό (17,1%), πολύ υψηλότερο από τα αντίστοιχα ποσοστά των επόμενων ηλικιακών ομάδων. Από το γεγονός ότι ακόμη και σε αυτή την ηλικιακή κατηγορία ένα μεγάλο μέρος σπουδάζει, προκύπτει ότι ακόμη μεγαλύτερο μερίδιο της κατηγορίας αυτής βρίσκεται στη διαδικασία μετάβασης από τις σπουδές στην αγορά εργασίας.

Τα παραπάνω δεδομένα σε συνδυασμό με την παραδοσιακή στην Ελλάδα αυξημένη προστασία του πληθυσμού των νέων από τους γονείς τους, με παροχή στέγης και εισοδήματος και φυσικά τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων που κάνουν την προστασία αυτή σχεδόν αναγκαία για την επιβίωσή τους, συνηγορούν στο να προστεθεί στην υπό διερεύνηση κατηγορία των νέων και η ηλικιακή ομάδα από τα 25 έως τα 29 έτη. Αυτή εξάλλου είναι και η προσέγγιση που έχει επικρατήσει για τη μελέτη της ελληνικής περίπτωσης (δες για παράδειγμα Φωτόπουλος κ.α., 2020).

Θεωρούμε επομένως ότι όλες οι ηλικίες από 15-29 έτη θα πρέπει να μελετηθούν από τη σκοπιά της μετάβασής τους στην αγορά εργασίας και την επαγγελματική δραστηριότητα, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που αυτή η μετάβαση δημιουργεί. Στη συνέχεια βέβαια η ηλικιακή ομάδα των 25-29 θα εξετάζεται ξεχωριστά όπως και οι υπόλοιπες, ανά τάξεις των πέντε ετών, όπως ταξινομεί τη σχετική μεταβλητή η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού και οι περισσότερες έρευνες των διεθνών οργανισμών (ILO, OECD).

Στον Πίνακα 6 παρουσιάζεται ο αριθμός των εργαζομένων και των ανέργων καθώς και το ποσοστό ανεργίας, το ποσοστό απασχόλησης και το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό. Παρατηρούμε ότι για την ηλικία που τελειώνει η υποχρεωτική εκπαίδευση (Γυμνάσιο) μέχρι τα επόμενα πέντε έτη (ηλικίες 15-19) το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι πάρα πολύ χαμηλό, μόνο 4,1%. Αυτό είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι το μεγαλύτερο τμήμα (89,2%) αυτής της ηλικιακής ομάδας συνεχίζει τις σπουδές (Πίνακας 7). Η μελέτη, από εργασιακή άποψη, αυτής της ηλικιακής ομάδας δεν παρουσιάζει επομένως μεγάλο ενδιαφέρον. Είναι ωστόσο αξιοσημείωτο ότι τα πράγματα δε φαίνεται να εξελίσσονται καλά ακόμη και για αυτούς που επέλεξαν να σταματήσουν πρόωρα τις σπουδές τους ή να εργάζονται κατά τη διάρκειά τους. Το ποσοστό ανεργίας είναι πολύ υψηλό ήδη από αυτές τις ηλικίες. Η υποδοχή από την αγορά εργασίας δεν είναι ιδιαίτερα θερμή τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, όπως θα φανεί στη συνέχεια από το είδος των επαγγελματιών που διεξάγουν. (Πίνακας 23).

Πίνακας 6: Κατάσταση απασχόλησης ανά ηλικιακή ομάδα

2020	Εργαζόμενοι	Άνεργοι	Ποσοστό ανεργίας	Εκτός ε.δ.	Ποσοστό συμμετοχής στο ε.δ.	Ποσοστό απασχόλησης
Ηλικία	N	N	%	N	%	%
0-14	0	0		1488594		
15-19	14050	8629	38,05%	536191	4,1%	2,5%
20-24	129467	68605	34,64%	283674	41,1%	26,9%
25-29	329570	123293	27,23%	112367	80,1%	58,3%
30-34	417628	99929	19,31%	84870	85,9%	69,3%
35-39	491762	87319	15,08%	91800	86,3%	73,3%
40-44	619729	101457	14,07%	116166	86,1%	74,0%
45-49	564534	85752	13,19%	107377	85,8%	74,5%
50-54	589654	84423	12,52%	172006	79,7%	69,7%
55-59	376703	55463	12,83%	251848	63,2%	55,1%
60-64	247195	31118	11,18%	436678	38,9%	34,6%
65-69	76575	7528	8,95%	507687	14,2%	12,9%
70 κ.ά.	18612	1467	7,31%	1747849	1,1%	1,1%
Σύνολο	3875479	754982	16,30%	5937108	51,0%	2,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Πίνακας 7: Κατάσταση ως προς την εκπαιδευτική δραστηριότητα ανά ηλικιακή ομάδα

2020	Εκπαιδευτική δραστηριότητα							
	Εκπαιδευόμενοι/ες							
	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο εκπαιδευόμενων		Εκ των οποίων επαγγελματική εκπ.	
	N	%	N	%	N	%	N	%
0-14	0		0		0		0	
15-19	240762	88,7%	257551	89,6%	498313	89,2%	48792	8,7%
20-24	146697	58,8%	141491	60,9%	288188	59,8%	23777	4,9%
25-29	56798	18,9%	39808	15,1%	96606	17,1%	6389	1,1%
30-34	14527	4,9%	14182	4,6%	28709	4,8%	1881	0,3%
35-39	6900	2,1%	8746	2,6%	15646	2,3%	1574	0,2%
40-44	5729	1,3%	7506	1,8%	13235	1,6%	2489	0,3%
45-49	3716	1,0%	5393	1,4%	9109	1,2%	2411	0,3%
50-54	2958	0,7%	2372	0,5%	5330	0,6%	431	0,1%
55-59	932	0,3%	976	0,3%	1908	0,3%	159	0,0%
60-64	96	0,0%	695	0,2%	791	0,1%	96	0,0%
65-69	0	0,0%	60	0,0%	60	0,0%	60	0,0%
70 κ.α.	438	0,1%	0	0,0%	438	0,0%	97	0,0%
Σύνολο	479552	9,3%	478781	8,8%	958333	9,1%	88158	0,8%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η ηλικιακή ομάδα από 20 έως και 24 έτη παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον από τη σκοπιά της αγοράς εργασίας. Το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό αυξάνεται ραγδαία στο 40% περίπου, ενώ το ποσοστό ανεργίας μειώνεται λίγο (σε σχέση με τους 15-19 ετών), αλλά εξακολουθεί να είναι πάρα πολύ υψηλό (περίπου 34%). Από τον Πίνακα 7 προκύπτει ότι η πλειονότητά της εξακολουθεί να σπουδάζει (60% περίπου), οπότε πρόκειται για την ηλικιακή ομάδα κατά την οποία συμβαίνει, σε μεγάλο βαθμό, η μετάβαση από τις σπουδές στην απασχόληση. Το ποσοστό ανεργίας είναι τρομακτικό και μπορεί να ωθήσει νέους και μορφωμένους κατά τεκμήριο ανθρώπους στην αναζήτηση μίας καλύτερης ζωής στο εξωτερικό. Η εκτίμηση αυτή συνάδει τόσο με την μείωση του ποσοστού ανεργίας στην επόμενη κατηγορία όσο και με τη μείωση του πληθυσμού.

Η τελευταία ηλικιακή ομάδα των νέων είναι αυτή των 25-29 ετών. Το ποσοστό συμμετοχής της στο εργατικό δυναμικό έχει ήδη φτάσει στο 80%, λίγο πιο κάτω από το συνηθισμένο ποσοστό συμμετοχής (85%) για τους εργαζόμενους μέχρι τα 50 έτη. Ωστόσο το ποσοστό αυτών που εκπαιδεύονται ακόμη, είναι πολύ υψηλό (17% περίπου) πολύ υψηλότερο από κάθε επόμενη ηλικιακή ομάδα. Ένα μεγάλο μέρος της μετάβασης στην απασχόληση πραγματοποιείται επομένως και σε αυτή την ηλικιακή κατηγορία.

Το ποσοστό ανεργίας είναι και σε αυτή την περίπτωση πολύ υψηλό, αλλά έχει μειωθεί σε σχέση με τους νεότερους. Ωστόσο, πάνω από το ένα τέταρτο των νέων αυτής της ηλικιακής ομάδας είναι άνεργοι. Τα ειδικά χαρακτηριστικά της ανεργίας τους θα μελετηθούν στη συνέχεια.

Στον Πίνακα 8 παρουσιάζονται τα αντίστοιχα δεδομένα για την κατάσταση απασχόλησης και την εξέλιξή της από το έτος 2018 έως το 2021.

Παρατηρούμε ότι για τις ηλικιακές ομάδες 15-19 και 20-24 η συνολική απασχόληση μειώθηκε από το 2018 έως το 2021! Η όχι ιδιαίτερα σημαντική μείωση του ποσοστού ανεργίας που παρατηρείται μεταξύ των ετών αυτών οφείλεται αποκλειστικά στη μείωση του πληθυσμού ή στη μείωση του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό ή και στα δύο ταυτόχρονα για την ομάδα 20-24 ετών. Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας φαίνεται να αυξάνεται το 2021 για τους νέους/ες 15-19 ετών, αλλά ο συγκεκριμένος δείκτης θα πρέπει να αντιμετωπιστεί γνωρίζοντας ότι προκύπτει από ένα αρκετά μικρό μέρος του δείγματος και αναμένεται να έχει μεγαλύτερη διακύμανση λόγω δειγματοληψίας. Μόνο για την ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών παρατηρείται μία μικρή αύξηση των θέσεων απασχόλησης μεταξύ του 2018 και του 2021, αλλά και πάλι η αύξηση αυτή είναι ποσοστιαία πολύ μικρή (στα όρια του στατιστικού σφάλματος), ενώ το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ποσοστού ανεργίας οφείλεται στη σημαντικότερη μείωση του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό (περίπου 4%) ενώ ο πληθυσμός της ομάδας αυξήθηκε ελαφρά. Η γενική εικόνα της διαχρονικής εξέλιξης των δεικτών αυτών δείχνει ότι η απασχόληση για τους νέους ανθρώπους είτε μειώθηκε λίγο είτε αυξήθηκε λίγο, δηλαδή έμεινε πρακτικά σταθερή και η μείωση του ποσοστού ανεργίας οφείλεται

κυρίως στη μείωση του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό. Αυτή η μείωση της συμμετοχής είναι αποτέλεσμα σε μεγάλο βαθμό της αποθάρρυνσης των νέων ανέργων από τις δυσκολίες εύρεσης εργασίας (όπως θα φανεί και στη συνέχεια) και προφανώς αποτελεί σημάδι αδυναμίας και όχι δύναμης της ελληνικής αγοράς εργασίας και της ελληνικής οικονομίας γενικότερα.

Επίσης παρατηρούμε ότι ο ρυθμός μείωσης των ποσοστών ανεργίας για τις ηλικιακές κατηγορίες των νέων είναι μικρότερος από το ρυθμό μείωσης για το σύνολο του εργατικού δυναμικού όλων των ηλικιών, κάτι που σημαίνει ότι η σχετική θέση των νέων έχει επιδεινωθεί μεταξύ των ετών 2018 και 2021.

Πίνακας 8: Διαχρονική εξέλιξη της κατάστασης απασχόλησης της νεολαίας

		Κατάσταση απασχόλησης					
		Εργαζόμενοι	Άνεργοι	% ανεργ.	Εκτός εργ. δυν.	% συμμετ.	Σύνολο
		N	N	%	N	%	N
2018	15-19	13684	13894	50,4%	518420	5,1%	545999
	20-24	132154	82924	38,6%	281672	43,3%	496750
	25-29	337933	134491	28,5%	96421	83,0%	568845
2019	15-19	13689	10581	43,6%	518516	4,5%	542786
	20-24	137726	71757	34,3%	287972	42,1%	497455
	25-29	351304	122441	25,8%	91420	83,8%	565165
2020	15-19	14050	8629	38,1%	536191	4,1%	558870
	20-24	129467	68605	34,6%	283674	41,1%	481746
	25-29	329570	123293	27,2%	112367	80,1%	565230
2021	15-19	11911	11494	49,1%	563235	4,0%	586640
	20-24	127777	65464	33,9%	265703	42,1%	458944
	25-29	341999	114042	25,0%	120086	79,2%	576127

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ως προς την επαγγελματική κατάσταση (Πίνακας 9), παρατηρούμε ότι μεγάλο μέρος των εργαζόμενων στην ηλικία 15-19 ετών είναι βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση και ένα πολύ μικρό μέρος τους είναι αυτοαπασχολούμενοι. Αντίστοιχα μικρό είναι το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων στις ηλικίες των 20-24 ετών με μειωμένη αλλά ακόμη ισχυρή την επίδραση της οικογενειακής εργασίας. Το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων συνεχίζει να αυξάνεται καθώς αυξάνεται η ηλικία και αντίστοιχα το ποσοστό των μισθωτών μειώνεται. Το φαινόμενο αυτό μπορεί εν μέρει να εξηγηθεί από το μερίδιο των αυτοαπασχολούμενων αγροτών που είναι γενικά μεγαλύτεροι σε ηλικία. Ωστόσο δεν παύει να είναι ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της ελληνικής δομής της απασχόλησης, το οποίο χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Πίνακας 9: Επαγγελματική κατάσταση των απασχολούμενων ανά ηλικία

2020	Επαγγελματική κατάσταση						
	Αυτοαπασχολούμεν.		Μισθωτοί/ές		Οικογεν. εργάτες/ τριες		Σύνολο
15-19	1024	7,3%	10645	75,8%	2381	16,9%	14050
20-24	10395	8,0%	108154	83,5%	10918	8,4%	129467
25-29	48474	14,7%	268355	81,4%	12741	3,9%	329570
30-34	77960	18,7%	330655	79,2%	9012	2,2%	417628
35-39	116849	23,8%	363900	74,0%	11013	2,2%	491762
40-44	164278	26,5%	442198	71,4%	13254	2,1%	619729
45-49	165490	29,3%	382835	67,8%	16210	2,9%	564534
50-54	193421	32,8%	380103	64,5%	16130	2,7%	589654
55-59	144848	38,5%	220674	58,6%	11180	3,0%	376703
60-64	132174	53,5%	107193	43,4%	7828	3,2%	247195
65-69	50451	65,9%	23085	30,1%	3039	4,0%	76575
70 κ.α.	12663	68,0%	3080	16,5%	2870	15,4%	18612
Σύνολο	1118026	28,8%	2640876	68,1%	116577	3,0%	3875479

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Συμπερασματικά, για το σύνολο της χώρας, η εικόνα της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης δεν είναι ενθαρρυντική για τους νέους και τις νέες. Ενώ τα ποσοστά ανεργίας τους μειώθηκαν κατά τα 4 τελευταία έτη, η μείωση δεν οφείλεται στην αύξηση των θέσεων εργασίας αλλά κυρίως στη μείωση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και εν μέρει στη μείωση του πληθυσμού. Λιγότεροι νέοι άνθρωποι εργάζονται στη χώρα μας το 2021 σε σχέση με το 2018 παρότι το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι ενθαρρυντική ούτε για τις νέες και τους νέους ούτε και για την ελληνική οικονομία συνολικά. Και επίσης, ως προς τα ποσοστά ανεργίας, η θέση των νέων μεταξύ των ετών 2018 και 2021 έχει επιδεινωθεί συγκριτικά με τις μεγαλύτερες ηλικίες. Έτσι, ενώ η εντύπωση που προκύπτει από την πτώση του ποσοστού ανεργίας είναι θετική, η πραγματικότητα έχει αρνητικό πρόσημο. Η εικόνα αυτή επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο για τις περισσότερες περιοχές της χώρας, εάν εξεταστούν οι παραπάνω δείκτες σε επίπεδο περιφέρειας, κάτι που θα γίνει στη συνέχεια.

3

Περιφερειακή
διάσταση της
απασχόλησης και της
ανεργίας των νέων

Στη συνέχεια θα εξεταστεί η περιφερειακή διάσταση της απασχόλησης των νέων, γιατί όπως έγινε φανερό προηγουμένως, οι δομές της απασχόλησης και οι αγορές εργασίας παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των περιφερειών. Τα δεδομένα για κάθε περιφέρεια παρουσιάζονται στον Πίνακα 10. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι για την ηλικιακή κατηγορία 15-19 ετών, το δείγμα συνολικά είναι σχετικά μικρό, λόγω της μικρής συμμετοχής της στο εργατικό δυναμικό. Ο διαχωρισμός του δείγματος ανά περιφέρεια μειώνει ακόμη περισσότερο το δείγμα αυξάνοντας τη διακύμανση των εκτιμήσεων και για το λόγο αυτό οι τιμές του ποσοστού ανεργίας και του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό μπορούν να θεωρηθούν σαν ενδεικτικές για αυτήν την υποκατηγορία. Ωστόσο οι τιμές ακόμη και για αυτή την ηλικιακή ομάδα είναι αξιόπιστες για την Αττική και την Κεντρική Μακεδονία, όσο και για το σύνολο της χώρας (λόγω μεγέθους δείγματος και αντίστοιχου πληθυσμού) και αυτές θα σχολιαστούν.

Παρατηρούμε λοιπόν πως για τις ηλικίες 15-19 το ποσοστό ανεργίας στην Αττική είναι κάτω από το μισό σε σχέση με τον πανελλαδικό μέσο όρο, ενώ στην Κεντρική Μακεδονία είναι ελαφρώς μεγαλύτερο από το πανελλαδικό. Η κατάσταση που επικρατεί στην Αττική ως προς την ανεργία είναι δηλαδή πολύ καλύτερη από την υπόλοιπη χώρα, παρότι το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι μεγαλύτερο για την Αττική.

Στην επόμενη κατηγορία νεολαίας, 20-24 ετών, ο πανελλαδικός μέσος βρίσκεται στο 34,6%, ενώ για την Αττική η τιμή της ανεργίας είναι «μόνο» 22% περίπου. Η επόμενη πιο κοντινή τιμή παρατηρείται στο Ν. Αιγαίο και είναι ήδη πάνω από 30%. Ακολουθεί η Κρήτη με 35% και η ευχάριστη έκπληξη αυτής της κατηγορίας που είναι η Ήπειρος, σχεδόν με το ίδιο ποσοστό ανεργίας με την Κεντρική Μακεδονία. Φυσικά, όταν η Αττική είναι τόσο πιο κάτω από την πανελλαδική μέση τιμή αυτό σημαίνει ότι οι περισσότερες από τις άλλες περιφέρειες θα είναι πολύ πιο πάνω και γι' αυτό παρατηρούνται τιμές όπως το 62% ποσοστό ανεργίας για την Στερεά Ελλάδα, το 47% για την Δυτική Ελλάδα και το 46% για την Δυτική Μακεδονία. Συμπερασματικά, για την ηλικιακή κατηγορία των 20-24 ετών παρατηρείται μία πολύ σημαντική απόκλιση μεταξύ του ποσοστού ανεργίας της Αττικής και της υπόλοιπης Ελλάδας. Η Αττική έχει μικρότερη από τη μισή ανεργία (σε ποσοστά) συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Αντίθετα, η Κεντρική Μακεδονία έχει ποσοστά που είναι αντίστοιχα με τα πανελλαδικά. Το φαινόμενο αυτό είναι υποτιμημένο στην ελληνική βιβλιογραφία τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά. Συνήθως η τεράστια αυτή διαφορά στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της νεολαίας κρύβεται στους μέσους όρους για το σύνολο των ηλικιών ανά περιφέρεια (Πίνακας 4), οι οποίες όπως ειπώθηκε εμφανίζουν τις άλλες περιφέρειες σε σχετικά όχι τόσο χειρότερη θέση συγκριτικά με την περιφέρεια της Αθήνας, λόγω και της συμμετοχής των αυτοαπασχολούμενων αγροτών, όπως ειπώθηκε προηγουμένως. Ενώ στη νεολαία, η επίδραση αυτής της κατηγορίας (των αυτοαπασχολούμενων αγροτών) είναι πολύ μικρή και οι διαφορές μεταξύ Αττικής και λοιπών παρουσιάζονται χωρίς απόκρυψη.

Πίνακας 10: Ανεργία και συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό ανά περιφέρεια και ηλικία

2020	Αττική		Βόρειο Αιγαίο		Νότιο Αιγαίο		Κρήτη		Ανατ. Μακεδ. Θράκη		Κεντρ. Μακεδονία		Δυτ. Μακεδονία	
	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.
Ηλικία														
0-14														
15-19	17,0%	5,2%	48,4%	5,7%	68,8%	5,8%	53,4%	6,3%	53,8%	4,5%	40,0%	2,3%	53,3%	1,8%
20-24	21,9%	39,2%	40,6%	67,7%	30,6%	52,2%	35,3%	40,2%	42,9%	44,0%	38,1%	37,1%	46,6%	47,0%
25-29	22,6%	79,5%	27,9%	87,2%	31,3%	78,5%	27,1%	79,9%	36,9%	78,8%	25,9%	78,9%	40,0%	80,8%
30-34	13,7%	89,2%	13,2%	88,7%	23,5%	75,6%	26,9%	80,1%	20,7%	81,8%	21,2%	86,2%	26,2%	84,7%
35-39	11,6%	87,6%	15,7%	84,9%	13,0%	83,9%	18,4%	86,0%	19,0%	88,8%	18,1%	84,9%	22,2%	86,2%
40-44	11,2%	87,5%	11,3%	89,6%	12,9%	80,0%	15,6%	86,4%	11,9%	85,3%	16,8%	85,3%	18,5%	82,6%
45-49	13,4%	88,2%	15,1%	89,3%	11,2%	82,1%	11,2%	86,6%	11,8%	84,1%	15,1%	84,7%	14,3%	79,0%
50-54	12,4%	80,2%	9,6%	79,4%	10,7%	75,0%	11,1%	84,5%	11,4%	76,6%	15,4%	80,5%	11,9%	76,9%
55-59	13,3%	62,7%	12,8%	71,3%	14,6%	59,0%	13,5%	66,4%	7,9%	61,7%	15,5%	63,6%	11,1%	57,2%
60-64	14,6%	34,9%	15,6%	41,8%	11,6%	36,7%	7,7%	46,5%	8,5%	38,1%	14,1%	37,9%	7,3%	39,7%
65-69	14,0%	13,5%	6,3%	13,9%	4,0%	15,9%	3,5%	20,4%	5,7%	12,5%	8,5%	10,1%	3,7%	12,9%
70 κ.α.	11,0%	1,4%	0,0%	1,7%	0,0%	2,5%	0,0%	1,7%	8,8%	0,6%	16,4%	0,4%	0,0%	0,3%
Σύνολο	14,0%	53,2%	16,5%	52,6%	16,7%	51,7%	17,3%	53,9%	17,2%	48,6%	18,4%	49,3%	19,7%	46,8%

2020	Ήπειρος		Θεσσαλία		Ιόνια νησιά		Δυτ. Ελλάδα		Στερεά Ελλάδα		Πελοπόννησος		ΣΥΝΟΛΟ	
	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.	% ανερ.	% συμμ.
0-14														
15-19	39,3%	0,5%	81,3%	2,7%	34,2%	6,0%	48,6%	4,5%	84,1%	2,6%	29,4%	3,7%	38,0%	4,1%
20-24	38,0%	31,3%	40,2%	45,6%	42,2%	51,9%	47,4%	30,5%	62,2%	55,5%	42,9%	66,1%	34,6%	41,1%
25-29	37,7%	76,6%	28,1%	83,4%	26,9%	73,6%	33,6%	76,5%	36,2%	89,0%	21,9%	86,3%	27,2%	80,1%
30-34	17,6%	87,8%	23,1%	88,3%	10,0%	80,8%	28,6%	87,2%	32,9%	85,5%	15,9%	79,4%	19,3%	85,9%
35-39	13,9%	84,0%	20,3%	82,0%	14,0%	83,8%	21,4%	85,8%	12,1%	85,6%	13,4%	89,8%	15,1%	86,3%
40-44	19,9%	87,7%	14,5%	87,1%	13,1%	79,6%	22,4%	86,4%	15,2%	83,3%	11,7%	86,6%	14,1%	86,1%
45-49	14,7%	87,5%	11,1%	82,4%	15,1%	79,1%	18,1%	83,1%	9,1%	85,7%	8,2%	87,0%	13,2%	85,8%
50-54	13,9%	76,0%	12,8%	79,3%	15,1%	76,7%	12,7%	79,2%	12,4%	76,0%	6,0%	82,3%	12,5%	79,7%
55-59	13,6%	64,0%	11,7%	64,7%	14,2%	63,1%	12,5%	59,6%	13,3%	62,8%	6,3%	67,2%	12,8%	63,2%
60-64	8,8%	38,8%	5,4%	40,8%	13,1%	49,6%	11,9%	43,2%	4,9%	40,5%	5,5%	47,9%	11,2%	38,9%
65-69	3,9%	16,9%	2,8%	15,8%	14,6%	23,4%	12,4%	15,1%	10,8%	13,6%	2,6%	18,7%	9,0%	14,2%
70 κ.α.	0,0%	0,4%	0,0%	2,1%	0,0%	2,1%	29,5%	0,9%	0,0%	1,0%	0,0%	0,9%	7,3%	1,1%
Σύνολο	17,8%	45,8%	16,8%	49,2%	15,9%	50,3%	21,6%	48,8%	19,3%	49,8%	11,3%	52,0%	16,3%	51,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ως προς το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, ενώ γενικά η Αττική παρουσιάζει υψηλότερο ποσοστό σε όλες τις ηλικίες, σε αυτή την ηλικιακή ομάδα (20–24) παρουσιάζει χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής. Μία εξήγηση για το γεγονός αυτό μπορεί να είναι η ταχύτερη απομάκρυνση από την εκπαιδευτική διαδικασία για τους νέους των λοιπών περιφερειών.

Η τελευταία ηλικιακή κατηγορία που θα εξεταστεί είναι αυτή των 25–29 ετών. Και εδώ η Αττική παρουσιάζει σημαντικά χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από τον πανελλαδικό μέσο και από τις υπόλοιπες περιφέρειες, αλλά οι διαφορές δεν είναι πλέον ακραίες. Το 22,6% της Αττικής συναγωνίζεται το 21,9% της Πελοποννήσου και ακολουθεί το 25,9% της Κεντρικής Μακεδονίας. Φυσικά δε λείπουν και πάλι οι πολύ αρνητικές εξαιρέσεις της Δυτικής Μακεδονίας (40%), της Ηπείρου και της Στερεάς Ελλάδας.

Συμπερασματικά, τα γενικά ποσοστά ανεργίας της νεολαίας, παρότι φανερώνουν μία άσχημη εργασιακή κατάσταση, λένε μόνο τη μισή αλήθεια. Η άλλη μισή είναι καλά κρυμμένη στην περιφερειακή της διάσταση. Παρατηρείται μία πολύ μεγάλη διαφορά μεταξύ της ανεργίας της Αθήνας και της υπόλοιπης Ελλάδας, ειδικά στην κρίσιμη για την μετάβαση ηλικία των 20–24 ετών. Η μεγάλη αυτή διαφορά στο κομμάτι εκείνο του πληθυσμού που είναι πιο εύκολο να μετακινηθεί εντός της χώρας είναι μία βασική αιτία εσωτερικής μετανάστευσης προς την Αθήνα. Οι αμβλυμμένες διαφορές στην ανεργία μεταξύ Αθήνας και λοιπών περιοχών στις μεγαλύτερες ηλικίες είναι πολύ πιθανό να είναι αποτέλεσμα (πέραν των υπόλοιπων παραγόντων) και αυτής της μετακίνησης των νέων προς την Αθήνα και όχι υποχρεωτικά ένδειξη μίας σχετικά καλύτερης λειτουργίας της αγοράς εργασίας των άλλων περιφερειών για τις μεγαλύτερες ηλικίες.

4

Εκπαίδευση και
κατάρτιση της
νέας γενιάς

Η κακή κατάσταση ως προς την απασχόληση, της νέας γενιάς εργαζομένων δε συνάδει με το επίπεδο εκπαίδευσής της. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 11, στις ηλικίες 20–24 ετών ένα ελάχιστο μόνο ποσοστό ατόμων έχει σταματήσει τη μόρφωσή του στο Γυμνάσιο και πιο κάτω, γιατί οι περισσότεροι/ες συνεχίζουν στο Λύκειο, σε μεταλυκειακό επίπεδο ή στο Πανεπιστήμιο. Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και στην ηλικιακή ομάδα 25–29 ετών, όπου οι περισσότεροι/ες έχουν ολοκληρώσει τον πρώτο κύκλο σπουδών στο Πανεπιστήμιο, όπου φαίνεται ότι το 33,8% έχει λάβει πτυχίο και ένα πρόσθετο 9,4% έχει λάβει μεταπτυχιακό. Δηλαδή περίπου το 44% της ηλικιακής αυτής ομάδας έχει έναν ανώτατο τίτλο σπουδών και αρκετοί/τές από αυτούς/ές (όπως φαίνεται στον Πίνακα 25) συνεχίζουν τις σπουδές τους. Η ηλικιακή ομάδα 20–24 ετών είναι ήδη στα χνάρια τους όπως φαίνεται από τον συνδυασμό των πινάκων 11 και 25. Πρόκειται επομένως για ένα υψηλότατο επιπέδου εργατικό δυναμικό, το οποίο όπως θα φανεί στη συνέχεια εξακολουθεί να έχει ανώτερη μόρφωση ακόμη και από το αντίστοιχο της Γερμανίας, παρά την μετανάστευση πολλών επιστημόνων σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης λόγω της κρίσης.

Ένα πρόσθετο συμπέρασμα που προκύπτει από τον Πίνακα 11 είναι ότι από τη στιγμή που η τυπική εκπαιδευτική διαδικασία σταματάει για τους περισσότερους μετά την ηλικία των 25–29, τα ποσοστά πτυχιούχων στις ηλικίες πάνω από αυτές δεν αυξάνονται πλέον, σε αντίθεση με τις μικρότερες ηλικίες όπου η εκπαιδευτική διαδικασία συνεχίζεται. Επομένως, τα δεδομένα του Πίνακα 11 φανερώνουν για τις ηλικιακές ομάδες άνω των τριάντα ετών το επίπεδο σπουδών το οποίο έχει κατακτήσει η κάθε ηλικιακή ομάδα, η κάθε γενιά, όπως θα μπορούσε να ειπωθεί. Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι γενιές που σήμερα είναι μεταξύ 40 και 59 ετών είχαν ποσοστό πτυχιούχων που κυμαινόταν γύρω από το 20% του πληθυσμού και ποσοστό μεταπτυχιακών τίτλων από 4% έως και 10% για τους νεότερους αυτών των ηλικιών (40–44). Αντίθετα, οι νεότερες ηλικίες (σήμερα από 25–39) έχουν αυξημένο ποσοστό πτυχιούχων που κυμαίνεται στο 27% για τους μεγαλύτερους (35–39) και στο 33% για τους νεότερους (25–34) με αυξητική τάση λόγω του ότι ένα μεγάλο μέρος των ηλικιών 25–29 συνεχίζει ακόμη τις σπουδές του. Παρατηρείται δηλαδή μία διαχρονική αύξηση του επιπέδου των σπουδών που ολοκληρώνουν οι κάτοικοι της χώρας, με τη σημερινή νέα γενιά να παρουσιάζει το καλύτερο εκπαιδευτικό επίπεδο σε σχέση με κάθε άλλη γενιά του παρελθόντος. Και θα πρέπει να τονιστεί και πάλι, ότι αυτά τα δεδομένα προκύπτουν για τον πληθυσμό των νέων που έχει απομείνει στην Ελλάδα μετά την οξύτατη και πρωτοφανή για Ευρωπαϊκή χώρα οικονομική κρίση της δεκαετίας του 2010, δηλαδή αφού έχουν αφαιρεθεί αυτοί που μετανάστευσαν για οικονομικούς λόγους στο εξωτερικό και οι οποίοι ήταν σε μεγάλο ποσοστό πτυχιούχοι, οι οποίοι τώρα ανεβάζουν το εκπαιδευτικό επίπεδο σε χώρες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία, η Βρετανία και η Γαλλία.

Πίνακας 11: Ανώτατο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης ανά ηλικία

2020	Ανώτατο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης								
	Χωρίς Εκπ.	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο κλπ.	Μεταλυκειακό	2ετές ΑΕΙ	Πανεπιστήμιο	Μεταπτυχιακό	Διδακτορικό
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
0-14	Μη εφαρμόσιμο								
15-19	0,2%	5,4%	67,2%	26,9%	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
20-24	0,3%	1,6%	3,1%	73,8%	10,1%	0,0%	9,3%	1,8%	0,0%
25-29	0,8%	2,2%	3,5%	36,4%	13,7%	0,0%	33,8%	9,4%	0,3%
30-34	0,6%	3,7%	5,4%	33,4%	13,0%	0,0%	33,1%	10,3%	0,5%
35-39	0,4%	5,2%	8,7%	33,3%	12,7%	0,0%	27,6%	11,1%	1,1%
40-44	0,8%	6,0%	10,3%	36,9%	13,8%	0,0%	21,0%	9,7%	1,4%
45-49	0,4%	7,5%	11,3%	39,6%	11,3%	0,0%	20,8%	7,9%	1,1%
50-54	0,5%	11,6%	11,8%	38,8%	7,7%	0,7%	22,4%	5,9%	0,7%
55-59	0,6%	19,6%	12,5%	34,9%	6,8%	2,3%	18,2%	4,3%	0,7%
60-64	0,7%	32,0%	9,0%	30,5%	5,2%	1,4%	16,3%	4,1%	0,7%
65-69	1,1%	40,0%	9,6%	26,1%	4,1%	1,5%	13,0%	3,8%	0,8%
70 κ.α.	13,8%	54,2%	4,9%	15,1%	1,7%	1,2%	7,1%	1,7%	0,2%
Σύνολο	2,7%	17,7%	10,1%	27,9%	6,6%	0,6%	15,0%	4,7%	0,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Είναι επομένως φανερό ότι το επίπεδο εκπαίδευσης των νέων της Ελλάδας είναι ιδιαίτερα υψηλό. Οι αιτίες για την υψηλή ανεργία τους θα πρέπει να αναζητηθούν σε άλλα πεδία και όχι σε αυτό της εκπαίδευσης.

Ο συνδυασμός των ευρημάτων των Πινάκων 6 και 11 φανερώνει ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας παρατηρούνται στις ηλικιακές ομάδες οι οποίες παρουσιάζουν το ψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Πέρα από ότι μπορεί να σημαίνει το γεγονός αυτό για διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις (όπως η θεωρία του «ανθρώπινου κεφαλαίου») προκύπτει το καθαρό συμπέρασμα ότι η νέα γενιά στην Ελλάδα έχει το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο συγκριτικά με όλες τις προηγούμενες γενιές (παρά την έντονη διαρροή «εγκεφάλων» προς το εξωτερικό) και ταυτόχρονα έχει τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας τόσο ως προς τις μεγαλύτερες ηλικίες όσο και ως προς άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (δες Πίνακα 29). Από τη γενική αυτή εικόνα προκύπτει το συμπέρασμα ότι το νέο εργατικό δυναμικό είναι σε θέση να ικανοποιήσει την όποια ζήτηση για επαγγέλματα υψηλής ειδίκευσης υπάρχει στην Ελληνική αγορά εργασίας. Δεν αποκλείεται βέβαια να εμφανιστούν ελλείψεις εργατικού δυναμικού σε κάποια συγκεκριμένα επαγγέλματα και σε κάποιες μικρές πληθυσμιακά περιφέρειες της χώρας (το μέγεθος του δείγματος δεν επιτρέπει ανάλυση ανά επάγγελμα και περιφέρεια παρά μόνο για τις μεγάλες περιφέρειες), αλλά η πιθανότητα αυτή είναι μικρή. Σε γενικές γραμμές η νεολαία της χώρας έχει το επιστημονικό επίπεδο για να ανταποκριθεί σε πιθανές υψηλές απαιτήσεις σε γνώσεις και επιστημονική κατάρτιση από την πλευρά της ζήτησης εργασίας. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι δεν είναι η προσφορά εργασίας (εργαζόμενοι) που δε μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ζήτησης εργασίας (επιχειρήσεις), αλλά μάλλον το αντίθετο.

5

Η διάσταση του
φύλου στην
εργασία και την
εκπαίδευση

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστεί η επίδραση του φύλου στην εργασία και την εκπαίδευση των νέων ανθρώπων. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 12, υπάρχει πολύ μεγάλη διαφορά μεταξύ του ποσοστού ανεργίας των ανδρών και των γυναικών. Το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες είναι σχεδόν 50% μεγαλύτερο από αυτό των ανδρών. Και αυτό συμβαίνει ενώ το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό είναι σημαντικά χαμηλότερο από αυτό των ανδρών. Η κατάσταση αυτή είναι γνωστή και έχει τεκμηριωθεί από πολλές έρευνες (ενδεικτικά αναφέρουμε κάποιες με παραπλήσιες μεταβλητές: Rodokanakis and Vlachos, 2012; 2013;) αλλά από ότι φαίνεται δεν αντιμετωπίζεται ικανοποιητικά.

Πίνακας 12: Κατάσταση απασχόλησης ανά φύλο

2020	Κατάσταση απασχόλησης					
	Εργαζόμενοι/ες	Άνεργοι/ες	% ανεργ.	Μη ενεργοί/ές	% συμμετ.	Σύνολο
	N	N				N
Άνδρες	2233555	349897	13,5%	2555966	59,1%	5139418
Γυναίκες	1641924	405085	19,8%	3381142	43,5%	5428151
Σύνολο	3875479	754982	16,3%	5937108	51,0%	10567569

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Για την εξαγωγή συγκεκριμένων συμπερασμάτων για την ανεργία των γυναικών στη συνέχεια θα εξεταστεί η ανεργία ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα (Πίνακας 13). Για την πρώτη ηλικιακή ομάδα (15–19 ετών) τα δεδομένα δείχνουν μεγάλη διαφορά στα ποσοστά ανεργίας, της τάξης του 20%. Ωστόσο πρόκειται για ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού αυτών των ηλικιών, αφού το μεγαλύτερο μέρος τους ακόμη σπουδάζει και τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι πολύ χαμηλά. Αν και η ανεργία των γυναικών επιβεβαιώνει τη γενικότερη κατάστασή τους, η ηλικιακή αυτή ομάδα λόγω του μικρού μεγέθους της δεν προσφέρεται για την εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων. Στην επόμενη ηλικιακή ομάδα της νεολαίας (20–24 έτη) νέοι και νέες έχουν παραπλήσιο ποσοστό συμμετοχής, το οποίο φανερώνει τη μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών σε αυτή την ηλικιακή ομάδα σε σύγκριση με το σύνολο του πληθυσμού. Στο ποσοστό ανεργίας η διαφορά είναι μεγάλη και πάλι (7%) αλλά σαν ποσοστό είναι μικρότερη από τη διαφορά ανδρών και γυναικών

για το σύνολο του πληθυσμού, δηλαδή η σχετική θέση των γυναικών είναι λίγο καλύτερη σε αυτές τις ηλικίες (20-24) σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού.

Στην τρίτη ηλικιακή κατηγορία που εξετάζεται (25-29 έτη) η κατάσταση είναι και πάλι χειρότερη για τις γυναίκες αλλά συγκριτικά καλύτερη τόσο σε σχέση με τις προηγούμενες ηλικίες όσο και σε σχέση με τις επόμενες και το σύνολο του πληθυσμού. Το ποσοστό συμμετοχής είναι σχεδόν το ίδιο με αυτό των ανδρών και τα ποσοστά ανεργίας γυναικών και ανδρών παρουσιάζουν μία από τις μικρότερες διαφορές τους. Αντίθετα στις αμέσως επόμενες ηλικιακές ομάδες (30-49) η διαφορά των ποσοστών ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών παίρνει τις μέγιστες τιμές της ενώ ταυτόχρονα μειώνεται και το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών σε σύγκριση με αυτό των ανδρών.

Το γενικό συμπέρασμα από την διάσταση της απασχόλησης ως προς το φύλο είναι ότι η μεγάλη ανισότητα που υπάρχει μεταξύ της απασχόλησης των γυναικών και των ανδρών για το σύνολο του πληθυσμού είναι μικρότερη για τους νέους και τις νέες. Υπάρχει βέβαια ανισότητα και είναι σημαντική, αλλά οι νέες γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στο να διεκδικήσουν και να πάρουν μία θέση εργασίας από ότι δείχνουν οι γυναίκες μεγαλύτερων ηλικιών. Αυτό μπορεί να είναι αποτέλεσμα της καλύτερης εκπαιδευτικής τους κατάρτισης όπως θα φανεί στον Πίνακα 15 ή και άλλων χαρακτηριστικών αυτής της γενιάς, αλλά ταυτόχρονα και συνέπεια του γεγονότος ότι οι οικογενειακές υποχρεώσεις δεν είναι τόσο έντονες στις ηλικίες αυτές.

Ως προς την εργασιακή σχέση με την οποία εργάζονται, η γενική τάση οι άνδρες να είναι περισσότερο αυτοαπασχολούμενοι σε σύγκριση με τις γυναίκες παρατηρείται σε παραπλήσιο βαθμό τόσο στις νέες και τους νέους όσο και στο σύνολο του πληθυσμού. Το φαινόμενο οι άνδρες να είναι συγκριτικά περισσότερο αυτοαπασχολούμενοι από ότι οι γυναίκες είναι λίγο πιο έντονο στις νέες ηλικίες, ωστόσο οι διαφορές σε σχέση με τις μεγαλύτερες ηλικίες δεν είναι μεγάλες. Αντίστοιχες είναι και οι διαφορές στη μισθωτή εργασία, όπου οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη προτίμηση σε σχέση με τους άνδρες. Εκεί που υπάρχει ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο είναι όσον αφορά τους οικογενειακούς/ές εργάτες/τριες. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό τους είναι σημαντικά μεγαλύτερο για τους άνδρες 20-24 ετών και λιγότερο για τους άνδρες 25-29 ετών σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού. Αντίθετα για τις νέες γυναίκες το ποσοστό αυτό είναι μικρότερο σε σχέση με το σύνολο των γυναικών. Αυτό δείχνει ότι οι νέοι άνδρες είναι πιο πιθανό να εργάζονται στην οικογενειακή επιχείρηση όταν είναι νέοι, δηλαδή στην οικογενειακή επιχείρηση των γονιών τους, ενώ οι γυναίκες όταν είναι μεγαλύτερες, δηλαδή περισσότερο στην οικογενειακή επιχείρηση των συζύγων τους. Η διαφορά αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί είναι ένδειξη της πρωτοκαθεδρίας των νέων ανδρών στην πατρική ή μητρική οικογενειακή επιχείρηση και επίσης δείχνει την προτεραιότητά τους στην εργασιακή σχέση, όταν σε μεγαλύτερη εργασία οι σύζυγοί τους εργάζονται στη δική τους επιχείρηση περισσότερο από ότι αυτοί στην επιχείρηση των συζύγων τους.

Πίνακας 13: Ανεργία και απασχόληση ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα

2020	Κατάσταση απασχόλησης											
	Εργαζόμενος/η		Άνεργος/η		% ανεργίας		Εκτός Ε.Δ.		% συμμετοχ		Σύνολο	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
0-14	0	0	0	0			764799	723795			764799	723795
15-19	9940	4110	4541	4088	31,4%	49,9%	256906	279285	5,3%	2,9%	271387	287483
20-24	72667	56800	33228	35378	31,4%	38,4%	143468	140205	42,5%	39,7%	249363	232383
25-29	179700	149870	62184	61109	25,7%	29,0%	59014	53353	80,4%	79,8%	300898	264331
30-34	235294	182333	40953	58976	14,8%	24,4%	19412	65458	93,4%	78,7%	295659	306767
35-39	280864	210898	36827	50492	11,6%	19,3%	17868	73932	94,7%	78,0%	335559	335322
40-44	362656	257074	43233	58223	10,7%	18,5%	21856	94310	94,9%	77,0%	427745	409607
45-49	319868	244667	33416	52336	9,5%	17,6%	20036	87342	94,6%	77,3%	373320	384344
50-54	332673	256981	40280	44143	10,8%	14,7%	41491	130516	90,0%	69,8%	414444	431639
55-59	225610	151093	31121	24343	12,1%	13,9%	66385	185463	79,5%	48,6%	323115	360899
60-64	150272	96923	18273	12845	10,8%	11,7%	167986	268692	50,1%	29,0%	336531	378459
65-69	49778	26796	5455	2073	9,9%	7,2%	223303	284384	19,8%	9,2%	278536	313253
70 κ.α.	14232	4380	386	1080	2,6%	19,8%	753443	994406	1,9%	0,5%	768061	999867
Σύνολο	2233555	1641924	349897	405085	13,5%	19,8%	2555966	3381142	59,1%	43,5%	5139418	5428151

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Πίνακας 14: Επαγγελματική κατάσταση ανά ηλικία και φύλο

2020	Επαγγελματική κατάσταση											
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες				Μισθωτοί/ές				Οικογεν. εργαζ.			
	Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες		Γυναίκες	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
15-19	1024	10,3%	0	0,0%	6869	69,1%	3776	91,9%	2047	20,6%	334	8,1%
20-24	7782	10,7%	2614	4,6%	56296	77,5%	51858	91,3%	8589	11,8%	2329	4,1%
25-29	32012	17,8%	16461	11,0%	138540	77,1%	129816	86,6%	9148	5,1%	3593	2,4%
30-34	52434	22,3%	25527	14,0%	177771	75,6%	152884	83,8%	5090	2,2%	3922	2,2%
35-39	76988	27,4%	39860	18,9%	199607	71,1%	164293	77,9%	4269	1,5%	6745	3,2%
40-44	113834	31,4%	50444	19,6%	245193	67,6%	197005	76,6%	3629	1,0%	9625	3,7%
45-49	111988	35,0%	53502	21,9%	205882	64,4%	176952	72,3%	1998	0,6%	14212	5,8%
50-54	134000	40,3%	59421	23,1%	195809	58,9%	184294	71,7%	2864	0,9%	13266	5,2%
55-59	97475	43,2%	47373	31,4%	126968	56,3%	93706	62,0%	1167	0,5%	10014	6,6%
60-64	85879	57,1%	46294	47,8%	63075	42,0%	44118	45,5%	1318	0,9%	6510	6,7%
65-69	33016	66,3%	17435	65,1%	15725	31,6%	7360	27,5%	1037	2,1%	2002	7,5%
70 κ.α.	10268	72,1%	2395	54,7%	2550	17,9%	530	12,1%	1415	9,9%	1455	33,2%
Σύνολο	756700	33,9%	361326	22,0%	1434285	64,2%	1206591	73,5%	42570	1,9%	74007	4,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η τελευταία διάσταση ως προς το φύλο και την ηλικία που θα εξεταστεί σε αυτό το τμήμα της μελέτης (γιατί η διάσταση του φύλου εξετάζεται και σε αρκετά άλλα σημεία) είναι αυτή του επιπέδου εκπαίδευσης. Στο σημείο αυτό είναι φανερό μία υπεροχή των γυναικών στους πτυχιούχους πανεπιστημίου και μία ισορροπία στους κατόχους μεταπτυχιακού διπλώματος. Στις ηλικίες 20-24 το μερίδιο των γυναικών στους πτυχιούχους (70,8%) είναι υπερδιπλάσιο από αυτό των ανδρών, αλλά αυτό μπορεί να είναι αποτέλεσμα και του χρόνου περάτωσης των σπουδών που μπορεί να είναι μεγαλύτερος για τους άνδρες λόγω διαφορετικών κοινωνικών συνθηκών αλλά και των στρατιωτικών υποχρεώσεων. Στις ηλικίες 25-29 όπου αυτοί οι παράγοντες έχουν στο μεγαλύτερο βαθμό εκλείψει παραμένει μία σημαντική διαφορά. Το 59% περίπου των πτυχιούχων είναι γυναίκες και αυτό ισχύει και για τις μεγαλύτερες ηλικίες μέχρι τα 44 έτη. Σε αυτή την ηλικιακή ομάδα (25-29) οι γυναίκες υπερέχουν και σε μεταπτυχιακές σπουδές.

Παρατηρείται λοιπόν μία διαχρονική κυριαρχία των γυναικών σε πτυχία πανεπιστημίου και μία εξισορρόπηση έως και ανατροπή της κυριαρχίας των ανδρών σε μεταπτυχιακά διπλώματα. Αυτή η εικόνα δε μπορεί να δικαιολογήσει τη μικρότερη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό ούτε φυσικά και τα πολύ μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας συγκριτικά με τους άνδρες που παρουσιάστηκαν προηγουμένως. Είναι φανερό η ύπαρξη επομένως διακρίσεων στην αγορά εργασίας εις βάρος των γυναικών. Στο κεφάλαιο 11 τα συμπεράσματα αυτά θα ενισχυθούν και από την αντίστοιχη οικονομετρική διερεύνηση.

Πίνακας 15: Ανώτατο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης ανά ηλικία και φύλο

2020	Ανώτατο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης									
	Λύκειο κλπ.		Μεταλυκειακό		Πανεπιστήμιο		Μεταπτυχιακό		Διδακτορικό	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
15-19	47,2%	52,8%	22,4%	77,6%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
20-24	54,4%	45,6%	50,0%	50,0%	29,2%	70,8%	52,2%	47,8%	0,0%	0,0%
25-29	65,4%	34,6%	53,6%	46,4%	41,3%	58,7%	44,4%	55,6%	23,3%	76,7%
30-34	55,4%	44,6%	48,8%	51,2%	41,3%	58,7%	50,1%	49,9%	71,6%	28,4%
35-39	55,9%	44,1%	47,6%	52,4%	40,3%	59,7%	52,9%	47,1%	48,1%	51,9%
40-44	53,5%	46,5%	45,3%	54,7%	40,8%	59,2%	52,3%	47,7%	80,2%	19,8%
45-49	50,0%	50,0%	43,3%	56,7%	43,4%	56,6%	57,5%	42,5%	66,2%	33,8%
50-54	48,9%	51,1%	48,0%	52,0%	44,9%	55,1%	64,1%	35,9%	73,4%	26,6%
55-59	48,4%	51,6%	52,3%	47,7%	49,0%	51,0%	70,6%	29,4%	59,7%	40,3%
60-64	46,6%	53,4%	47,0%	53,0%	52,7%	47,3%	65,9%	34,1%	58,4%	41,6%
65-69	51,5%	48,5%	46,9%	53,1%	57,2%	42,8%	77,8%	22,2%	76,4%	23,6%
70 κ.α.	48,9%	51,1%	63,1%	36,9%	64,1%	35,9%	76,3%	23,7%	75,4%	24,6%
Σύνολο	52,1%	47,9%	48,5%	51,5%	45,5%	54,5%	57,5%	42,5%	67,0%	33,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

6

Πρόσθετες διαστάσεις
της ανεργίας των νέων

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστούν κάποιες επιπλέον διαστάσεις που χαρακτηρίζουν τους άνεργους νέους και νέες. Στον Πίνακα 16 παρουσιάζεται η διάρκεια της περιόδου ανεργίας ανά ηλικιακή ομάδα. Η μακροχρόνια ανεργία (άνω του ενός έτους) είναι φυσικά πολύ χαμηλή για την πρώτη ηλικιακή ομάδα (15-19 έτη), πράγμα αναμενόμενο, αλλά όπως έχει ειπωθεί η ομάδα αυτή συμμετέχει σε πολύ μικρό βαθμό στο εργατικό δυναμικό. Ωστόσο παρατηρούμε ότι και στις δύο επόμενες ηλικιακές ομάδες (20-24 και 25-29) το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων είναι πολύ υψηλό και είναι συγκρίσιμο με τα ποσοστά των ηλικιών έως και 49 ετών. Οι νέοι άνεργοι της Ελλάδας έχουν δυστυχώς προλάβει να μετατραπούν στο μεγαλύτερο μέρος τους σε μακροχρόνια ανέργους και αυτό είναι πολύ ανησυχητικό για ανθρώπους που είναι σε μία δημιουργική ηλικία όπου η μετανάστευση στο εξωτερικό για εύρεση εργασίας είναι πιο εύκολη, ιδιαίτερα για τη μεγάλη μερίδα από αυτούς που είναι πτυχιούχοι.

Πίνακας 16: Διάρκεια της ανεργίας ανά ηλικία

2020	Διάρκεια ανεργίας						
	Έως 6 μήνες		6-11 μήνες		1 έτος και άνω		Σύνολο
15-19	3857	45%	2035	24%	2737	32%	8629
20-24	16328	24%	12684	18%	39594	58%	68605
25-29	29832	24%	22178	18%	71282	58%	123293
30-34	18435	18%	14211	14%	67283	67%	99929
35-39	16796	19%	13550	16%	56974	65%	87319
40-44	19171	19%	14327	14%	67958	67%	101457
45-49	13826	16%	12112	14%	59814	70%	85752
50-54	11154	13%	9858	12%	63411	75%	84423
55-59	8805	16%	6385	12%	40273	73%	55463
60-64	2846	9%	2958	10%	25314	81%	31118
65-69	417	6%	1093	15%	6018	80%	7528
70 κ.α.	20	1%	0	0%	1447	99%	1467
Σύνολο	141488	19%	111389	15%	502105	67%	754982

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ένα ακόμη ενδιαφέρον δεδομένο, το οποίο αποκαλύπτει διαστάσεις της κρυφής ανεργίας που είναι έντονη στην ελληνική κοινωνία, είναι αυτό που αναδεικνύεται στον Πίνακα 17. Αφορά τα άτομα που επιθυμούν να εργάζονται, αλλά για λόγους που συνήθως σχετίζονται με την απογοήτευσή τους από την διαδικασία αναζήτησης, δεν αναζητούν ενεργά εργασία. Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό καταγράφεται στις ηλικίες 35–39 ετών, ενώ για τους νέους 20–24 ετών το ποσοστό είναι σχετικά μικρό. Ωστόσο πολύ μεγάλο είναι το ποσοστό για τους νέους 25–29 ετών, το οποίο ξεπερνάει το 20%. Δηλαδή το ένα πέμπτο των νέων αυτής της ηλικίας θα επιθυμούσαν εργασία, αλλά δεν την αναζητούν ενεργά. Επομένως δεν καταγράφονται στο εργατικό δυναμικό και στους ανέργους ενώ στην πραγματικότητα είναι.

Πίνακας 17: Επιθυμία για εργασία ανά ηλικία

2020	Επιθυμία για εργασία χωρίς αναζήτηση			
	Ναι		Όχι	
	N	%	N	%
15–19	3194	0,6%	532673	99,4%
20–24	18131	6,5%	261576	93,5%
25–29	21908	21,0%	82217	79,0%
30–34	19957	25,7%	57786	74,3%
35–39	24127	28,9%	59348	71,1%
40–44	24790	22,9%	83241	77,1%
45–49	19129	18,9%	82099	81,1%
50–54	22380	13,5%	143603	86,5%
55–59	17448	7,1%	229634	92,9%
60–64	14001	3,2%	420716	96,8%
65–69	6067	1,2%	501246	98,8%
70 κ.α.	1382	0,2%	565173	99,8%
Σύνολο	192514	6,0%	3019310	94,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

7

**Χρονική διάσταση
της απασχόλησης
και επαγγέλματα**

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστούν μερικά πρόσθετα χαρακτηριστικά της απασχόλησης τόσο συνολικά όσο και των νέων ανθρώπων. Στον Πίνακα 18 παρουσιάζεται το ποσοστό μερικής και πλήρους απασχόλησης ανά ηλικιακή κατηγορία. Παρατηρούμε ότι η μερική απασχόληση δεσπάζει για τις ηλικίες 15–19, αλλά όπως έχει ειπωθεί και νωρίτερα αυτό αφορά ένα μικρό τμήμα του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, τα ποσοστά της μερικής απασχόλησης εξακολουθούν να παραμένουν πολύ υψηλά και πολλαπλάσια των άλλων ηλικιών και για τις ηλικιακές ομάδες 20–24 και 25–29 ετών. Ο λόγος για αυτό θα μπορούσε να είναι βέβαιοι, ότι στις νεαρές ηλικίες που όπως είδαμε νωρίτερα συνδυάζονται με σπουδές, η μερική απασχόληση μπορεί να είναι επιθυμία των νέων.

Πίνακας 18: Πλήρης και μερική απασχόληση ανά ηλικία

2020	Πλήρης Μερική Απασχόληση				
	Πλήρης απασχόληση		Μερική απασχόληση		% μη εθελοντικής
	N	%	N	%	
15–19	9015	64,2%	5035	35,8%	11,1%
20–24	93566	72,3%	35901	27,7%	14,7%
25–29	283244	85,9%	46326	14,1%	10,3%
30–34	371643	89,0%	45984	11,0%	8,0%
35–39	452817	92,1%	38945	7,9%	5,4%
40–44	576679	93,1%	43050	6,9%	5,0%
45–49	528885	93,7%	35649	6,3%	4,0%
50–54	556129	94,3%	33524	5,7%	3,6%
55–59	352900	93,7%	23803	6,3%	3,7%
60–64	231009	93,5%	16186	6,5%	3,4%
65–69	69601	90,9%	6974	9,1%	2,6%
70 κ.α.	14122	75,9%	4490	24,1%	0,7%
Σύνολο	3539611	91,3%	335868	8,7%	5,6%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Οι λόγοι για τη μερική απασχόληση παρουσιάζονται στον Πίνακα 19. Είναι φανερό ότι ο πιο συχνός λόγος για μερική απασχόληση είναι η αδυναμία εύρεσης πλήρους απασχόλησης. Η αδυναμία αυτή είναι ένδειξη κακών (για τους εργαζόμενους) συνθηκών που επικρατούν στην αγορά εργασίας και απόδειξη κρυμμένης ανεργίας κάτω από την μορφή της εργασίας μερικής απασχόλησης. Όσο πιο υψηλό είναι αυτό το ποσοστό τόσο χειρότερες αναμένεται να είναι οι συνθήκες στην αγορά εργασίας για τους εργαζόμενους. Στην τελευταία στήλη του Πίνακα 18 φαίνεται το ποσοστό των μερικώς απασχολούμενων που το κάνουν αυτό μη εθελοντικά. Παρατηρούμε ότι γενικά το ποσοστό φθίνει με την ηλικιακή ομάδα, εκτός από την περίπτωση των πολύ νέων, όπου αυξάνεται. Σε κάθε περίπτωση το ποσοστό αυτό είναι πολύ πιο μεγάλο για τους νέους και των τριών ηλικιακών ομάδων που εξετάζονται συγκριτικά με το σύνολο των απασχολούμενων. Τα μεγάλα μη εθελοντικά ποσοστά μερικής απασχόλησης στις ηλικιακές ομάδες 20–24 και 25–29 ετών φανερώνουν την πιο αδύναμη θέση των ηλικιών αυτών στην αγορά εργασίας. Υποδηλώνουν επίσης ότι το πραγματικό ποσοστό ανεργίας των νέων αυτών των ηλικιών είναι στην πραγματικότητα μεγαλύτερο από αυτό που παρουσιάστηκε στους πίνακες που προηγήθηκαν, αφού οι μη εθελοντικά μερικώς απασχολούμενοι θεωρούνται εργαζόμενοι και όχι άνεργοι, ενώ είναι στην ουσία υποαπασχολούμενοι, δηλαδή μερικώς άνεργοι. Στις ηλικίες αυτές εντοπίζεται επομένως μία ακόμη διάσταση της υποαπασχόλησης του ελληνικού εργατικού δυναμικού και μία ακόμη πηγή κρυμμένης ανεργίας στην Ελλάδα.

Αντίστοιχη με την πλήρη απασχόληση είναι η κατάσταση ως προς την προσωρινότητα της εργασίας ή όχι. Οι νέες γενιές παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά προσωρινής εργασίας, όπως φαίνεται στον Πίνακα 20.

Στον Πίνακα 21 παρουσιάζονται οι λόγοι της προσωρινής απασχόλησης, όπου και πάλι η μερίδα του λέοντος ανήκει στην αδυναμία εύρεσης μη προσωρινής εργασίας. Η τελευταία στήλη του Πίνακα 20 παρουσιάζει το μερίδιο της απασχόλησης ανά ηλικιακή ομάδα το οποίο κατέχει, μη εθελοντικά, θέση εργασίας προσωρινής απασχόλησης. Παρατηρούμε ότι και πάλι, η αρνητική (για τους εργαζόμενους) αυτή κατάσταση στην απασχόληση είναι υψηλότερη στις ηλικίες των νέων (και στις τρεις ηλικιακές κατηγορίες) από ότι στις επόμενες ηλικίες, κάτι που και πάλι φανερώνει την δυσχερέστερη θέση των ηλικιών αυτών στην αγορά εργασίας.

Όσον αφορά στο χρόνο εργασίας των μισθωτών πλήρους απασχόλησης (Πίνακας 22), δεν προξενούν πλέον εντύπωση οι μεγάλοι εβδομαδιαίοι χρόνοι εργασίας, που είναι από τους μεγαλύτερους στον κόσμο. Και σε αυτό το πεδίο της σκληρής εργασιακής προσπάθειας των Ελλήνων εργαζομένων, ιδιαίτερα σε σύγκριση με τους Ευρωπαίους συναδέλφους τους, μεγάλο μερίδιο κατέχουν πάλι οι νεότερες ηλικίες, οι οποίες εργάζονται έως και 2 ώρες την εβδομάδα περισσότερο από τους μεγαλύτερους συναδέλφους τους.

Πίνακας 19: Λόγοι μερικής απασχόλησης ανά ηλικία

2020	Λόγοι μερικής απασχόλησης					
	Αδυναμία εύρεσης πλήρους απασχόλ.	Εκπαίδευση	Αρρώστια ή αδυναμία	Επιμέλεια παιδιών κλπ.	Άλλοι προσωπικοί λόγοι	Άλλοι λόγοι
15-19	31,1%	45,1%	0,0%	0,0%	18,3%	5,6%
20-24	53,0%	31,2%	0,0%	0,0%	7,8%	7,9%
25-29	73,3%	9,6%	0,0%	0,4%	9,5%	7,1%
30-34	72,8%	2,1%	0,0%	8,8%	7,6%	8,7%
35-39	67,9%	0,7%	0,7%	9,1%	12,1%	9,5%
40-44	72,2%	1,0%	0,1%	6,8%	11,6%	8,3%
45-49	64,2%	1,2%	0,0%	6,2%	15,1%	13,3%
50-54	63,6%	0,2%	0,0%	2,7%	11,4%	22,2%
55-59	58,8%	0,0%	0,9%	1,4%	15,9%	23,1%
60-64	52,3%	0,6%	1,2%	0,3%	18,3%	27,4%
65-69	28,5%	0,7%	1,2%	0,7%	19,8%	49,2%
70 κ.α.	2,8%	0,0%	0,6%	0,0%	24,2%	72,4%
Total	63,9%	6,1%	0,2%	4,2%	11,8%	13,8%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Πίνακας 20: Προσωρινή απασχόληση ανά ηλικία

2020	Προσωρινή απασχόληση				
	Μη προσωρινή		Προσωρινή		Μη εθελοντική προσωρινή
	N	%	N	%	%
15-19	7455	70,0%	3189	30,0%	13,6%
20-24	84807	78,4%	23347	21,6%	12,3%
25-29	223812	83,4%	44543	16,6%	13,0%
30-34	285856	86,5%	44800	13,5%	11,4%
35-39	325664	89,5%	38236	10,5%	9,2%
40-44	401838	90,9%	40360	9,1%	8,5%
45-49	355019	92,7%	27816	7,3%	6,3%
50-54	359386	94,5%	20718	5,5%	4,9%
55-59	207002	93,8%	13672	6,2%	5,4%
60-64	98915	92,3%	8278	7,7%	6,3%
65-69	21611	93,6%	1474	6,4%	3,7%
70 κ.α.	2770	89,9%	310	10,1%	10,1%
Σύνολο	2374134	89,9%	266742	10,1%	8,4%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Πίνακας 21: Λόγοι προσωρινής απασχόλησης ανά ηλικία

2020	Λόγοι προσωρινής απασχόλησης				
	Αδυναμία εύρεσης μόνιμης εργ.	Μη επιθυμία μόνιμης εργ.	Δοκιμαστική περίοδος	Περίοδος μαθητείας	Περίοδος εκπαίδευσης
	%	%	%	%	%
15-19	45,2%	14,6%	0,0%	6,5%	33,7%
20-24	57,0%	12,2%	4,6%	13,6%	12,5%
25-29	78,2%	5,7%	2,0%	0,6%	13,5%
30-34	84,8%	7,4%	4,2%	0,0%	3,5%
35-39	87,3%	5,3%	4,3%	0,4%	2,6%
40-44	93,7%	4,4%	1,5%	0,0%	0,4%
45-49	86,2%	10,9%	1,0%	0,0%	2,0%
50-54	89,7%	7,3%	2,9%	0,0%	0,0%
55-59	87,0%	12,0%	0,7%	0,0%	0,3%
60-64	82,1%	11,6%	6,3%	0,0%	0,0%
65-69	57,5%	42,5%	0,0%	0,0%	0,0%
70 κ.α.	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Σύνολο	82,9%	7,7%	2,9%	1,5%	5,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Πίνακας 22: Χρόνος εργασίας ανά ηλικία

2020	Μισθωτοί/ές
Συνήθης χρόνος εργασίας	Πλήρης απασχ.
0-14	
15-19	41,13
20-24	42,08
25-29	41,64
30-34	41,03
35-39	41,05
40-44	40,61
45-49	40,38
50-54	39,6
55-59	39,16
60-64	39,31
65-69	41,3
70 και άνω	39,58
Σύνολο	40,51

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

7.1. Επαγγέλματα

Στον Πίνακα 23 παρουσιάζονται τα δεδομένα για τα επαγγέλματα των πολιτών σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού επαγγελμάτων (ISCO 08). Έχουν πραγματοποιηθεί συνενώσεις επαγγελμάτων για τα επαγγέλματα των διευθυντών και μελών νομοθετικών σωμάτων και επίσης των αγροτών κάθε κατηγορίας. Οι εξεταζόμενες ηλικιακές ομάδες συνενώθηκαν σε μία (15-29 έτη) γιατί η διασπορά του δείγματος σε τόσο μεγάλο αριθμό επαγγελμάτων θα καθιστούσε τα αποτελέσματα επισφαλής ως προς την ακρίβειά τους. Στην πρώτη στήλη του πίνακα παρουσιάζεται το ποσοστό που ασκεί κάθε επάγγελμα επί του συνόλου των νέων 15-29 ετών, ενώ στην δεύτερη στήλη παρουσιάζονται τα αντίστοιχα ποσοστά για το σύνολο των ηλικιακών ομάδων, δηλαδή το σύνολο του εργατικού δυναμικού.

Η πρώτη πληροφορία που μπορούμε να αντλήσουμε από τον πίνακα αυτό είναι το μερίδιο που κατέχει κάθε επάγγελμα επί του συνόλου των επαγγελμάτων σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού (τελευταία στήλη). Παρατηρούμε ότι το πιο μαζικό επάγγελμα είναι οι πωλητές σε καταστήματα (10,68%) και ακολουθούν οι γεωργοκτηνοτρόφοι, δασοκόμοι, αλιείς (9,69%) το οποίο είναι ένα συμπυκνόμενο επάγγελμα που περιλαμβάνει όλα τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τις γεωργικές εργασίες. Στη συνέχεια έρχονται οι υπάλληλοι γενικών καθηκόντων (5,37%) ακολουθούμενοι από τους διευθυντές πάσης φύσης, που είναι και αυτοί ένα συμπυκνόμενο επάγγελμα που περιλαμβάνει όλες τις κατηγορίες διευθυντών και τα μέλη των νομοθετικών σωμάτων. Ακολουθούν οι σερβιτόροι εν γένει (3,95%), οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας (2,60%), οι δάσκαλοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και νηπιαγωγοί (2,59%), οι οδηγοί φορτηγών και λεωφορείων (2,43%), οι καθαριστές και βοηθοί οικιών, ξενοδοχείων και γραφείων (2,36%) και οι καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (2,02%). Η ανάλυση των επαγγελμάτων σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού που προσφέρει ο Πίνακας 23 παρέχει τη δυνατότητα για αναλυτική περιγραφή τους σε ένα πολύ καλό επίπεδο ακρίβειας. Η μελέτη του είναι πολλαπλά χρήσιμη, ωστόσο στο σημείο αυτό θα εξεταστεί μόνο η διαφοροποίηση που παρατηρείται μεταξύ των επαγγελμάτων των νέων (15-29 ετών) σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού. Τα υπόλοιπα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από τον πίνακα αυτό δεν αποτελούν στόχο της παρούσας μελέτης.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η κατανομή των επαγγελμάτων είναι διαφορετική μεταξύ των νέων και του συνόλου των εργαζομένων. Τα επαγγέλματα όπου η συμμετοχή των νέων είναι μεγαλύτερη από αυτή των υπολοίπων (με αναφορά κυρίως στα πιο μαζικά επαγγέλματα) είναι καταρχήν τα επαγγέλματα των υπηρεσιών που σχετίζονται με τον τουρισμό, με πιο χαρακτηριστικό αυτό των σερβιτόρων όπου το ποσοστό των νέων είναι τριπλάσιο από αυτό του συνόλου. Αντίστοιχα, σημαντικά υψηλότερη είναι η συμμετοχή των νέων στα επαγγέλματα του μάγειρα και του βοηθού παρασκευής τροφίμων, του ταξιδιωτικού συνοδού και ξεναγού και φυσικά, όπως ίσως θα αναμενόταν, στο πιο μαζικό και από τα πιο κακοπληρωμένα

επαγγέλματα, αυτό των πωλητών σε καταστήματα. Αντίστοιχα αυξημένη είναι η συμμετοχή των νέων σε άλλα επαγγέλματα υπηρεσιών, όπως οι εργαζόμενοι στον τομέα του αθλητισμού και της σωματικής αγωγής, οι υπάλληλοι πληροφόρησης πελατών, οι κομμωτές/κομμώτριες και αισθητικοί, και οι παιδοκόμοι και βοηθοί δασκάλων.

Η αυξημένη συμμετοχή τους στα επαγγέλματα αυτά είναι από τη μία πλευρά ένδειξη του αυξανόμενου ρόλου αυτών των επαγγελμάτων στην παραγωγική δομή της χώρας όσο, από την άλλη πλευρά και της επισφαλούς θέσης των νέων εργαζομένων οι οποίοι όπως είδαμε αντιμετωπίζουν υψηλότερο ποσοστό ανεργίας και χειρότερες συνθήκες στην αγορά εργασίας, επομένως είναι πιο πιθανό να εργάζονται σε επαγγέλματα που δεν προσφέρουν πολλά πλεονεκτήματα και είναι ανεπιθύμητα για τους παλαιότερους εργαζόμενους.

Αυξημένη είναι η συμμετοχή των νέων (σε σύγκριση πάντα με το σύνολο των ηλικιών) σε επαγγέλματα νέων τεχνολογιών όπως σχεδιαστές και αναλυτές λογισμικού και εφαρμογών, χειριστές μηχανών με πληκτρολόγιο, εγκαταστάτες και επισκευαστές ηλεκτρονικού και τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού, ελεγκτές και τεχνικοί πλοίων και αεροσκαφών. Η αυξημένη αυτή συμμετοχή είναι ένδειξη της δυναμικής της νέας γενιάς και της υψηλότερης ειδίκευσής της, ιδίως όσον αφορά τις νέες τεχνολογίες. Τέλος αυξημένη είναι η συμμετοχή σε επιστημονικά επαγγέλματα όπως αρχιτέκτονες, τοπογράφοι και συναφή, νομικοί και σε επαγγέλματα του κλάδου της υγείας, όπως οι μαίες και νοσηλεύτριες και οι άλλοι επαγγελματίες του τομέα της υγείας. Αυξημένη είναι επίσης η συμμετοχή των νέων σε κάποια επαγγέλματα χειριστών μηχανημάτων στην βιομηχανία, αλλά και σαν εργάτες μεταποίησης και άλλοι ανειδίκευτοι εργάτες, κάτι που δεν συνάδει με την αύξηση του ρόλου αυτών των επαγγελμάτων ούτε με το αυξημένο μορφωτικό επίπεδο της νέας γενιάς, αλλά με την δυσχερέστερη θέση της, όπως ειπώθηκε και νωρίτερα.

Αντίστροφα, τα επαγγέλματα στα οποία η συμμετοχή των νέων είναι σημαντικά χαμηλότερη από αυτή του συνόλου είναι φυσικά οι διευθυντές και οι επαγγελματίες της διοίκησης, καθώς και οι καθηγητές και δάσκαλοι, λόγω και (αλλά όχι μόνο) της χρονικής διάρκειας που απαιτεί η προσπάθεια για κατάληψη τέτοιων θέσεων εργασίας. Σημαντικά χαμηλότερη είναι η συμμετοχή των νέων στα τεχνικά επαγγέλματα των κατασκευών (κτίστες, τεχνίτες ελαιοχρωματιστές), αλλά και στους μηχανικούς. Επίσης σημαντικά χαμηλότερη είναι η συμμετοχή στα επαγγέλματα των τεχνιτών της βιομηχανίας. Εντυπωσιακή είναι η μειωμένη συμμετοχή στα γεωργικά επαγγέλματα που κυμαίνεται στο μισό του συνόλου, με ότι αυτό συνεπάγεται για την πορεία των επαγγελμάτων αυτών και της ελληνικής γεωργίας, αλλά και ότι συνεπάγεται για την αντιπροσωπευτικότητα των ποσοστών ανεργίας σε περιφέρειες με μεγάλο ποσοστό αγροτών, όπως σημειώθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια. Τέλος, μειωμένη είναι η συμμετοχή των νέων σε μη επιθυμητά επαγγέλματα χαμηλής ειδίκευσης όπως η παροχή προσωπικής φροντίδας, οι καθαριστές και οι συλλέκτες απορριμμάτων.

Πίνακας 23: Μερίδιο επαγγελμάτων ανά ηλικία (τριψήφιοι κωδικοί ISCO 08)

Επάγγελμα	15-29	Σύνολο
	% επί του συνόλου των νέων	% επί του συνόλου των ηλικιών
Γενικοί διευθυντές μέλη νομοθετικών σωμάτων και διευθυντές γενικά	2,24%	4,67%
Επαγγελματίες φυσικών επιστημών, Γεωλόγοι, Γεωφυσικοί	0,46%	0,29%
Μαθηματικοί, αναλογιστές και στατιστικοί	0,00%	0,03%
Επαγγελματίες των επιστημών της ζωής	0,32%	0,48%
Μηχανικοί (εξαιρουμένων των ηλεκτροτεχνολόγων)	0,55%	1,56%
Ηλεκτροτεχνολόγοι μηχανικοί	0,06%	0,32%
Αρχιτέκτονες, τοπογράφοι, πολεοδόμοι και σχεδιαστές	0,83%	0,58%
Ιατροί εν γένει	0,67%	1,37%
Νοσηλευτές και μαίες	0,56%	0,41%
Ασκούντες παραδοσιακά και συμπληρωμ. ιατρικά επαγγέλματα	0,00%	0,03%
Ασκούντες παραϊατρικά επαγγέλματα	0,03%	0,02%
Κτηνίατροι	0,03%	0,10%
Άλλοι επαγγελματίες του τομέα της υγείας	1,92%	1,28%
Διδακτικό προσωπικό Α.Ε.Ι.	0,49%	0,53%
Καθηγητές επαγγελματικής εκπαίδευσης	0,05%	0,17%
Καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0,37%	2,02%
Δάσκαλοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και νηπιαγωγοί	1,47%	2,59%
Άλλοι εκπαιδευτικοί	1,50%	1,52%
Επαγγελματίες του χρηματοοικονομικού τομέα	1,50%	1,79%
Επαγγελματίες διοίκησης	0,27%	0,89%
Επαγγελματίες πωλήσεων, έρευνας αγοράς, δημοσίων σχέσεων	0,39%	0,34%
Σχεδιαστές και αναλυτές λογισμικού και εφαρμογών	1,24%	0,73%

Επαγγελματίες βάσεων δεδομένων και δικτύων	0,06%	0,07%
Νομικοί εν γένει	1,84%	1,24%
Βιβλιοθηκονόμοι αρχειοθέτες και έφοροι αρχαιοτ. μουσείων κλπ.	0,00%	0,04%
Επαγγελματίες του κοινωνικού και θρησκευτικού τομέα	1,13%	1,03%
Συγγραφείς, δημοσιογράφοι και γλωσσολόγοι	0,21%	0,36%
Καλλιτέχνες εν γένει	0,19%	0,39%
Τεχνολόγοι επιστημών φυσικής και μηχανικής	0,91%	0,98%
Επόπτες ορυχείων, μεταποίησης και κατασκευών	0,06%	0,12%
Τεχνολόγοι ελέγχου διαδικασίας	0,00%	0,06%
Τεχνολόγοι των επιστημών της ζωής και ασκ. συν. επαγγ.	0,03%	0,05%
Ελεγκτές και τεχνικοί πλοίων και αεροσκαφών	0,51%	0,34%
Τεχνικοί βοηθοί ιατρών και φαρμακοποιών	0,39%	0,31%
Τεχνολόγοι νοσηλευτικής και μαιευτικής	1,05%	1,22%
Τεχνολόγοι παραδοσιακής και συμπληρωματικής ιατρικής	0,00%	0,01%
Τεχνολόγοι και βοηθοί κτηνιάτρων	0,00%	0,00%
Άλλοι τεχνολόγοι του τομέα της υγείας	0,33%	0,48%
Επαγγελματίες χρηματοοικονομικού και μαθηματικού κλάδου	1,47%	1,48%
Πράκτορες και μεσίτες αγοραπωλησιών	0,58%	0,61%
Πράκτορες παροχής υπηρεσιών σε επιχειρήσεις	0,12%	0,17%
Γραμματείς διοίκησης και ειδικευμένοι γραμματείς	0,72%	1,06%
Επαγγελματίες εφαρμογής του νόμου	0,04%	0,33%
Βοηθοί επαγγελματίες του νομικού, κοινωνικού και θρησκευτικού τομέα	0,09%	0,14%
Εργαζόμενοι στον τομέα του αθλητισμού και της σωματικής αγωγής	1,38%	0,48%
Βοηθοί επαγγελμ. καλλιτεχνικού και πολιτιστικού τομέα και μαγειρικής	0,46%	0,38%
Τεχνικοί λειτουργίας και παροχής βοήθειας στους χρήστες	0,25%	0,23%

Τεχνικοί τηλεπικοινωνιών και ραδιοτηλεόρασης	0,09%	0,08%
Υπάλληλοι γενικών καθηκόντων	4,31%	5,37%
Γραμματείς (γενικών καθηκόντων)	0,99%	1,19%
Χειριστές μηχανών με ηλεκτρολόγιο	0,83%	0,33%
Ταμίες, ταμειολογιστές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,82%	0,70%
Υπάλληλοι πληροφόρησης πελατών	3,00%	1,73%
Υπάλληλοι λογιστηρίου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,93%	0,66%
Υπάλληλοι καταγραφής υλικών και υπηρεσιών μεταφορών	1,16%	0,94%
Άλλοι υπάλληλοι γραφείου	0,85%	0,76%
Ταξιδιωτικοί συνοδοί, εισπράκτορες και ξεναγοί	0,41%	0,17%
Μάγειροι	2,34%	1,27%
Σερβιτόροι, εν γένει	11,47%	3,95%
Κομμωτές/κομμώτριες, αισθητικοί και ασκ. συν. επαγγ.	2,96%	1,28%
Οικονόμοι και διαχειριστές κτιρίων	0,42%	0,35%
Άλλοι απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών	0,03%	0,14%
Πλανόδιοι πωλητές και πωλητές σε υπαίθριες αγορές	1,00%	0,50%
Πωλητές σε καταστήματα	12,28%	10,68%
Ταμίες και υπάλληλοι έκδοσης εισιτηρίων	0,98%	0,92%
Άλλοι πωλητές	1,25%	0,65%
Παιδοκόμοι και βοηθοί δασκάλων	0,95%	0,43%
Παροχή προσωπικής φροντίδας στον τομέα των υπηρεσ. υγείας	0,13%	0,46%
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας	2,11%	2,60%
Γεωργοκτηνοτρόφοι, δασοκόμοι αλιείς και α.σ.ε.	4,85%	9,69%
Κτίστες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,49%	1,24%
Τεχνίτες αποπεράτωσης κτιρίων και ασκ. συν. επαγγ.	0,62%	1,00%
Ελαιοχρωματιστές, βαφείς, καθαριστές και ασκ. συν. επαγγ.	0,23%	0,38%

Χύτες μετάλλων, συγκολλητές, ελασματοουργοί, τεχνίτες μετάλλ.	0,54%	0,40%
Σιδηρουργοί, κατασκευαστές εργαλείων και ασκ. συν. επαγγ.	0,59%	0,46%
Μηχανικοί και επισκευαστές μηχανημάτων	1,44%	1,35%
Χειροτέχνες	0,29%	0,22%
Τυπογράφοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,21%	0,23%
Εγκαταστάτες και επισκευαστές ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	1,01%	1,42%
Εγκαταστάτες και επισκευαστές ηλεκτρονικού, τηλεπικ. εξοπλ.	0,59%	0,35%
Τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων και ασκ. συν. επαγγ.	0,93%	1,22%
Τεχνίτες επεξεργασίας ξύλου, επιπλοποιόι ασκ. συν. επαγγ.	0,18%	0,25%
Τεχνίτες ειδών ένδυσης και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,21%	0,33%
Άλλοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,01%	0,03%
Χειριστές εγκαταστάσεων ορυχείων και επεξεργασ. μεταλλευμάτων	0,18%	0,21%
Χειριστές εξοπλισμού επεξεργασίας και φινιρίσματος μεταλλευμάτων	0,27%	0,13%
Χειριστές εγκατ. και μηχανών παραγωγής χημικών, φωτογρ. προϊόντων	0,40%	0,22%
Χειριστές μηχ. παραγ προϊόντων από ελαστικό, πλαστικό, χαρτί, χαρτόνι	0,22%	0,16%
Χειριστές μηχανών υφαντουργίας και παραγωγής ειδών από δέρμα	0,09%	0,12%
Χειριστές μηχανών παραγωγής ειδών διατροφής και συναφών	0,30%	0,35%
Χειριστές εγκαταστάσεων επεξεργασίας ξύλου, χαρτοποιίας	0,07%	0,07%
Άλλοι χειριστές σταθερών εγκαταστάσεων και μηχανών παραγωγής	0,12%	0,13%
Συναρμολογητές (μονταδόροι)	0,14%	0,09%
Μηχανοδηγοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0,00%	0,02%

Οδηγοί αυτοκινήτων, μικρών φορτηγών και μοτοσικλετών	2,04%	1,88%
Οδηγοί φορτηγών και λεωφορείων	1,48%	2,43%
Χειριστές κινητού εξοπλισμού	0,24%	0,59%
Ναυτικοί – πλήρωμα καταστρώματος και ασκ. συν. επαγγ.	0,19%	0,13%
Καθαριστές και βοηθοί οικιών, ξενοδοχείων και γραφείων	1,19%	2,36%
Καθαριστές οχημάτων, παραθύρων και ασκ. συν. επαγγ.	0,08%	0,14%
Εργάτες γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας	0,56%	0,77%
Εργάτες ορυχείων και κατασκευών	0,35%	0,33%
Εργάτες μεταποίησης	0,85%	0,69%
Εργάτες μεταφορών και αποθήκης	0,73%	0,65%
Βοήθεια παρασκευής τροφίμων	0,87%	0,50%
Πρόσωπα που παρέχουν μικρούπηρεσίες στον δρόμο κ. ασκ. συν. επ.	0,06%	0,02%
Πλανόδιοι πωλητές (εξαιρουμένων των πωλητών τροφίμων)	0,00%	0,01%
Συλλέκτες απορριμμάτων, εν γένει	0,12%	0,47%
Άλλοι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες	1,18%	0,52%
Σύνολο	473092	3875480

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Σαν γενικό συμπέρασμα μπορεί να ειπωθεί ότι η δυσμενέστερη θέση της νέας γενιάς, ως προς τις παλαιότερες στην αγορά εργασίας, αποτυπώνεται και στα επαγγέλματα που διεξάγει, παρουσιάζοντας αυξημένα ποσοστά σε κατώτερης ποιότητας επαγγέλματα. Αυξημένη φαίνεται η συμμετοχή της σε λίγα μόνο επιστημονικά επαγγέλματα αλλά κυρίως σε επαγγέλματα που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες, όπου έχει το συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τους μεγαλύτερους εργαζόμενους. Είναι σημαντική η αποφυγή των γεωργικών επαγγελμάτων καθώς και αυτών της οικοδομής, όπως και επαγγελμάτων με υποτιθέμενη απαξία ως προς το αντικείμενό τους. Η περαιτέρω μελέτη του Πίνακα 23 από τον αναγνώστη και την αναγνώστρια μπορεί να προσφέρει περισσότερες και πιο εξειδικευμένες πληροφορίες για τα επαγγέλματα στην Ελλάδα.

8

Το εισόδημα
των νέων
εργαζομένων

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται το εισόδημα των μισθωτών εργαζομένων ανά ηλικιακή κατηγορία. Η ανάλυση πραγματοποιείται με τη βοήθεια των δεκατημορίων εισοδήματος. Ο λόγος για αυτό είναι ότι η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (που παρέχει πληροφορίες μόνο για το εισόδημα των μισθωτών και όχι των αυτοαπασχολούμενων) δεν αναφέρει τα απόλυτα μεγέθη των εισοδημάτων αυτών παρά μόνο σε συγκριτική βάση, δηλαδή παρέχοντας το δεκατημόριο στο οποίο βρίσκεται το κάθε εισόδημα από τη μισθωτή εργασία. Με τη χρήση αυτής της πληροφορίας υπολογίστηκε ο Πίνακας 24, όπου παρουσιάζεται το μέσο δεκατημόριο εισοδήματος για κάθε φύλο και ηλικιακή ομάδα. Η μέγιστη τιμή που θα μπορούσε να πάρει η μεταβλητή αυτή είναι το δέκα και η μικρότερη το ένα. Η τιμή 5,5 αντιστοιχεί στο μέσο επίπεδο των μισθών για το σύνολο των εργαζομένων. Τα δεδομένα είναι στατιστικά αξιόπιστα εκτός από την ηλικιακή κατηγορία 15-19, τα οποία, λόγω του μικρού μεγέθους των μισθωτών σε αυτά, χρησιμοποιούνται μόνο ως ενδείξεις. Ωστόσο παρατηρούμε ότι και αυτά ακολουθούν μάλλον την γενική τάση, που φανερώνει ότι τα εισοδήματα από μισθούς αυξάνονται με την ηλικία. Συγκεκριμένα, ο ηλικιακές 20-24 ετών έχουν μόλις το 40% των εισοδημάτων των εργαζομένων άνω των 50 ετών για τους άνδρες και περίπου το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες. Για την επόμενη ηλικιακή ομάδα (25-29 έτη) το μερίδιο αυτό ανεβαίνει λίγο πάνω από το 50% για τους άνδρες και τις γυναίκες.

Πίνακας 24: Μέσο δεκατημόριο εισοδήματος ανά ηλικία

2020	Δεκατημόριο εισοδήματος για μισθωτούς		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο μισθωτών
	Μέσος	Μέσος	
15-19	3,00	2,33	10645
20-24	2,86	2,41	108154
25-29	3,85	3,26	268355
30-34	5,04	4,04	330655
35-39	5,71	4,92	363900
40-44	6,22	5,28	442198
45-49	6,57	5,60	382835
50-54	6,94	6,17	380103
55-59	7,05	6,14	220674
60-64	7,04	5,69	107193
65-69	7,96	5,35	23085
70 κ.α.	7,44	5,74	3080
Σύνολο	5,93	5,00	2640876

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η αύξηση των μισθών με την άνοδο της ηλικίας είναι αναμενόμενη με βάση την εμπειρία που αποκτάται κατά τη συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία και η οποία αυξάνεται με την ηλικία. Ωστόσο, τόσο μεγάλες διαφορές είναι δύσκολο να δικαιολογηθούν με βάση μόνο την εμπειρία. Δε θα πρέπει επίσης να παραβλεφθεί ότι η νέα γενιά είναι πολύ περισσότερο μορφωμένη σε σχέση με τις παλαιότερες. Αυτή η μεγάλη διαφορά στις αποδοχές δε δικαιολογείται από τα δεδομένα αυτά. Συνυπολογίζοντας όλα όσα αναφέρθηκαν νωρίτερα για την επισφαλή θέση της νέας γενιάς στην αγορά εργασίας και την απασχόληση γενικότερα, η μισθολογική υποτίμησή της είναι φυσικό επακόλουθο όχι της χαμηλής της παραγωγικότητας, αλλά της αδύναμης διαπραγματευτικής της θέσης σε σχέση με τις παλαιότερες γενιές. Και το συμπέρασμα αυτό είναι μία σαφής ένδειξη ότι δεν είναι η παραγωγικότητα που καθορίζει το ύψος των μισθών αλλά η διαπραγματευτική δύναμη των εργαζομένων. Το θέμα αυτό θα διερευνηθεί και οικονομετρικά σε επόμενο κεφάλαιο.

Επίσης, όπως ήταν ίσως αναμενόμενο, παρατηρούμε ότι οι μισθοί των ανδρών, σε κάθε ηλικία είναι σημαντικά μεγαλύτεροι από αυτούς των γυναικών. Η μέση διαφορά μεταξύ των μισθών ανδρών και γυναικών είναι της τάξης του 18%.

9

**Νεολαία εκτός
εργασίας και
εκπαίδευσης (NEET)**

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει προσελκύσει τα τελευταία έτη μία κατηγορία νέων η οποία έχει το χαρακτηριστικό ότι είναι εκτός εργασίας αλλά και εκτός εκπαίδευσης ή κατάρτισης ταυτόχρονα, δηλαδή βρίσκεται σε μία δυσχερή θέση και σε αδράνεια κατά το ξεκίνημα του εργασιακού της βίου. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού νέων που δεν εργάζονται και δεν σπουδάζουν ή εκπαιδεύονται με κάποιο τρόπο, είναι ένδειξη για την περιθωριοποίησή τους τόσο στην αγορά εργασίας όσο και από το εκπαιδευτικό σύστημα. Λόγω της ηλικίας τους μπορεί να αποκτήσουν χαρακτηριστικά που τους θέτουν εκτός του κοινωνικού ιστού. Η αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού καθίσταται πιο επείγουσα και αγκαλιάζει τόσο την αγορά εργασίας και τις πολιτικές απασχόλησης όσο και το εκπαιδευτικό σύστημα.

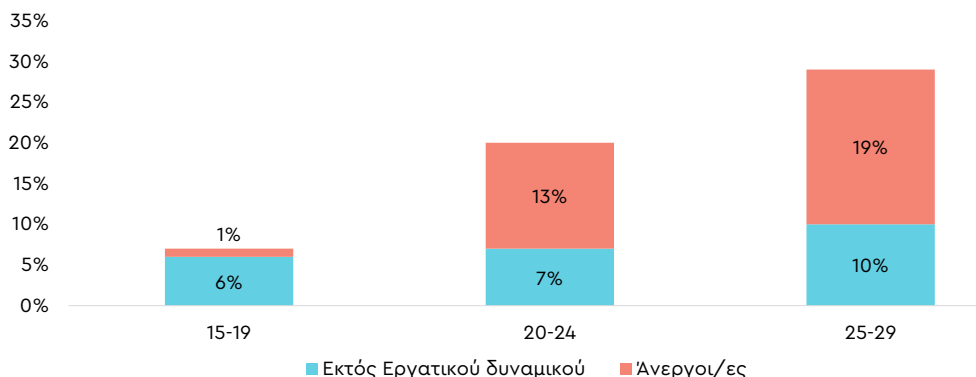
Στον Πίνακα 25 παρουσιάζεται η ταυτόχρονη κατάσταση ως προς την εκπαίδευση και την εργασία για το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού. Χρησιμοποιείται συνήθως το αρκτικόλεξο NEET για τον πληθυσμό που δεν είναι ούτε στην εργασία, ούτε στην εκπαίδευση ή κατάρτιση (Not in Employment, Education or Training). Τα δεδομένα παρέχονται για όλες τις ηλικίες, αλλά προφανώς δεν έχουν ειδική σημασία για τις μεγαλύτερες ηλικίες, γι' αυτό η διερεύνηση θα γίνει για τις ηλικίες των νέων, έτσι όπως ορίστηκαν έως τώρα, δηλαδή αυτές από τα 15 έως τα 29 έτη. Ο διαχωρισμός των NEET γίνεται αρχικά σε μη ενεργούς (εκτός εργατικού δυναμικού) και ανέργους. Το σχετικό μέγεθος της κάθε κατηγορίας δείχνει το είδος του προβλήματος που μπορεί να οδηγήσει τη νεολαία σε μία κατάσταση «NEET». Η αρχική εξέταση πραγματοποιείται χωρίς τον διαχωρισμό ως προς το φύλο, ο οποίος θα ακολουθήσει.

Παρατηρούμε (Πίνακας 25) ότι για τις ηλικίες 15-19 ετών οι άνεργοι NEET είναι πολύ μικρό κομμάτι του συνόλου των ατόμων αυτής της ηλικιακής ομάδας (1%), ενώ αντίθετα σημαντικά μεγαλύτερο είναι το τμήμα των NEET που είναι εκτός εργατικού δυναμικού, που είναι το 6% του συνόλου των ατόμων μεταξύ 15 και 19 ετών. Επομένως, σε αυτή την ηλικιακή ομάδα το σημαντικότερο πρόβλημα είναι η απομάκρυνση από την εκπαίδευση για ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού. Δευτερευόντως, σαν αιτία μπορεί να θεωρηθεί και το πολύ υψηλό ποσοστό ανεργίας το οποίο οδηγεί σε αποθάρρυνση των νέων αυτών των ηλικιών από τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας.

Πίνακας 25: Συνδυασμένη κατάσταση ως προς εκπαίδευση και εργασία ανά ηλικία

2020	Συνδυασμένη κατάσταση ως προς εκπαίδευση και εργασία									
	Εκτός Εργ. Δυν.		NEET Ανεργοί		Μη ενεργ. - Εκπαίδ.	Άνεργοι - Εκπαίδ.	Κάτω των 15	Εργαζ.	Εργαζ. - Εκπαίδ.	Σύνολο
	N	%	N	%	N	N	N	N	N	N
0-14	0		0		0	0	1488594	0	0	1488594
15-19	36125	6%	7450	1%	500066	1179	0	8093	5957	558870
20-24	33405	7%	60501	13%	250268	8105	0	95829	33638	481746
25-29	55596	10%	107485	19%	56771	15807	0	294680	34890	565230
30-34	74421	12%	95075	16%	10449	4853	0	395396	22231	602427
35-39	87573	13%	85028	13%	4228	2291	0	474074	17688	670882
40-44	113063	14%	98705	12%	3103	2752	0	601456	18273	837352
45-49	106187	14%	84177	11%	1190	1575	0	549196	15338	757664
50-54	170332	20%	83888	10%	1674	534	0	579887	9766	846083
55-59	250408	37%	55356	8%	1440	107	0	372574	4129	684014
60-64	434136	61%	30968	4%	2542	150	0	244942	2253	714991
65-69	506214	86%	7474	1%	1473	54	0	76223	351	591790
70 κ.α.	1745723	99%	1467	0%	2126	0	0	18361	252	1767928
Σύνολο	3613184	34%	717574	7%	835330	37408	1488594	3710712	164767	10567569

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Διάγραμμα 1: NEETs ανά κατηγορία και ηλικία

Για τις ηλικίες 20–24 το πρόβλημα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των NEET είναι τώρα αυτοί/ές που έχουν ενταχθεί στο εργατικό δυναμικό αλλά είναι άνεργοι/ες. Επομένως οι δυσκολίες στην αγορά εργασίας δίνουν τον τόνο σε αυτή την περίπτωση. Ωστόσο εξακολουθεί να υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό (7%) το οποίο αφορά άτομα που δεν συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό και είναι στα ίδια επίπεδα μεγέθους με την αντίστοιχη ομάδα της μικρότερης ηλικιακής κατηγορίας.

Για τις ηλικίες 25–29 ετών η κατάσταση επιδεινώνεται ως προς τα εξεταζόμενα κριτήρια. Αν και μεγάλο μέρος αυτής της ηλικιακής ομάδας συμμετέχει στην εκπαιδευτική διαδικασία, υπάρχει και ένα σημαντικό τμήμα NEET (29%) του οποίου το μεγαλύτερο μέρος είναι άνεργο (19%) και το μικρότερο είναι εκτός εργατικού δυναμικού (10%).

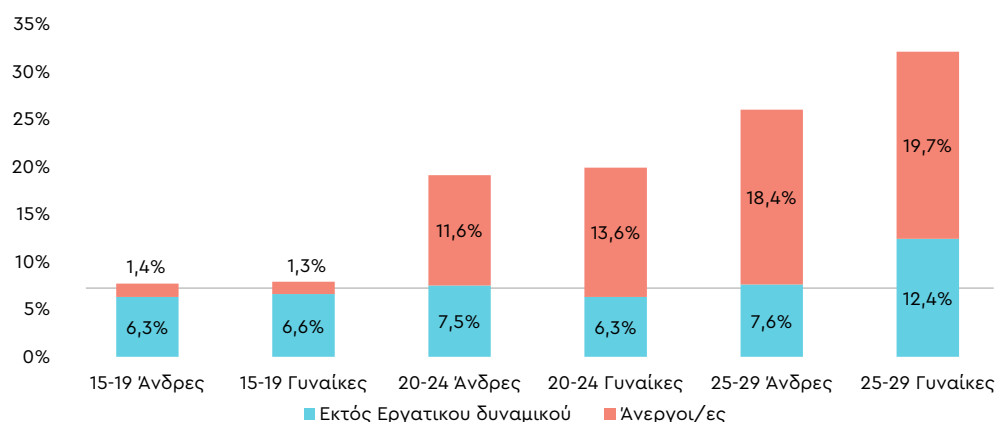
Στον Πίνακα 26 αναλύεται η κατάσταση NEET ανά φύλο, εστιάζοντας μόνο στις ηλικίες των νέων, τόσο ανά ηλικιακή ομάδα όσο και συνολικά. Τα ποσοστά που αναγράφονται είναι επί του συνολικού πληθυσμού των ανδρών ή των γυναικών σε κάθε ηλικιακή ομάδα. Το ποσοστό της τελευταίας γραμμής είναι επί του συνόλου των ανδρών ή των γυναικών και των τριών πληθυσμιακών ομάδων. Το ποσοστό της τελευταίας στήλης είναι το συνολικό ποσοστό NEET (ανδρών, γυναικών και συνολικά) ανά ηλικιακή ομάδα.

Πίνακας 26: NEET ανά ηλικία και συνολικά

2020	NEET													
	NEET Εκτός Εργ.Δυν.				NEET Ανεργοί				Σύνολο NEET					
	Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
15-19	17023	6,3%	19102	6,6%	3695	1,4%	3755	1,3%	20718	7,6%	22857	8,0%	43575	7,8%
20-24	18684	7,5%	14721	6,3%	28855	11,6%	31645	13,6%	47539	19,1%	46366	20,0%	93905	19,5%
25-29	22768	7,6%	32828	12,4%	55322	18,4%	52164	19,7%	78090	26,0%	84992	32,2%	163082	28,9%
Σύνολο 15-29	58475	7,1%	66651	8,5%	87872	10,7%	87564	11,2%	146347	17,8%	154215	19,7%	300562	18,7%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Διάγραμμα 2: NEETs ανά κατηγορία, ηλικία και φύλο

Από την ανάλυση ανά φύλο προκύπτουν κάποια αναμενόμενα αποτελέσματα, όπως είναι το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων NEET μεταξύ των γυναικών συγκριτικά με τους άνδρες, το οποίο έρχεται σαν αποτέλεσμα του μεγαλύτερου ποσοστού ανεργίας στις γυναίκες συγκριτικά με τους άνδρες. Ωστόσο η διαφορά του ποσοστού ανέργων NEET μεταξύ των φύλων είναι μικρότερη από τη διαφορά των ποσοστών ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών αυτών των ηλικιακών κατηγοριών (Πίνακας 13). Αυτό σημαίνει ότι οι γυναίκες, σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι άνδρες, συνδυάζουν την ανεργία με εκπαίδευση και γι' αυτό το λόγο η διαφορά αυτή μειώνεται. Εκεί που προκύπτει μία σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι στο ποσοστό NEET που είναι εκτός εργατικού δυναμικού για τις ηλικίες 25-29 ετών, όπου το ποσοστό των γυναικών είναι 12,4% ενώ των ανδρών 7,6%. Επομένως, η «αποστράτευση» των γυναικών από την αγορά εργασίας στις ηλικίες 25-29 είναι το σημαντικότερο πρόβλημα διαφοροποίησης των φύλων, το οποίο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί.

Συνοψίζοντας, για τις ηλικίες 15-19 ετών το συντριπτικά μεγαλύτερο μερίδιο κατέχουν οι νέοι/ες που βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού και όχι οι άνεργοι/ες. Η παραμονή τους εκτός εργατικού δυναμικού είναι αποτέλεσμα και του υψηλού ποσοστού ανεργίας για αυτές τις ηλικίες, αλλά η συνέχιση των σπουδών είναι κάτι που θα μπορούσε να προωθηθεί σαν λύση (μέσα από τη διευκόλυνση πρόσβασης στις ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης) αφού πρόκειται κυρίως για άτομα που δεν έχουν συνεχίσει από το Γυμνάσιο στο Λύκειο ή από το Λύκειο σε κάποιο μεταλυκειακό πρόγραμμα. Η διαφοροποίηση δεν είναι μεγάλη μεταξύ των φύλων, οπότε δεν υπάρχει η ανάγκη για πολιτικές εστιασμένες σε αυτή τη διάσταση.

Για τις ηλικίες 20-24 ετών, το ποσοστό των ανέργων είναι σχεδόν διπλάσιο από αυτό όσων βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού (13% και 7% αντίστοιχα). Για αυτή την ηλικιακή ομάδα αποκτάει επομένως προτεραιότητα η προώθηση της απασχόλησης μέσω πολιτικών εστιασμένων στους νέους, και συμπληρωματικά για όσες/ους έχουν χαμηλή ειδίκευση με προγράμματα κατάρτισης και ειδίκευσης. Σε αντίστοιχα προγράμματα αλλά και στην μεταδευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση θα μπορούσε να στραφεί το τμήμα που βρίσκεται εκτός εργατικού δυναμικού. Ως προς τη διάσταση του φύλου και πάλι δεν προκύπτουν σημαντικές διαφορές που να δικαιολογούν την ανάγκη στοχευμένων πολιτικών προς αυτή τη κατεύθυνση.

Τέλος για τις ηλικίες 25-29 ετών, η κατάσταση είναι και πάλι διαφορετική, αρκετά χειρότερη και τώρα με διαφοροποιήσεις μεταξύ των φύλων. Οι άνεργοι παραμένουν περισσότεροι από τους ανενεργούς αλλά και οι τελευταίοι έχουν αυξηθεί. Η αντιμετώπιση της ανεργίας σε αυτή την περίπτωση προϋποθέτει τόσο τη μείωση της ανεργίας σε εθνικό επίπεδο όσο και την προώθηση της απασχόλησης των νέων με αντίστοιχες πολιτικές. Αυτό θα βοηθούσε τόσο στη μείωση του ποσοστού ανεργίας όσο και στη μείωση αυτών που μένουν εκτός εργατικού δυναμικού, λόγω πιθανής αποθάρρυνσης από τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Σε αυτές τις ηλικίες

είναι ακόμη περισσότερο αναγκαία η εισοδηματική στήριξη των ανέργων, ακόμη και αν δεν έχουν απολυθεί ήδη από μία εργασία αλλά δεν έχουν βρει ακόμη την πρώτη εργασία τους.

Σε αυτή την ηλικιακή ομάδα (25-29 ετών) εμφανίζεται επιπλέον, μία σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των φύλων με τις γυναίκες να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό εκτός εργατικού δυναμικού από ότι οι άνδρες. Επομένως αποκτούν ιδιαίτερη σημασία πολιτικές που προσπαθούν στοχευμένα να εντάξουν τις γυναίκες της ηλικιακής ομάδας 25-29 ετών στην αγορά εργασίας.

10

Σύγκριση με
άλλες Ευρωπαϊκές
χώρες

Στο κεφάλαιο αυτό θα πραγματοποιηθεί σύγκριση των βασικών δεικτών της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης μεταξύ της Ελλάδας και δύο χαρακτηριστικών κρατών τη Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Πορτογαλίας και της Γερμανίας. Η Πορτογαλία επιλέχθηκε γιατί αποτελεί μία χώρα της νότιας Ευρώπης παρόμοιου μεγέθους με τη χώρα μας με παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, πέρασε και αυτή έντονη οικονομική κρίση κατά τη δεκαετία του 2010 και έχει επίσης χρησιμοποιηθεί ιστορικά για όλους αυτούς τους λόγους σαν ένα μόνιμο σημείο σύγκρισης. Η Γερμανία επιλέχθηκε γιατί αποτελεί την πιο μεγάλη από άποψη πληθυσμού και παραγωγής χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την πιο ισχυρή οικονομικά, αποτελεί δηλαδή σημείο αναφοράς και σύγκρισης γενικά για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η σύγκριση θα πραγματοποιηθεί με βάση τα δεδομένα για το έτος 2020, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στο αντίστοιχο κεφάλαιο για τις βάσεις των μικροδεδομένων. Αρχικά θα εξεταστεί η συνολική εικόνα της δομής της απασχόλησης. Παρατηρούμε στον Πίνακα 27 ότι το ποσοστό ανεργίας στην Γερμανία είναι ιδιαίτερα χαμηλό, σε σημείο που είναι ασυνήθιστο ιστορικά για Ευρωπαϊκή χώρα. Οσοίσο και το ποσοστό ανεργίας της Πορτογαλίας είναι πολύ χαμηλό, περίπου στο 40% του ελληνικού ποσοστού, παρά το ότι και αυτή εξήλθε πρόσφατα από την τελευταία οξεία κρίση. Και δεν εντοπίζεται μόνο σε αυτό το σημείο η υπεροχή της Πορτογαλίας. Το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι ιδιαίτερα υψηλό, σχεδόν στο επίπεδο της Γερμανίας, ενώ για την Ελλάδα είναι πολύ πιο χαμηλό. Δηλαδή, η καλύτερη κατάσταση στην αγορά εργασίας φαίνεται να έχει ενθαρρύνει μεγάλο τμήμα του πληθυσμού να ενταχθεί στην αγορά εργασίας και να εργαστεί, σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου συμβαίνει η αντίθετη διαδικασία, της αποθάρρυνσης των δυνάμει εργαζομένων. Λόγω της γενικότερης ομοιότητας της χώρας μας με την Πορτογαλία δεν προκύπτει ότι υπάρχουν άλλου είδους πολιτιστικές διαφορές που επιδρούν στην συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό. Και επίσης, ούτε η ηλικιακή κατανομή είναι η αιτία για την καλύτερη επίδοση της Πορτογαλίας, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής σε σχέση με την Ελλάδα παρατηρείται για κάθε ηλικιακή ομάδα (Πίνακας 29). Αυτό σημαίνει ότι το πραγματικό ποσοστό ανεργίας στην Πορτογαλία (όπως και στην Γερμανία φυσικά) είναι πολύ κοντά στο μετρούμενο, με μειωμένη την κρυμμένη ανεργία, κάτι που δε συμβαίνει στην Ελλάδα. Συνυπολογίζοντας το ποσοστό ανεργίας και το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό συμπεραίνουμε ότι η κατάσταση στην Ελληνική αγορά εργασίας είναι κατά πολύ χειρότερη συγκριτικά όχι μόνο με την Γερμανία (κάτι αναμενόμενο λόγω του ρόλου της Γερμανίας στην τελευταία οικονομική κρίση) αλλά και με την Πορτογαλία. Αυτό εξάλλου αποτυπώνεται και από τη μεγάλη διαφορά στα ποσοστά απασχόλησης. Η Πορτογαλία επομένως, σύμφωνα με την γενική αυτή εικόνα είναι πολύ πιο κοντά στην Γερμανία από ότι είναι η Ελλάδα στην Πορτογαλία. Είναι κάτι που θα πρέπει να μας ανησυχήσει αρκετά.

Πίνακας 27: Κατάσταση απασχόλησης ανά χώρα

Κατάσταση απασχόλησης	Ελλάδα	Γερμανία	Πορτογαλία
Εργαζόμενοι/ες	3875479	41555710	4813038
Άνεργοι/ες	754982	1678022	350944
Εργατικό δυναμικό	4630461	43233732	5163982
Ποσοστό ανεργίας	16,30%	3,88%	6,80%
Εκτός εργατικού δυναμ.	5937108	39231602	5127708
Ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό	51,00%	60,56%	58,00%
Ποσοστό απασχόλησης	42,69%	58,21%	54,06%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Στον Πίνακα 28 παρουσιάζεται το είδος της βασικής εργασιακής σχέσης υπό την οποία εργάζεται το εργατικό δυναμικό. Παρατηρούμε το πολύ μικρό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων στην Γερμανία, μία καθαρά βιομηχανική χώρα, αλλά ακόμη και στην Πορτογαλία το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων είναι πολύ μικρότερο από αυτό της Ελλάδας. Αντίστοιχα πολύ μικρό είναι και στις δύο άλλες χώρες το μερίδιο των οικογενειακών εργατών. Η εικόνα αυτή αντανακλά την κατάσταση που υπάρχει στην Ελληνική οικονομία, η οποία κρύβει μεγάλο μέρος της υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού κάτω από τη μορφή της αυτοαπασχόλησης, είτε του αγροτικού τομέα είτε γενικότερα. Αυτό κατά τη γνώμη μας (Ιωαννίδης, 2013; Ioannides, 2022) αποτελεί ένα ακόμη αδύνατο σημείο της ελληνικής δομής της απασχόλησης, το οποίο συγκαλύπτει την υποαπασχόληση που υπάρχει στην Ελλάδα. Και αυτό συμβαίνει γιατί ένα σημαντικό ποσοστό της αυτοαπασχόλησης στην γεωργία, όσο και σε κάποια άλλα επαγγέλματα είναι μία αναγκαστική και όχι εθελοντική επιλογή για τους αυτοαπασχολούμενους, με στόχο να αποφύγουν την πλήρη ανεργία. Τα παραπάνω σημαίνουν ότι η υποαπασχόληση του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερη από ότι φανερώνουν οι δείκτες της ανεργίας που αναλύθηκαν στον προηγούμενο Πίνακα 27, τόσο σε σχέση με τις δύο χώρες της σύγκρισης αλλά προφανώς και γενικότερα, αφού η Πορτογαλία είναι η πιο «συγγενής» με την Ελλάδα χώρα ως προς αυτό το θέμα.

Πίνακας 28: Επαγγελματική κατάσταση ανά χώρα

Επαγγελματική κατάσταση	Ελλάδα	Γερμανία	Πορτογαλία
2020	%	%	%
Αυτοαπασχολούμενοι	28,8%	8,4%	16,4%
Μισθωτοί	68,1%	91,2%	83,3%
Οικογενειακοί εργάτες	3,0%	0,4%	0,3%
Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Περνάμε στη συνέχεια στη μελέτη της κατάστασης απασχόλησης ανά ηλικιακή ομάδα, εστιάζοντας περισσότερο στις νεανικές ηλικίες που είναι ο κύριος στόχος της έρευνας (Πίνακας 29). Εξετάζοντας τα ποσοστά ανεργίας προκύπτει αρχικά το αναμενόμενο, ότι τα ποσοστά αυτά είναι πολύ χαμηλότερα σε κάθε ηλικιακή ομάδα στη Γερμανία και στην Πορτογαλία συγκριτικά με την Ελλάδα. Ωστόσο παρατηρούμε ότι όχι μόνο τα ποσοστά αλλά και η διαφορά μεταξύ των ηλικιών είναι καλύτερη για την Γερμανία. Δηλαδή οι νέοι/ες είναι σε συγκριτικά καλύτερη θέση ως προς τους μεγαλύτερους σε ηλικία στην Γερμανία συγκριτικά με την Ελλάδα. Για την Πορτογαλία δε συμβαίνει το ίδιο. Η σχετική θέση των νέων συγκριτικά με τους μεγαλύτερους είναι παρόμοια στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα. Φυσικά, το σημαντικά χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας της Πορτογαλίας αποκλιμακώνει γρήγορα το ποσοστό ανεργίας όσο μεγαλώνει η ηλικία, κάνοντάς την πολύ πιο ανεκτή από ότι στη χώρα μας.

Παρατηρούμε επίσης ότι υπάρχουν πολύ υψηλά ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό της Πορτογαλίας σε κάθε ηλικιακή ομάδα, κάτι που μπορεί να αποδοθεί στις καλύτερες συνθήκες στην αγορά εργασίας συγκριτικά με την Ελλάδα, η οποία παρουσιάζει, όπως αναφέρθηκε και πριν, παρόμοια πολιτιστικά χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να επηρεάζουν το ποσοστό συμμετοχής.

Πίνακας 29: Κατάσταση απασχόλησης ανά ηλικία και χώρα

2020	Ελλάδα			Γερμανία			Πορτογαλία		
	Ποσοστό ανεργίας	Ποσοστό συμμετοχής στο ε.δ.	Ποσοστό απασχόλησης	Ποσοστό ανεργίας	Ποσοστό συμμετοχής στο ε.δ.	Ποσοστό απασχόλησης	Ποσοστό ανεργίας	Ποσοστό συμμετοχής στο ε.δ.	Ποσοστό απασχόλησης
15-19	38,05%	4,1%	2,5%	9,9%	28,3%	25,5%	31,6%	7,8%	5,3%
20-24	34,64%	41,1%	26,9%	7,2%	70,4%	65,3%	21,2%	51,9%	40,9%
25-29	27,23%	80,1%	58,3%	5,2%	84,3%	79,9%	11,0%	86,8%	77,2%
30-34	19,31%	85,9%	69,3%	4,5%	86,9%	83,0%	7,5%	91,5%	84,6%
35-39	15,08%	86,3%	73,3%	3,8%	87,6%	84,3%	5,1%	91,0%	86,4%
40-44	14,07%	86,1%	74,0%	3,4%	88,3%	85,3%	4,6%	91,0%	86,7%
45-49	13,19%	85,8%	74,5%	3,3%	88,8%	85,9%	4,6%	90,2%	86,1%
50-54	12,52%	79,7%	69,7%	2,3%	88,4%	86,3%	4,8%	86,4%	82,3%
55-59	12,83%	63,2%	55,1%	2,9%	83,7%	81,3%	5,3%	77,5%	73,3%
60-64	11,18%	38,9%	34,6%	3,4%	62,7%	60,6%	6,8%	50,5%	47,1%
65-69	8,95%	14,2%	12,9%	0,9%	16,9%	16,8%	2,7%	21,6%	21,0%
70 κ.ά.	7,31%	1,1%	1,1%	0,3%	3,6%	3,6%	0,2%	7,4%	7,4%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Στον Πίνακα 30 που ακολουθεί, παρουσιάζεται το ανώτατο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης για κάθε ηλικιακή ομάδα από το επίπεδο του Λυκείου και υψηλότερα. Είναι αναμενόμενο για τις νεότερες γενιές, το ποσοστό αποφοίτων ΑΕΙ να μην είναι πολύ μεγάλο, αφού μεγάλο τμήμα τους συνεχίζει τις σπουδές του.

Πίνακας 30: Ανώτατο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης ανά ηλικία και χώρα

2020	Ελλάδα		Γερμανία			
	Ποσοστό ανεργίας	Ποσοστό συμμετοχής στο ε.δ.	Ποσοστό απασχόλησης	Ποσοστό ανεργίας	Ποσοστό συμμετοχής στο ε.δ.	Ποσοστό απασχόλησης
0-14	Μη εφαρμόσιμο					
15-19	27,3%	0,0%	13,5%	0,2%	26,2%	0,0%
20-24	83,9%	11,1%	69,6%	9,7%	62,9%	22,4%
25-29	50,1%	43,5%	53,8%	33,1%	40,1%	44,3%
30-34	46,4%	43,9%	49,7%	37,0%	34,2%	39,6%
35-39	46,0%	39,8%	50,0%	36,5%	34,4%	33,4%
40-44	50,7%	32,1%	52,4%	32,5%	28,5%	33,1%
45-49	50,9%	29,8%	55,2%	29,0%	25,4%	27,4%
50-54	46,5%	29,7%	57,5%	28,2%	24,1%	20,3%
55-59	41,7%	25,5%	57,9%	27,8%	19,6%	17,3%
60-64	35,7%	22,5%	58,4%	27,0%	16,6%	16,4%
65-69	30,2%	19,1%	55,5%	27,5%	9,0%	13,9%
70 κ.α.	16,8%	10,2%	52,0%	20,2%	4,4%	7,1%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Παρατηρούμε ότι το μορφωτικό επίπεδο (πτυχιούχοι ΑΕΙ, κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού) είναι υψηλότερο στην Ελλάδα σε σχέση με την Γερμανία για τις περισσότερες ηλικιακές ομάδες και για τους νέους. Συνολικά, αθροίζοντας πτυχία και μεταπτυχιακούς τίτλους, κάθε γενιά στην Ελλάδα είναι πιο μορφωμένη από ότι στη Γερμανία και αυτό παρά το γεγονός ότι αρκετοί από αυτούς που σπούδασαν στην Ελλάδα εντάσσονται πλέον στην αντίστοιχη κατηγορία πτυχιούχων της Γερμανίας λόγω της πρόσφατης «διαρροής εγκεφάλων», αποτέλεσμα της κρίσης. Η καλύτερη εργασιακή μοίρα των κατοίκων της Γερμανίας, ασφαλώς και δε μπορεί να αποδοθεί στο υψηλότερο μορφωτικό τους επίπεδο.

Η υπεροχή της Ελλάδας σε αυτό το πεδίο παρατηρείται έναντι και της Πορτογαλίας, αλλά οριακά και όχι για τις ηλικίες 25–29. Σε αυτές τις ηλικίες τοποθετείται εξάλλου ένα μεγάλο μέρος της διαρροής που προαναφέρθηκε.

Ως προς το φύλο και την απασχόληση, παρατηρούμε (Πίνακας 31) ότι στη Γερμανία το ποσοστό ανεργίας των γυναικών είναι μικρότερο από αυτό των ανδρών, αλλά με σημαντικά χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Και στην Πορτογαλία όμως η διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι πολύ μικρή. Κι αυτό συμβαίνει παρότι το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό της Πορτογαλίας είναι μεγαλύτερο από αυτό της Ελλάδας και πολύ κοντά σε αυτό της Γερμανίας. Επομένως, η σχετική θέση των γυναικών είναι πολύ χειρότερη στην Ελλάδα συγκριτικά με τη Γερμανία, αλλά ακόμη και με την Πορτογαλία.

Πίνακας 31: Κατάσταση απασχόλησης ανά φύλο και χώρα

2020	Κατάσταση απασχόλησης					
	Ελλάδα		Γερμανία		Πορτογαλία	
	% ανεργίας	% συμμετ.	% ανεργίας	% συμμετ.	% ανεργίας	% συμμετ.
Άνδρες	13,5%	59,1%	4,2%	65,9%	6,5%	63,1%
Γυναίκες	19,8%	43,5%	3,5%	55,4%	7,1%	53,6%
Σύνολο	16,3%	51,0%	3,9%	60,6%	6,8%	58,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η κατάσταση ως προς την διάρκεια της ανεργίας σε κάθε χώρα (Πίνακας 32) είναι μάλλον αναμενόμενη με βάση το ποσοστό ανεργίας τους. Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι στην Πορτογαλία τα ποσοστά ανέργων πάνω από ένα έτος, είναι πολύ κοντά στα αντίστοιχα Γερμανικά και μόνο για τις μεγαλύτερες ηλικίες φαίνεται να υπάρχει έντονο πρόβλημα μακροχρόνιας ανεργίας. Οι νέες γυναίκες, τόσο στην Γερμανία όσο και στην Πορτογαλία, είναι σε πολύ καλύτερη κατάσταση συγκριτικά με τις παλαιότερες. Δε συμβαίνει δυστυχώς το ίδιο και στην Ελλάδα. Αν και οι νέοι/ες στην Ελλάδα έχουν μικρότερη διάρκεια ανεργίας σε σχέση με τους μεγαλύτερους (όπως είναι αναμενόμενο), η διαφορά τους είναι πολύ μικρή, κάτι που δείχνει ότι η σχετική θέση των νέων στην Ελλάδα είναι χειρότερη σε σύγκριση με τις δύο άλλες

Πίνακας 32: Διάρκεια ανεργίας ανά ηλικία και χώρα

2020	Διάρκεια ανεργίας					
	Ελλάδα		Γερμανία		Πορτογαλία	
	Έως 11 μήνες	1 έτος και άνω	Έως 11 μήνες	1 έτος και άνω	Έως 11 μήνες	1 έτος και άνω
15-19	68%	32%	92%	8%	90%	10%
20-24	42%	58%	86%	14%	83%	17%
25-29	42%	58%	84%	16%	75%	25%
30-34	33%	67%	74%	26%	75%	25%
35-39	35%	65%	70%	30%	77%	23%
40-44	33%	67%	68%	32%	67%	33%
45-49	30%	70%	58%	42%	56%	44%
50-54	25%	75%	60%	40%	52%	48%
55-59	27%	73%	60%	40%	44%	56%
60-64	19%	81%	53%	47%	33%	67%
65-69	20%	80%	68%	32%	39%	61%
70 κ.α.	1%	99%	80%	20%	15%	85%
Σύνολο	33%	67%	71%	29%	67%	33%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

χώρες. Και όπως είναι αναμενόμενο λόγω των γενικότερα πολύ υψηλών ποσοστών ανεργίας, το πρόβλημα της μακροχρόνιας ανεργίας στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα μεγάλο, εμφανίζοντας το διπλάσιο ποσοστό μακροχρόνια ανέργων ακόμη και σε σχέση με την Πορτογαλία.

Στη συνέχεια θα εξεταστούν δύο ακόμη δείκτες της αγοράς εργασίας που φανερώνουν μία γενικότερη κατάσταση πίεσης που ασκείται στο εργατικό δυναμικό και της υποαπασχόλησης που επικρατεί σε αυτό. Είναι το ποσοστό εργαζομένων με μερική απασχόληση λόγω αδυναμίας εύρεσης πλήρους και το ποσοστό εργαζομένων

Πίνακας 33: Λόγοι μερικής απασχόλησης ανά χώρα

2020	Λόγοι μερικής απασχόλησης		
	Ελλάδα	Γερμανία	Πορτογαλία
	Αδυναμία εύρεσης πλήρους απασχόλησης		
	%	%	%
15-19	31,1%	3,9%	15,3%
20-24	53,0%	6,1%	37,2%
25-29	73,3%	8,5%	59,6%
30-34	72,8%	8,5%	51,9%
35-39	67,9%	5,9%	52,4%
40-44	72,2%	5,5%	49,5%
45-49	64,2%	7,4%	46,3%
50-54	63,6%	7,9%	49,9%
55-59	58,8%	8,8%	40,2%
60-64	52,3%	9,0%	30,1%
65-69	28,5%	1,8%	12,3%
70 κ.α.	2,8%	0,6%	4,7%
Σύνολο	63,9%	7,0%	34,2%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης, ενώ θα επιθυμούσαν να είναι αόριστης διάρκειας. Από τον Πίνακα 33 γίνεται φανερό ότι ένα πολύ μεγάλο μερίδιο των εργαζομένων με μερική απασχόληση στην Ελλάδα προκύπτει λόγω της αδυναμίας τους να εξασφαλίσουν πλήρη απασχόληση. Πρόκειται επομένως για ένα ακόμη τμήμα της κρυμμένης ανεργίας και υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα όπως ειπώθηκε νωρίτερα. Όπως ήταν αναμενόμενο, στη Γερμανία με το πολύ μικρό ποσοστό ανεργίας, το πρόβλημα αυτό είναι πολύ περιορισμένο. Στην Πορτογαλία η κατάσταση μοιάζει πιο πολύ με την Ελλάδα στο πεδίο αυτό, αλλά είναι παρόλα αυτά πολύ καλύτερη από τη χώρα μας.

Πίνακας 34: Λόγοι προσωρινής απασχόλησης ανά χώρα

2020	Λόγοι προσωρινής απασχόλησης ανά ηλικία και χώρα		
	Ελλάδα	Γερμανία	Πορτογαλία
	Αδυναμία εύρεσης μόνιμης απασχόλησης		
	%	%	%
15-19	45,2%	0,9%	47,7%
20-24	57,0%	4,8%	68,9%
25-29	78,2%	14,5%	81,5%
30-34	84,8%	25,6%	85,5%
35-39	87,3%	27,6%	88,0%
40-44	93,7%	30,4%	88,9%
45-49	86,2%	30,3%	90,8%
50-54	89,7%	33,7%	89,2%
55-59	87,0%	33,6%	87,2%
60-64	82,1%	50,5%	85,1%
65-69	57,5%	46,6%	61,4%
70 κ.α.	100,0%	0,0%	35,9%
Σύνολο	82,9%	12,2%	81,7%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ως προς την προσωρινότητα ή όχι της εργασίας η κατάσταση είναι παρόμοια, ωστόσο εδώ φαίνεται ότι υπάρχει μεγαλύτερο πρόβλημα τόσο στη Γερμανία όσο και στην Πορτογαλία. Το πρόβλημα είναι μεγαλύτερο στις μεγαλύτερες ηλικίες και στις τρεις χώρες και από ότι φαίνεται στον Πίνακα 34, ο δείκτης αυτός είναι ένας από τους λίγους στον οποίο η Πορτογαλία βρίσκεται πιο κοντά στην Ελλάδα παρά στη Γερμανία.

Ως προς το χρόνο εργασίας (Πίνακας 35), οι σκληρότερα εργαζόμενοι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης βρίσκονται στην Ελλάδα και την Πορτογαλία εξίσου. Στη Γερμανία ο χρόνος εργασίας είναι παραδοσιακά μικρότερος, ωστόσο φαίνεται ότι

Πίνακας 35: Συνήθης εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας ανά ηλικία και χώρα

2020	Συνήθης εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας ανά ηλικία και χώρα		
	Ελλάδα	Γερμανία	Πορτογαλία
	Μισθωτοί πλήρους απασχ.	Μισθωτοί πλήρους απασχ.	Μισθωτοί πλήρους απασχ.
15-19	41,1	38,8	40,4
20-24	42,1	39,2	40,6
25-29	41,6	39,9	40,7
30-34	41,0	40,2	40,5
35-39	41,1	40,2	40,8
40-44	40,6	40,1	40,5
45-49	40,4	40,1	40,8
50-54	39,6	40,1	40,5
55-59	39,2	39,9	40,1
60-64	39,3	39,7	39,2
65-69	41,3	39,4	39,1
70 και άνω	39,6	35,7	39,5
Σύνολο	40,5	39,9	40,5

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

έχει αυξηθεί τα τελευταία έτη. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι για την Πορτογαλία και την Γερμανία δεν παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση του χρόνου εργασίας ανά ηλικιακή ομάδα, ενώ στην Ελλάδα τους μεγαλύτερους χρόνους εργασίας έχουν οι νέοι και οι νέες. Αποτελεί και αυτό το γεγονός ακόμη μία ένδειξη της δυσχερούς θέσης στην οποία βρίσκονται οι νέοι/ες στην ελληνική αγορά εργασίας.

Τελευταίος δείκτης που εξετάζεται είναι αυτός του σχετικού εισοδήματος, όπως εκφράζεται από το δεκατημόριο στο οποίο ανήκει το κάθε άτομο. Οι μέσες τιμές ανά ηλικιακή ομάδα φαίνονται στον Πίνακα 36. Θα πρέπει να σημειωθεί βέβαια ότι οι τιμές αυτές δεν αντανακλούν πλήρως τις εισοδηματικές διαφορές. Κυρίως εμφανίζουν απώλεια πληροφoρίας για τα πολύ υψηλά εισοδήματα τα οποία συγκεντρώνονται όλα στο δέκατο δεκατημόριο, ανεξάρτητα του πόσο υψηλά μπορεί να είναι. Ωστόσο η Ε.Ε.Δ. δεν παρέχει περισσότερες πληροφορίες για το εισόδημα των εργαζομένων και μάλιστα αναφέρεται μόνο στο εισόδημα των μισθωτών. Επίσης, οι τιμές αυτές δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη σύγκριση των μισθών μεταξύ διαφορετικών κρατών, αφού κάθε κράτος έχει δέκα δεκατημόρια ανεξαρτήτως του ύψους των αποδοχών σε αυτό. Επιτρέπουν όμως τη σύγκριση της κατανομής των μισθών σε κάθε χώρα μεταξύ ανδρών και γυναικών και ηλικιακών κατηγοριών.

Όπως φαίνεται, οι μισθοί είναι γενικά μεγαλύτεροι για τους άνδρες σε κάθε χώρα, αλλά η διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι μεγαλύτερη στην Γερμανία από ότι στην Ελλάδα ή στην Πορτογαλία, που είναι παρόμοια. Φυσικά αυτό δεν είναι απόδειξη για άνιση μισθολογική μεταχείριση και πιθανές μισθολογικές διακρίσεις στη Γερμανία γιατί μπορεί να οφείλεται και στα ατομικά χαρακτηριστικά των ανδρών και των γυναικών (επίπεδο εκπαίδευσης κλπ), ωστόσο αποτελεί σίγουρα μία ισχυρή ένδειξη.

Αυτό που επίσης προκύπτει, είναι ότι σε όλες τις χώρες οι νέοι (ειδικά για τις κατηγορίες 20-24 και 25-29 ετών όπου το δείγμα είναι αρκετά μεγάλο) αμείβονται λιγότερο, συγκριτικά με τους μεγαλύτερους. Ωστόσο στην Ελλάδα αυτή η διαφορά είναι σημαντικά μεγαλύτερη σε σύγκριση τόσο με τη Γερμανία όσο και με την Πορτογαλία. Ως προς και αυτό τον δείκτη επομένως, η θέση των νέων είναι χειρότερη στην Ελλάδα συγκριτικά και με τις δύο άλλες χώρες της σύγκρισης.

Πίνακας 36: Δεκατημόριο εισοδήματος για μισθωτούς ανά ηλικία, φύλο και χώρα

2020	Δεκατημόριο εισοδήματος για μισθωτούς					
	Ελλάδα		Γερμανία		Πορτογαλία	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
	Μέσος	Μέσος	Μέσος	Μέσος	Μέσος	Μέσος
15-19	3,0	2,3	1.9	1.8	2,1	2,1
20-24	2,9	2,4	3.6	3.3	3,7	3,4
25-29	3,9	3,3	5.5	4.9	5,1	4,9
30-34	5,0	4,0	6.5	5.3	5,9	4,8
35-39	5,7	4,9	7.0	5.0	6,1	5,1
40-44	6,2	5,3	7.1	4.8	6,4	5,3
45-49	6,6	5,6	7.2	4.7	6,6	5,2
50-54	6,9	6,2	7.3	4.7	6,5	5,1
55-59	7,1	6,1	7.2	4.6	6,4	5,1
60-64	7,0	5,7	6.8	4.5	6,4	5,4
65-69	8,0	5,4	4.3	2.6	5,8	4,7
70 κ.α.	7,4	5,7	2.7	2.0	5,5	2,0
Σύνολο	5,9	5,0	6.4	4.6	6,0	5,0

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

11

Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας

Στο κεφάλαιο αυτό θα πραγματοποιηθεί η οικονομετρική διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν την πιθανότητα εργασίας ή ανεργίας. Για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιηθούν τα διαθέσιμα μικροδεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (L.F.S.) της Eurostat.

Η διερεύνηση αυτού του είδους είναι πολύ συχνή στη διεθνή βιβλιογραφία. Έχει επίσης χρησιμοποιηθεί αρκετές φορές στο παρελθόν και για τη μελέτη της ελληνικής οικονομίας, συνήθως με μία διάσταση περιφερειακής ανάλυσης και με τη χρήση των μικροδεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Livanos, 2009; Rodokanakis and Vlachos, 2012; 2013). Η διερεύνηση πραγματοποιείται με τη βοήθεια του υποδείγματος της Λογιστικής παλινδρόμησης (Logistic regression, συντετμημένα Logit), το οποίο είναι από τα πιο αξιόπιστα και ευρέως χρησιμοποιούμενα υποδείγματα για τη μελέτη προσδιοριστικών παραγόντων για κατηγορικές μεταβλητές και ειδικά δυαδικές όπως είναι η κατάσταση απασχόλησης (Gujarati, 2003). Στο σημείο αυτό δε θα αναφερθούμε καθόλου στις εξισώσεις του υποδείγματος, τις οποίες θεωρούμε γνωστές, ούτε και στον τρόπο με τον οποίο δομείται.³ Θα τονίσουμε μόνο ότι το υπόδειγμα αυτό υπολογίζει την επίδραση που έχει η κάθε χρησιμοποιούμενη μεταβλητή και οι διαφορετικές τιμές της στο λόγο των πιθανοτήτων (odds ratio) να είναι ένα άτομο άνεργο και όχι στην πιθανότητα να είναι άνεργο. Το τι ακριβώς σημαίνει αυτό για την ερμηνεία των αποτελεσμάτων αναφέρεται συνοπτικά στη συνέχεια, με τη βοήθεια ενός παραδείγματος από τα αποτελέσματα του υποδείματός μας.

Το μεγάλο μέγεθος του δείγματος αυτής της έρευνας (συνολικά 199.304 άτομα και για το εργατικό δυναμικό 77.948 άτομα για το έτος 2020) καθιστά πρόσφορη της διερεύνηση αυτή, αφού αποτελεί το μεγαλύτερο και πληρέστερο δείγμα για τον πληθυσμό των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εστιάζει στη δομή της απασχόλησης. Ωστόσο παρουσιάζει και κάποια μειονεκτήματα τα οποία έρχονται μαζί με τα μεγάλα δείγματα. Ένα μειονέκτημα είναι ότι οι μεταβλητές της Ε.Ε.Δ. δεν περιλαμβάνουν κάποιες κρίσιμες πιθανές αιτίες της ανεργίας, όπως το είδος εργασίας και η οικονομική κατάσταση των γονέων, το είδος των σχολείων φοίτησης και άλλες παρόμοιες μεταβλητές που θα μπορούσαν να περιγράψουν τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία μπορούν να είναι καθοριστικά για την εργασιακή πορεία ενός ατόμου (για μία επισκόπηση δες Dvoulety et al, 2020). Έτσι, ενώ οι μεταβλητές (ερωτήσεις) που περιλαμβάνονται στην ΕΕΔ είναι πάνω από 200, αυτές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες της κατάστασης της ανεργίας είναι πολύ λιγότερες και σχεδόν όλες χρησιμοποιούνται στην οικονομετρική διερεύνηση που πραγματοποιείται στη συνέχεια.

³ Ο αναγνώστης και η αναγνώστρια μπορούν να βρουν πολλά άρθρα και βιβλία που αναπτύσσουν μαθηματικά το υπόδειγμα, όπως του Gujarati (2003) και για μία παραπλήσια περίπτωση των Ioannides et al (2014).

Σαν πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες για την κατάσταση της ανεργίας χρησιμοποιούνται το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση, η υπηκοότητα, το επίπεδο εκπαίδευσης, η ηλικία και η (διοικητική κατά NUTS-2) περιφέρεια κατοικίας. Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 37.

Παρατηρούμε ότι σχεδόν όλοι οι συντελεστές είναι στατιστικά σημαντικοί, και αυτό οφείλεται και στο μεγάλο μέγεθος του δείγματος. Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων θα πραγματοποιηθεί με τη βοήθεια της τελευταίας στήλης [Exp(B)] που φανερώνει την ποσοστιαία μεταβολή του λόγου των πιθανοτήτων να είναι ένα άτομο άνεργο λόγω της αντίστοιχης ιδιότητας που έχει. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτό που μετριέται στην τελευταία στήλη δεν είναι η μεταβολή της πιθανότητας ανεργίας, αλλά η μεταβολή (αύξηση ή μείωση) του λόγου των πιθανοτήτων (odds ratio), δηλαδή της πιθανότητας ανεργίας προς την πιθανότητα μη ανεργίας (εργασίας). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο λόγος των πιθανοτήτων είναι διαφορετικό μέγεθος από την πιθανότητα. Η πιθανότητα (ποσοστό) ανεργίας είναι από μικρότερη έως αρκετά μικρότερη από το λόγο των πιθανοτήτων και το ίδιο ισχύει και για τις μεταβολές τους. Το πόσο μικρότερη είναι, εξαρτάται και από την απόλυτη τιμή της πιθανότητας ανεργίας, οπότε δε μπορεί να εξαχθεί μία συγκεκριμένη αναλογία μεταξύ της πιθανότητας ανεργίας και του λόγου των πιθανοτήτων ανεργίας.

Για παράδειγμα το να είναι ένα άτομο γυναίκα αυξάνει, σύμφωνα με την τελευταία στήλη του Πίνακα 37, το λόγο των πιθανοτήτων του να είναι άνεργη κατά 84% σε σχέση με το να είναι άντρας. Αυτό δε σημαίνει ότι έχει 84% περισσότερες πιθανότητες να είναι άνεργη σε σχέση με έναν άντρα. Η μεταβολή της πιθανότητας ανεργίας είναι μικρότερη από τη μεταβολή του λόγου των πιθανοτήτων που υπολογίζεται από το υπόδειγμα Logit και εξαρτάται από το απόλυτο μέγεθος που έχει η ανεργία. Για τις τιμές ανεργίας που επικρατούν στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορούμε να θεωρήσουμε κατά προσέγγιση ότι η μεταβολή του λόγου των πιθανοτήτων (odds ratio) η οποία παρουσιάζεται στην τελευταία στήλη είναι λίγο (και όχι πολύ) μεγαλύτερη από τη μεταβολή της πιθανότητας ανεργίας. Επομένως η τιμή 84% μας δείχνει ότι οι γυναίκες έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να είναι άνεργες συγκριτικά με τους άντρες (και οι οποίες πιθανότητες κυμαίνονται κοντά αλλά κάτω από το 84%), με όλους τους άλλους παράγοντες ίδιους (ηλικία, μόρφωση και λοιποί παράγοντες που εντάχθηκαν στην παλινδρόμηση). Προκύπτει επομένως μία σημαντική διαφοροποίηση ως προς το φύλο, η οποία είναι αναμενόμενη με βάση τη βιβλιογραφία και η οποία σε μεγάλο μέρος οφείλεται σε διακρίσεις εις βάρος των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Πίνακας 37: Αποτελέσματα οικονομετρικής διερεύνησης (υπόδειγμα Logit) για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της κατάστασης ανεργίας

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Φύλο (Γυναίκα)	0,611	0,003	0,000	1,84
Οικογ. Κατάσταση (Παντρεμένοι)	-0,630	0,003	0,000	0,53
Υψηκότητα (Ξένος υπήκοος)	0,706	0,005	0,000	2,03
Επίπεδο εκπαίδευσης αναφοράς: έως και				
Απόφοιτοι Δημοτικού				
Απόφοιτοι Γυμνασίου	-0,179	0,006	0,000	0,84
Απόφοιτοι/ες Λυκείου	-0,353	0,005	0,000	0,70
Απόφοιτοι/ες Μεταλυκειακού	-0,366	0,006	0,000	0,69
Απόφοιτοι/ες ΑΕΙ ΤΕΙ	-0,867	0,005	0,000	0,42
Απόφοιτοι/ες Μεταπτ. Διδ.κτ.	-0,981	0,007	0,000	0,38
Ηλικία αναφοράς: 45-49				
15-19	0,768	0,015	0,000	2,16
20-24	0,748	0,007	0,000	2,11
25-29	0,586	0,006	0,000	1,80
30-34	0,290	0,005	0,000	1,34
35-39	0,101	0,005	0,000	1,11
40-44	0,040	0,005	0,000	1,04
50-54	-0,049	0,005	0,000	0,95
55-59	-0,038	0,006	0,000	0,96
60-64	-0,246	0,007	0,000	0,78
Περιφέρεια αναφοράς: Αττική				
Βόρειο Αιγαίο	0,163	0,010	0,000	1,18
Νότιο Αιγαίο	0,075	0,008	0,000	1,08
Κρήτη	0,232	0,006	0,000	1,26
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	0,249	0,006	0,000	1,28
Κεντρ. Μακεδονία	0,379	0,004	0,000	1,46
Δυτ. Μακεδονία	0,461	0,008	0,000	1,59
Ήπειρος	0,341	0,008	0,000	1,41
Θεσσαλία	0,252	0,006	0,000	1,29
Ιόνια νησιά	0,111	0,010	0,000	1,12
Δυτ. Ελλάδα	0,487	0,005	0,000	1,63
Στερεά Ελλάδα	0,333	0,006	0,000	1,40
Πελοπόννησος	-0,247	0,007	0,000	0,78
Σταθερός όρος	-1,684	0,008	0,000	0,17

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Παρατηρούμε επίσης ότι το να είναι ένα άτομο παντρεμένο μειώνει το λόγο των πιθανοτήτων ανεργίας κατά 47% και αντίστοιχα, σε λίγο μικρότερο βαθμό, την πιθανότητα ανεργίας. Πρόκειται για μία πολύ σημαντική μείωση. Αντίθετα, το να μην έχει ένα άτομο την Ελληνική υπηκοότητα αυξάνει τον λόγο των πιθανοτήτων ανεργίας σχεδόν στο διπλάσιο συγκριτικά με τους Έλληνες υπηκόους. Πρόκειται για ένα επίσης σημαντικό εύρημα, το οποίο φανερώνει τη δυσχερή θέση των μεταναστών στην ελληνική δομή απασχόλησης.

Σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης, τα αποτελέσματα είναι τα αναμενόμενα τουλάχιστον ως προς την ποιοτική τους διάσταση. Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο των ολοκληρωμένων σπουδών τόσο περισσότερο μειώνεται η πιθανότητα ανεργίας. Η μείωση της πιθανότητας αυτής είναι σχετικά μικρή για τους απόφοιτους Γυμνασίου (16% μείωση του λόγου των πιθανοτήτων ανεργίας, συγκριτικά με την κατηγορία αναφοράς που είναι έως και απόφοιτοι Δημοτικού σχολείου), είναι μεγαλύτερη για τους αποφοίτους Λυκείου (30%) και γίνεται ιδιαίτερα σημαντική για τους απόφοιτους ΑΕΙ (58%). Οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος βελτιώνουν μόνο λίγο τη θέση τους σε σχέση με τους απλούς πτυχιούχους (62% μείωση του λόγου των πιθανοτήτων συγκριτικά με την κατηγορία αναφοράς).

Η επιβάρυνση ως προς την ανεργία φαίνεται ότι είναι αντίστροφη με την ηλικία, τουλάχιστον για τους νέους και τις νέες, όπως αναμένονταν από την ανάλυση που προηγήθηκε, με τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων. Επιλέγοντας σαν βάση αναφοράς την ηλικιακή ομάδα 45-49 ετών, προκύπτει από τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης ότι οι μεγαλύτερες από αυτήν ηλικιακές ομάδες έχουν ελαφρώς μικρότερες πιθανότητες ανεργίας, ενώ και η ομάδα των 40-44 ετών έχει ελαφρώς μεγαλύτερες πιθανότητες. Σαν γενική εικόνα προκύπτει ότι υπάρχει μία μεγάλη ηλικιακή ομάδα η οποία ξεκινάει οριακά από τα 35 έτη και σίγουρα από τα 40 και φτάνει μέχρι τη συνταξιοδότηση, για την οποία οι συνθήκες είναι οι καλύτερες για να βρει κάποιος εργασία. Καλύτερα από αυτές τις ηλικίες αποδίδει η ομάδα 60-64, ωστόσο κατά τη γνώμη μας αυτό μπορεί να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στο ότι τα άτομα αυτής της ηλικίας σε σημαντικό ποσοστό έχουν κατοχυρώσει δυνατότητα συνταξιοδότησης, οπότε πιθανόν να προτιμήσουν αυτή την επιλογή από το να παραμένουν άνεργοι. Αν λοιπόν εξαιρεθεί αυτή η ομάδα, η μικρότερη ηλικιακή επιβάρυνση ως προς την ανεργία προκύπτει για τα άτομα μεταξύ 50 και 54 ετών. Ωστόσο οι διαφορές είναι σχετικά μικρές και θα μπορούσε να ειπωθεί ότι σε όλο αυτό το φάσμα των ηλικιών, η ηλικία είναι ένα πλεονέκτημα για την εύρεση εργασίας. Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι από μόνη της η ηλικία δημιουργεί το πλεονέκτημα αυτό, αλλά περιλαμβάνει όλα όσα η ηλικία φέρνει μαζί της, όπως πείρα, εκτεταμένα κοινωνικά δίκτυα, γνώση της αγοράς και των συνθηκών εργασίας.

Η ηλικία είναι μειονέκτημα για την εύρεση εργασίας για τα άτομα κάτω των 35 ετών, και όσο πιο νέος/α είναι κάποιος/α τόσο πιο πιθανό είναι να είναι άνεργος/η. Η ηλικία 15-19 ετών αυξάνει κατά 116% το λόγο των πιθανοτήτων να είναι ένας νέος

άνεργος και από πολύ κοντά ακολουθεί η ομάδα 20–24 (111%). Η κατάσταση είναι λίγο, αλλά όχι ουσιωδώς καλύτερη για τους νέους 25–29 ετών, οι οποίοι έχουν 80% μεγαλύτερο λόγο πιθανοτήτων να είναι άνεργοι συγκριτικά με την ηλικία αναφοράς. Είναι επομένως φανερό ότι οι νέες και οι νέοι ηλικίας από 15 έως 29 έτη είναι σε σημαντικά χειρότερη θέση λόγω της ηλικίας τους, ενώ η κατάσταση βελτιώνεται απότομα για όσους/όσες είναι άνω των 35 ετών, με τις ενδιάμεσες ηλικίες να αποτελούν ενδιάμεση κατάσταση στην απότομη αυτή μετάβαση. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η κατάσταση ως προς την ανεργία δεν είναι καλή ούτε για τις ηλικίες άνω των 40 ετών. Τα παραπάνω συμπεράσματα υπολογίζουν το πόσο καλύτερη είναι η θέση αυτών των ηλικιών σε σύγκριση με τους νεότερους και όχι σε απόλυτους όρους. Αναδεικνύουν δηλαδή την ιδιαίτερα αρνητική επίδραση που φέρνει το νεαρό της ηλικίας στην προσπάθεια εύρεσης εργασίας συγκριτικά πάντα με τις μεγαλύτερες ηλικίες. Αν και κάποιος βαθμός μεγαλύτερης δυσκολίας θα ήταν αναμενόμενος για τους νέους και τις νέες που εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας, ωστόσο οι διαφορές είναι πάρα πολύ μεγάλες και αποδεικνύουν και αυτές (όπως και τα αντίστοιχα δεδομένα που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια) ότι η νεολαία στην Ελλάδα είναι σε πολύ χειρότερη μοίρα από τους μεγαλύτερους στην αγορά εργασίας και γενικότερα στη δομή της απασχόλησης και ότι θα πρέπει να ληφθούν σημαντικά και διαρκή μέτρα πολιτικής για να μετριάσουν την αρνητική και μη αποδεκτή αυτή κατάσταση.

Τελευταίος από τους παράγοντες που εξετάζονται σαν προσδιοριστικοί της ανεργίας είναι η περιφερειακή κατανομή του εργατικού δυναμικού. Οι λόγοι για αυτό είναι φανεροί, όπως προέκυψε από την περιφερειακή ανάλυση του εργατικού δυναμικού, στα κεφάλαια που προηγήθηκαν. Στο σημείο αυτό θα εκτιμήσουμε όχι την κατάσταση σε κάθε περιφέρεια, αλλά το βαθμό στον οποίο η κάθε περιφέρεια επηρεάζει την πιθανότητα ανεργίας (ή εργασίας), συγκριτικά με τις άλλες περιφέρειες και αφού έχουν αφαιρεθεί τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τα μέλη του εργατικού δυναμικού μεταξύ τους.

Σαν βάση αναφοράς επιλέχθηκε σε αυτή την κατηγορία η περιφέρεια της Αττικής. Συγκριτικά με αυτήν παρατηρούμε ότι υπάρχει μία μόνο περιφέρεια που το να είσαι κάτοικός της μειώνει την πιθανότητα να είσαι άνεργος και αυτή είναι η περιφέρεια της Πελοποννήσου. Οι κάτοικοι όλων των άλλων περιφερειών της χώρας επιβαρύνονται από το γεωγραφικό τους στίγμα ως προς το αν θα μπορέσουν να εργαστούν ή όχι. Με άλλα λόγια, αν εξαιρεθούν οι υπόλοιποι εξεταζόμενοι παράγοντες, το να κατοικείς στις περιφέρειες εκτός Αττικής και Πελοποννήσου επιδεινώνει τις πιθανότητες εύρεσης εργασίας συγκριτικά με την Αττική.

Χειρότερη επίδραση από όλους τους τόπους στην πιθανότητα εύρεσης εργασίας έχει η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (63% μεγαλύτερος λόγος πιθανοτήτων ανεργίας συγκριτικά με την Αττική). Ωστόσο η γεωγραφική θέση της περιφέρειας αυτής δημιουργεί κάποια ερωτήματα ως προς τη δομή της απασχόλησης συγκρινόμενη με αυτή της γειτονικής της περιφέρειας Πελοποννήσου, όπως αναφέρθηκε και στο

αντίστοιχο κεφάλαιο. Τα ερωτήματα αυτά ενισχύονται από τη μεγάλη διαφορά ως προς την ανεργία που παρουσιάζει το τμήμα της Πελοποννήσου με την ομώνυμη περιφέρεια, συγκριτικά με αυτό της Δυτικής Ελλάδας. Επειδή η Πάτρα είναι το μεγάλο αστικό κέντρο όλης της Πελοποννήσου (άρα και της περιφέρειας Πελοποννήσου, ενώ δεν είναι μέρος της), είναι πιθανόν να ενσωματώνει αρνητικά στοιχεία της αγοράς εργασίας ολόκληρης της Πελοποννήσου και για τον πρόσθετο αυτό λόγο η υπόλοιπη Πελοπόννησος να έχει πολύ καλή επίδοση, ενώ η Πάτρα και η περιφέρειά της να έχουν πολύ κακή επίδοση, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένα. Το θέμα αυτό χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση που εκφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, η οποία υποθέτει ότι οι περιφέρειες αντανακλούν πραγματικές οικονομικές οντότητες και όχι μόνο ή κυρίως διοικητικές. Από τα υπόλοιπα δεδομένα φαίνεται ότι η υπόθεση αυτή γενικά ισχύει, με την εξαίρεση ίσως των δύο αυτών περιφερειών.

Από τις υπόλοιπες περιφέρειες, στην καλύτερη θέση βρίσκονται οι νησιωτικές, με τελευταία μεταξύ τους την Κρήτη, όλες όμως παρουσιάζουν αυξημένη πιθανότητα ανεργίας συγκριτικά με την Αττική. Κοντά στην Κρήτη βρίσκονται δύο ευχάριστες εκπλήξεις, η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη και η Θεσσαλία. Τη χειρότερη επίδραση ως προς την εύρεση εργασίας έχει η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας όπου ο λόγος των πιθανοτήτων ανεργίας είναι μεγαλύτερος κατά 59% σε σχέση με την Αττική. Ακολουθεί η Κεντρική Μακεδονία και η Ήπειρος. Η μεγάλη και αρνητική έκπληξη είναι φυσικά η Κεντρική Μακεδονία, η οποία φαίνεται ότι επιβαρύνει τον μέσο κάτοικό της (αν είχε τα ίδια χαρακτηριστικά με τον κάτοικο οποιαδήποτε άλλης περιφέρειας) κατά 46% περισσότερο στην προσπάθεια να βρει εργασία σε σχέση με την περιφέρεια Αττικής. Και αυτό συμβαίνει ενώ σε αυτή την περιφέρεια βρίσκεται το αστικό κέντρο της Θεσσαλονίκης και επίσης η περιφέρεια αυτή είναι μία περιοχή με γεωγραφικό συγκριτικό πλεονέκτημα, ανεπτυγμένα δίκτυα και υποδομές, τουριστική δραστηριότητα και μεγάλη βιομηχανική και γεωργική παραγωγή και παράδοση. Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη, το παραπάνω γεγονός αποτελεί μία μεγάλη αποτυχία της οικονομικής πολιτικής αλλά και της πολιτικής απασχόλησης της χώρας μας όσον αφορά την κατ' όνομα μόνο «Πρωτεύουσα των Βαλκανίων».

Συνοψίζοντας, η γενική εικόνα για τις περιφερειακές επιπτώσεις στην πιθανότητα ανεργίας φανερώνει τις μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των περιφερειών της χώρας. Η επίδραση του γεωγραφικού παράγοντα στην πιθανότητα ανεργίας είναι μεγαλύτερη από ότι φανερώνει ο Πίνακας 4 που εκτιμάει τα ποσοστά ανεργίας ανά περιφέρεια. Η οικονομετρική διερεύνηση (Πίνακας 37) δείχνει ότι η αρνητική περιφερειακή επίδραση είναι πολύ πιο ισχυρή από τις διαφορές των ποσοστών ανεργίας μεταξύ των περιφερειών. Το να μένει κάποια ή κάποιος εκτός Αττικής αποτελεί σημαντικό παράγοντα που δυσκολεύει την εύρεση εργασίας, αυξάνοντας το λόγο των πιθανοτήτων της ανεργίας ακόμη και κατά 60% σε σχέση με ένα/μία κάτοικο της Αττικής με τα ίδια ατομικά χαρακτηριστικά.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώθηκε η οικονομετρική διερεύνηση, η οποία πρόσθεσε στη μελέτη νέα και ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αυτά, ενώ είναι σε συμφωνία με τη γενική στατιστική εικόνα που είχε παρουσιαστεί στα προηγούμενα κεφάλαια όσον αφορά τη δομή της απασχόλησης και το φαινόμενο της ανεργίας στην ελληνική οικονομία, τονίζουν ωστόσο επιπλέον κάποιες πολύ σημαντικές πλευρές και αιτίες για την υπάρχουσα κατανομή της ανεργίας στην Ελλάδα.

Συμπεράσματα

Στη μελέτη αυτή εξετάστηκαν αρκετές και διαφορετικές πλευρές της ελληνικής αγοράς εργασίας και της δομής απασχόλησης συνολικά, και κυρίως για τους νέους και τις νέες της χώρας. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν κινούνται σε πολλά, διαφορετικά επίπεδα. Κάποια από αυτά αναφέρθηκαν ήδη στα επιμέρους κεφάλαια. Κάποια πρόσθετα συμπεράσματα που κινούνται σε διαφορετικά επίπεδα από αυτά στα οποία εστιάζει η έρευνα δεν αναφέρθηκαν, αλλά μπορούν να εξαχθούν από τη μελέτη των δεδομένων από τους αναγνώστες και τις αναγνώστριες. Στο σημείο αυτό θα παρατεθούν τα βασικά συμπεράσματα όπως προέκυψαν από την συνδυαστική ανάλυση που προηγήθηκε.

Το πρώτο βασικό συμπέρασμα αφορά τη γενική εικόνα που παρουσιάζει η δομή της απασχόλησης στην Ελλάδα. Προκύπτει λοιπόν ότι η σημαντική μείωση του ποσοστού ανεργίας που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια είναι περισσότερο το αποτέλεσμα της μείωσης του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικού και της επακόλουθης μείωσης του εργατικού δυναμικού και όχι τόσο της αύξησης της απασχόλησης. Το συμπέρασμα αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για τις νέες και τους νέους, που είδαν την απασχόλησή τους (θέσεις εργασίας) να μειώνεται από το 2018 μέχρι το 2021, παρότι το ποσοστό ανεργίας τους μειώθηκε! Η εικόνα αυτή δημιουργεί σαφείς προβληματισμούς για τη δυναμική που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία κατά την περίοδο που ακολουθεί την έξοδο από τις πολιτικές των μνημονίων με τους «δανειστές».

Η εικόνα αυτή γίνεται ακόμη πιο απογοητευτική αν συγκριθεί με τις επιλεγμένες Ευρωπαϊκές χώρες με τις οποίες πραγματοποιήθηκε σύγκριση στο κεφάλαιο 10. Φαίνεται ότι όχι μόνο σε σύγκριση με τη Γερμανία αλλά και με την Πορτογαλία, η απόδοση της ελληνικής οικονομίας και της αγοράς εργασίας τα χρόνια μετά την κρίση είναι πολύ προβληματική. Η Πορτογαλία παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και περίπου 25% περισσότερες θέσεις εργασίας από την Ελλάδα, το οποίο συνεπάγεται ένα πολύ μικρότερο ποσοστό ανεργίας σε σχέση με την Ελλάδα. Η σύγκριση της απασχόλησης και της ανεργίας των νέων είναι εξίσου απογοητευτική για τη χώρα μας. Η θέση των νέων της χώρας μας ως προς την ανεργία είναι σημαντικά χειρότερη ακόμη και από την Πορτογαλία. Αυτή η παρατηρούμενη υστέρηση συγκριτικά με μία χώρα η οποία είχε διαχρονικά παρόμοιες και ελαφρώς χειρότερες επιδόσεις από τη χώρα μας καθιστά την εικόνα της οικονομίας μας ιδιαίτερα απογοητευτική και θα πρέπει να σημάνει συναγερμό στους υπεύθυνους για τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής.

Η επόμενη ομάδα συμπερασμάτων αφορά την περιφερειακή – χωρική διάσταση της ελληνικής δομής της απασχόλησης, τόσο συνολικά όσο και ως προς τους νέους. Η αρχική διερεύνηση αναδεικνύει τρεις κατηγορίες περιφερειών ως προς την απασχόληση τόσο του συνόλου του πληθυσμού όσο και των νέων. Στη μία περιλαμβάνεται η Αττική (και η Πελοπόννησος με τις επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν στα αντίστοιχα κεφάλαια), η οποία παρουσιάζει την καλύτερη εικόνα τόσο ως προς την ανεργία όσο και ως προς τη συμμετοχή στο εργατικό

δυναμικό. Έχει επίσης το μικρότερο μερίδιο αυτοαπασχολούμενων αγροτών, κάτι που ενισχύει τη δύναμη της αγοράς εργασίας της, όπως τεκμηριώθηκε νωρίτερα. Η δεύτερη κατηγορία είναι οι νησιωτικές περιφέρειες, στις οποίες εντάσσεται οριακά και η Κρήτη, όπου η κατάσταση της αγοράς εργασίας είναι από λίγο έως αρκετά χειρότερη από αυτή της Αττικής, αλλά καλύτερη από την υπόλοιπη χώρα. Στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται όλες οι υπόλοιπες περιφέρειες της ηπειρωτικής χώρας, με σημαντική διαφορά από την Αττική τόσο στα ποσοστά ανεργίας όσο και συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και με ένα σημαντικό μέρος της απασχόλησής τους να περιλαμβάνει αυτοαπασχολούμενους αγρότες. Από τις περιφέρειες αυτές ξεχωρίζουν προς το χειρότερο η Δυτική Μακεδονία, η Δυτική Ελλάδα και η Κεντρική Μακεδονία.

Η οικονομετρική διερεύνηση που πραγματοποιήθηκε στη συνέχεια ανέδειξε το πρόβλημα της περιφερειακής διαφοροποίησης ως προς τη λειτουργία της αγοράς εργασίας σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό. Το μικρότερο ποσοστό ανεργίας στην περιφέρεια της Αττικής δεν οφείλεται στα καλύτερα εργασιακά χαρακτηριστικά των κατοίκων της (επίπεδο εκπαίδευσης) ή στα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που ευνοούν την εύρεση εργασίας (φύλο, υπηκοότητα, ηλικιακή κατανομή), αλλά το αντίθετο. Είναι ο τόπος κατοικίας (με ότι αυτό συνεπάγεται) που βελτιώνει τα ποσοστά ανεργίας στην Αττική και όχι τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η επιδείνωση στις εργασιακές προοπτικές που «προσφέρουν» στους κατοίκους της η Δυτική Μακεδονία, η Δυτική Ελλάδα, η Ήπειρος και η Κεντρική Μακεδονία. Η πολύ κακή επίδοση μίας ιδιαίτερα προνομιάς περιοχής από τη σκοπιά των υποδομών, της θέσης, των δυνατοτήτων και της ιστορίας της, όπως η Κεντρική Μακεδονία, αποκαλύπτει σε μεγάλο βαθμό τις οικονομικές στρεβλώσεις της σύγχρονης Ελλάδας και τις μεγάλες διαφορές στη δομή της απασχόλησης μεταξύ των επιμέρους γεωγραφικών της τμημάτων.

Εστιάζουμε στη συνέχεια στο βασικό τμήμα των ευρημάτων που αφορούν στην εργασιακή κατάσταση των νέων της χώρας, συμπεριλαμβάνοντας και τις ηλικίες από 25 έως 29 έτη. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι παρουσιάζουν σημαντικά ψηλότερο ποσοστό ανεργίας σε σύγκριση με όλες τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Η αρνητική αυτή επίδοση δε συμβαδίζει με τα μορφωτικά τους προσόντα, τα οποία είναι σημαντικά ανώτερα από αυτά των μεγαλύτερων ηλικιών. Το χειρότερο ίσως είναι, ότι από το 2018 έως το 2021 δεν αυξήθηκαν αλλά οριακά μειώθηκαν οι θέσεις εργασίας που καταλαμβάνουν οι νέοι/ες της χώρας. Η πτώση του ποσοστού ανεργίας των νέων που παρουσιάστηκε τα χρόνια αυτά οφείλεται κατά κύριο λόγο στη μείωση της συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό και κατά δεύτερο στη μείωση του πληθυσμού τους (σε κάποιες υποπεριπτώσεις) και όχι στην αύξηση των θέσεων εργασίας. Τέλος, ο ρυθμός μείωσης των ποσοστών ανεργίας για τις ηλικιακές κατηγορίες των νέων είναι μικρότερος από το ρυθμό μείωσης για τις μεγαλύτερες ηλικίες, επομένως η σχετική θέση των νέων έχει επιδεινωθεί μεταξύ των ετών 2018 και 2021.

Η πολύ δύσκολη και επιδεινούμενη αυτή κατάσταση που αντιμετωπίζουν οι νέες και οι νέοι στην απασχόληση περιγράφεται και από ένα φάσμα άλλων χαρακτηριστικών της απασχόλησης που φωτίζουν το κάθε ένα με διαφορετικό τρόπο την συγκριτικά δυσχερή θέση τους. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι αν και νέοι/ες στην αγορά εργασίας, το μεγαλύτερο μέρος των ανέργων μεταξύ τους είναι ήδη μακροχρόνια άνεργοι/ες. Αυτοί/ές που βρήκαν εργασία παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά μη εθελούσιας μερικής απασχόλησης και μη εθελούσιας προσωρινής απασχόλησης σε σχέση με τις μεγαλύτερες ηλικίες. Ο χρόνος εργασίας τους είναι σημαντικά μεγαλύτερος από αυτόν των μεγαλύτερων ηλικιών, που είναι ήδη πολύ μεγάλος σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Η παραπάνω εικόνα συμπληρώνεται με τα επαγγέλματα που ασκούν. Εκτός από λίγα επαγγέλματα υψηλής τεχνολογίας στα οποία κατέχουν μεγαλύτερα μερίδια, τα συνηθισμένα επαγγέλματα προς τα οποία κατευθύνονται οι νέες και οι νέοι είναι τα κακοπληρωμένα επαγγέλματα των υπηρεσιών χαμηλής ειδίκευσης, παρά το υψηλό μορφωτικό τους επίπεδο. Αλλά ακόμη και στα εισοδήματα που κερδίζουν από την εργασία τους, έχουν πολύ μικρότερες αμοιβές από τους εργαζόμενους μεγαλύτερων ηλικιών. Πρόκειται για μία εισοδηματική διάκριση εις βάρος των νέων που δεν παρατηρείται σε τέτοιο βαθμό στις άλλες δύο χώρες με τις οποίες συγκρίθηκαν.

Η θλιβερή, όπως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, εικόνα των προοπτικών των νέων στην απασχόληση συμπληρώνεται από ένα γεγονός το οποίο δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό αλλά δείχνει ότι είναι καθοριστικό. Είναι η μεγάλη διαφορά που παρατηρείται στα ποσοστά ανεργίας των νέων μεταξύ της περιφέρειας Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών της χώρας. Η Αττική παρουσιάζει περίπου το μισό ή ακόμα μικρότερο ποσοστό ανεργίας στις ηλικίες 15–19 και 20–24 ετών σε σχέση με τις περισσότερες υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας. Η διαφορά μειώνεται για τις ηλικίες 25–29, αλλά εξακολουθεί να είναι μεγάλη. Εξάλλου, ένας πιθανός λόγος για αυτή τη μείωση είναι η μετανάστευση των νέων προς την Αττική για να αυξήσουν τις πιθανότητες να βρουν εργασία, μία μετανάστευση που είναι πολύ πιθανή όταν αντιμετωπίζουν διπλάσια ή και μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας στον τόπο τους. Και αυτό συμβαίνει ακόμη και για την περιφέρεια όπου εντάσσεται το δεύτερο αστικό κέντρο της χώρας, η Θεσσαλονίκη. Είναι λοιπόν αυτή η περιφερειακή διάσταση της ανεργίας των νέων που συμπληρώνει την πολύ δύσκολη εικόνα των προοπτικών απασχόλησης για αυτούς, τουλάχιστον στην εκτός Αττικής χώρα.

Η οικονομετρική διερεύνηση των παραγόντων που αυξάνουν την πιθανότητα ανεργίας συμπεριέλαβε και τη μεταβλητή της ηλικίας. Τα ευρήματά της επιβεβαιώνουν και τονίζουν με πιο έντονες γραμμές τα συμπεράσματα που ήδη προέκυψαν από την περιγραφική στατιστική. Το νεαρό της ηλικίας είναι ιδιαίτερα επιβαρυντικός παράγοντας για την εύρεση εργασίας στην Ελλάδα, υπερδιπλασιάζοντας το λόγο των πιθανοτήτων ανεργίας σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους σε ηλικία ανθρώπους. Αντίθετα, στις δύο άλλες χώρες της σύγκρισης, αν και εκεί οι νέοι και οι νέες έχουν αυξημένα ποσοστά ανεργίας σε σύγκριση με

τους μεγαλύτερους, η κατάσταση είναι πολύ καλύτερη, ακόμη και στην Πορτογαλία, όπου τα ποσοστά ανεργίας των νέων κυμαίνονται σε ανεκτά επίπεδα.

Υπό το πρίσμα της αρνητικής κατάστασης της αγοράς εργασίας για τους νέους και τις νέες, εξετάστηκε ειδικότερα μία κατηγορία νέων που δεν εντάσσονται ούτε στην αγορά εργασίας ούτε σε κάποια εκπαιδευτική διαδικασία (οι ονομαζόμενοι NEET). Αν και πάλι κυριαρχεί το τμήμα τους που είναι άνεργοι, ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις απομάκρυνσης από την εκπαιδευτική διαδικασία που θα μπορούσαν να αποφευχθούν. Επίσης παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς την απομάκρυνση από το εργατικό δυναμικό μεταξύ των φύλων, που επιβαρύνει τις νέες γυναίκες ηλικίας 25-29 ετών. Τα αναλυτικά συμπεράσματα και πιθανές προτάσεις πολιτικής για τη βελτίωση της κατάστασης παρατίθενται στον κεφάλαιο 9.

Η μελέτη διερεύνησε ειδικότερα και τη θέση των γυναικών (και των νέων γυναικών) στην αγορά εργασίας. Τα αποτελέσματα είναι εξίσου απογοητευτικά. Υπάρχει μεγάλη ανισότητα μεταξύ των ποσοστών ανεργίας των γυναικών και των ανδρών, παρότι οι γυναίκες έχουν πλέον υψηλότερα μορφωτικά προσόντα από τους συνομήλικους του άλλου φύλου. Ο λόγος των πιθανοτήτων για να είναι άνεργη μία γυναίκα είναι κατά περίπου 80% μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο λόγο για τους άντρες. Η ανισότητα στην αγορά εργασίας επεκτείνεται και στις αμοιβές, όπου οι άντρες αμείβονται σημαντικά καλύτερα σε κάθε ηλικιακή ομάδα, άρα και στους νέους και νέες. Το μόνο θετικό σημείο είναι ότι η ανισότητα που υπάρχει εις βάρος των γυναικών γενικά στην αγορά εργασίας είναι σχετικά μικρότερη για τις νέες γυναίκες. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι νέες γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη ικανότητα να καταλάβουν θέσεις εργασίας συγκριτικά με τις μεγαλύτερες.

Από την ανάλυση των μικροδεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού που προηγήθηκε μπορούν να προκύψουν πρόσθετα επιμέρους συμπεράσματα. Ελπίζουμε τα συμπεράσματα για τη θέση των νέων (και για την γενικότερη κατάσταση που επικρατεί) στην ελληνική αγορά εργασίας και τη δομή της απασχόλησης να φανούν χρήσιμα στους φορείς που χαράζουν την οικονομική και την κοινωνική πολιτική και τελικά να βοηθήσουν στην υλοποίηση αποτελεσματικών παρεμβάσεων στους τομείς που εντοπίστηκαν τα μεγαλύτερα προβλήματα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Δεδουσόπουλος, Α. (2014), *Πολιτική Οικονομία της Αγοράς Εργασίας*, Αθήνα, Γ. Δαρδανός – Κ. Δαρδανός.
- Ιωαννίδης, Α. & Οξούζη Ε. (2016), *Δημογραφικά χαρακτηριστικά, απασχόληση, φτώχεια και συνθήκες διαβίωσης του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας*, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, (ISBN: 978-960-9571-75-3).
- Ιωαννίδης Α. (2015), *Η Δομή των Θέσεων Εργασίας στην Ελλάδα. Γενική Εικόνα και Εξέλιξη*, Ερευνητική μονάδα Απασχόλησης και Εργασιακών Σχέσεων, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, (ISBN: 978-960-9571-66-1).
- Ιωαννίδης Α. (2013), Η επίπτωση της οικονομικής κρίσης στην Ελληνική αγορά εργασίας: μία γενική εκτίμηση, *Σύγχρονα Θέματα*, 120, σελ. 54 -60.
- Ιωαννίδης Α., Παπαθεοδώρου Χ., Σουφτάς Δ. (2012), *Εργαζόμενοι Και Όμως Φτωχοί: Διαστάσεις Της Φτώχειας Των Εργαζομένων Στην Ελλάδα*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, (ISBN: 978-960-9751-36-4).
- Λαμπριανίδης Λ., Συκάς Θ. (2021), *Brain drain στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΑΠ.
- Φωτόπουλος, Ν., Μπουκουβάλας, Ν., Χριστόπουλος, Γ. (2020), *Νέοι εκτός εκπαίδευσης, κατάρτισης & απασχόλησης στην περιφέρεια Θεσσαλίας*, Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Ξενόγλωσση

- Dvoulety, O., Lukes, M., Vancea, M. (2020), Individual-level and family background determinants of young adults' unemployment in Europe, *Empirica*, 47, pp. 389-409 <https://doi.org/10.1007/s10663-018-9430-x>
- Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Polity Press.
- Ferrera, M. (1996), The Southern model of welfare in social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.
- Gujarati, D. N. (2003), *Basic Econometrics*, New York, McGraw-Hill.
- Brzinsky-Fay, C. (2014), The Measurement of School-to-work Transitions as Processes, *European Societies*, 16(2), pp. 213-232.
- ILO (2022), *Global Employment Trends for Youth 2022: Investing in transforming futures for young people*, Geneva, ILO.

- ILO (2020), <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiHIOntxOr8AhV8QvEDHRK6A88QFnoECAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ilo.org%2Fwcm%2Fgroups%2Fpublic%2F-dgreports%2F-stat%2Fdocuments%2Fpublication%2Fwcm%2F741145.pdf&usg=AOvVaw2WTKiuW-02DZWFMDU1pLZL> Προσπελάστηκε στις 14-12-2022
- Ioannides A. (2022), Differences between labour markets of Greek peripheries, in: Pempetzoglou, Christou (eds) *Essays in economic theory and policy*, Athens, Gutenberg.
- Ioannides A., Oxouzi E., Mavroudeas S. (2014), All work and no ... pay? Unpaid overtime in Greece: determining factors and theoretical explanations, *Industrial Relations Journal*, 45 (1), pp 39 – 55.
- Labrianidis, L., Pratsinakis, M. (2017), Crisis brain drain: Short-term pain/long term gain. In Tziouvas D. (ed) *Greece in Crisis: The Cultural Politics of Austerity* I.B. Tauris, London, pp. 87-106.
- Livanos, I. (2009), What determines self-employment? A comparative study, *Applied Economics Letters*, 16:3, pp. 227-232
- Papatheodorou, C. (2009), Inequalities and deficiencies in social protection: The welfare system in Greece, in Schubert, K., Hegelich, S. and Bazant, U. (eds), *The Handbook of European Welfare Systems*, London/Oxford, Routledge.
- Rodokanakis, S., Vlachos, V. (2012), Measuring the Unemployment Risk in Northern Greece from the LFS Micro-Data during the Period 1994-2006, *Review of Economic Analysis*, 4, pp. 224-246
- Rodokanakis, S., Vlachos, V. (2013), Unemployment in the Greek regions of Attica and Central Macedonia: comparative econometric analysis between the 2nd and the 3rd CSFs, *Int. J. Economics and Business Research*, Vol. 6, No. 2, pp. 140-157
- Walther, A. (2006), Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts, *Sage Journals*, 14 (2), pp. 119-139.

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Θεσμική, ερευνητική και επιχειρησιακή ενδυνάμωση της ΓΣΕΒΕΕ» με κωδικό ΟΠΣ 5001290. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Δία Βίου Μάθηση 2014–2020».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Δία Βίου Μάθηση**

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ευρώπη - Άλλα - Αλλαγή

Αθήνα

Αριστοτέλους 46, 104 33
210-8846852
info@imegsevee.gr

Θεσσαλονίκη

Κωλέττη 24, 54627
2310-545967, 2310-517843
thessaloniki@imegsevee.gr

Πάτρα

Πανεπιστημίου 170, 264 43
2610-438557
patra@imegsevee.gr

Ηράκλειο

Βασιλείου Πατρικίου 11, 71409
2810-361040, 2810-361080
iraklio@imegsevee.gr

Λάρισα

Καστοριάς 2α, 41335
2410-579876-7
larisa@imegsevee.gr

Ιωάννινα

Σταύρου Νιάρχου 94, 45500
26510-44727
ioannina@imegsevee.gr

ISBN : 978-618-5653-33-0